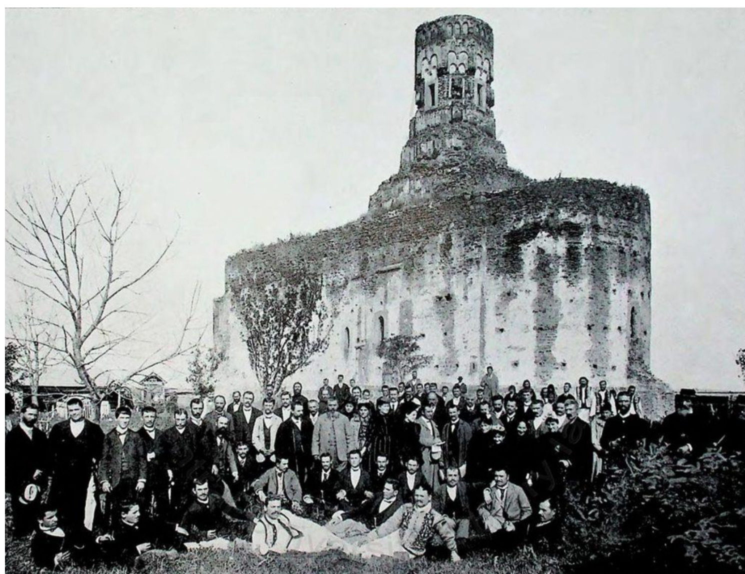
ion drăguşanul

Enigme ale artei feudale moldoveneşti

Cluj-Napoca, 2024

Fig. 249. Mirăuţi.

Balş, G., *Bisericile lui Ştefan cel Mare*,
în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*,
Anul XVIII, no. 43-46, 1925, Bucureşti 1926, p. 133

Arte feudale moldoveneşti?

Mândria noastră patriotică, ţâşnită din faima cetăţilor, mănăstirilor şi bisericilor vechi, aflate pe teritoriul patriei şi ctitorite de vrednici voievozi ai vremurilor de mult apuse, uneori şi strălucitoare, înseamnă, în acele vremuri ale ctitoririi lor, investiţii financiare şi sufleteşti ale

voievozilor, dar nu şi creaţii moldoveneşti, nici ca arhitectură, nici ca pictură, meşterii fiind aduşi din Polonia, din Transilvania, mai ales din Bistriţa şi Braşov, iar zugravii, din Pocuţia şi din Galiţia, deci din sudul Poloniei, dar şi de prin Rusia – mai ales în perioada lui Vasile Lupu, şi de prin tot felul de provincii ale imperiului turcesc, pentru că pictura bisericească avea nevoie de respectarea unor anumite standarde dogmatice, pe care polonii sau saşii catolici nu aveau de unde să le cunoască.

Ruinele cetăţii genoveze Enisala, din Dobrogea

Cât priveşte meşterii care au durat cetăţi, aceştia au fost iniţial genovezi, iar similitudinea dintre cetatea genoveză de la Enisala (Dobrogea) şi cetatea lui Petru Muşat din Suceava, cea extinsă ulterior de Ştefan cel Mare şi Sfânt al Moldovei, este mai mult decât convingătoare ca argument. Ştefan cel Mare avea să aducă meşteri zidari şi pietrari din Polonia, dar şi arhitecţi de prin impe-

riul turcesc, în memoria vremurilor rămânând, mai curând ca argument şi nu numai, „arhitectul Ioan Privana, care a zidit, la 1482, biserica Sf. Nicolae din cetatea Chiliei”[1]. Toţi aceşti meşteri erau folosiţi, contra unor consistente plăţi suplimentare, şi la construcţia sau înfrumuseţarea de biserici, precum au făcut-o mărturisiţii „zidar, Iohannes Murator, care veni de la Lemberg[2], cioplitorul pietrar, Maistor Ianoş, care a săpat frumoasele inscripţii de pe mormintele domneşti de la Rădăuţi[3], ca să nu mai vorbim de „Gheorghe zugraful din părțile Tricalei“, înmormântat în biserica domnească a lui Ştefan cel Mare din Hârlău… Gheorghe zugraful, ca meşter de calitate superioară, se bucura de cinste deosebită, căci pare a fi avut chiar rang de boierie (stolnic), dacă cumva întregirea lecturii din inscripţie e sigură”[4].

Nu se mai spun şi nu se mai ştiu şi alte lucruri despre acest Gheorghe Zugrav „din părţile Tricalei”, care, ca şi Ștefan Zugraf, cel adus din Polonia de Alexandru cel Bun, se împământenise, împreună cu toată echipa lui de zugravi, urmaşii acestora fiind, pe bună dreptate, zugravi moldoveni. Să fi existat şi pentru zugravul-sfetnic al lui Ștefan cel Mare, Gheorghe stolnic, un antecesor care se stabilise în Moldova, încă din vremea lui Alexandru cel Bun? Categoric da, iar argumentele, pe care le-a ignorat

---

[1] Apud N. Iorga, *Basarabia noastră*, Vălenii de Munte 1912, p. 26
[2] La 1479.— N. Iorga, *Relaţiile comerciale ale Ţărilor noastre cu Lembergul*, Bucureşti 1900, p. 13.
[3] E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Wien 1903, p. 102
[4] Lăpedatu, Alex., *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene / din sec. XVI*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice,* anul V, fasc. 17, ianuarie-martie 1912, pp. 23-29

chiar şi Nicolae Iorga, deşi cunoştea ca nimeni altul istoria fiecărui sătuleţ din Moldova (şi nu numai), constau în proprietate şi în *dreptul de preemţiune* (moştenirea sau vânzarea către neamul cel mai apropiat).

Alexandru cel Bun izbutise să împământenească câţiva zugravi, aduşi din sudul ortodox al Poloniei, zugravi care, pentru credincioasă slujbă, au fost împroprietăriţi cu sate domneşti din ocolul târgului Huşi şi din ocolul domnesc al târgului Iaşi, urmaşii acestora devenind boiernaşi, popi, după cum se formula în limbajul acelor vremuri, diaconi şi/sau zugravi.

Primii zugravi aduşi de Alexandru cel Bun au fost fraţii Nichita şi Dobre, pe care voievodul îi împroprietărea, în 20 decembrie **1414**, cu „două sate pe Drăsliviţa, anume **Crainiceştii** (azi, inclus în Huşi), şi alt sat, anume Leucuşeşti (inclus în Huşi)… Iar **ei ne vor zugrăvi**, pentru aceste două sate, **două biserici**, una din Târgul de Jos, şi alta, care va fi voia noastră, afară de bisericile de la Rădăuţi, sau o casă sau un pridvor”[5].

Uricul acesta comunică viitorimii numele zugravilor care au pictat biserica Bogdania din Rădăuţi (alta nu exista), biserica din Roman şi alte două biserici. Proprietari de sate care vor forma, foarte curând, târgul Huşi, fraţii Nichita şi Dobre deja devin mici boieri ai Moldovei, iar urmaşii lor, măcar răzeşi, proprietari ai celei mai mari părţi din Huşi.

---

[5] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. I, Bucureşti 1975, doc. 39, pp. 55-57

Urmaşii fraţilor Nichita şi Dobre sunt confirmaţi de două ispisoace de vânzare şi de întărire, primul din 23 ianuarie 1495, prin care fraţii Leao şi Petru cumpăraseră, 40 zloţi tătăreşti, de la Nastea, nepoata lui Mihail Buză, şi de la nepoata ei Mărina, fiica lui Husul, „o bucată de pământ pe Sărata, partea ce este din Ialan şi ce este pe din jos de târgul Huşii, ce este pe Dristaveţ"[6], al doilea din 23 ianuarie 1534[7].

Cu siguranţă, din acest neam de pictori bisericeşti deja moldoveni făcea parte şi pictorul lui Petru Rareş, „**Toma Zugraful** lui Petru Vodă Rareş, care, într-o mărturie dată Bistrițenilor, la 6 mai 1541, îşi zice „*Thomas Zograph de Chochavia, spectabilis et magnifici domini moldaviensis, Petri Wayvode, familiaris*"[8]. Era deci curtean al Domnului, trăind pe lângă dânsul la Suceava"[9].

Despre aceşti doi zugravi, care, practic, întemeiau o familie de pictori bisericeşti, aflase imprecis şi Nicolae Iorga, care mărturisea că răposatul lui prieten „Ioan Bogdan spunea, cândva, că ar fi găsit un document care arată trimeterea, din Polonia, a unui zugrav pentru Alexandru cel Bun. Documentul nu a fost tipărit"[10], decât mult mai

---

[6] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 173, pp. 316, 317

[7] Ghibănescu, Gh., *Surete şi izvoade / Documente slavo-române*, vol. I, Iaşi 1906, pp.79, 80

[8] Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, p. 400.

[9] Lăpedatu, Alex., *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene / din sec. XVI*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul V, fasc. 17, ianuarie-martie 1912, pp. 23-29

[10] Iorga, N., *Vechea artă religioasă la Români*, Editura Episcopiei Hotinului 1934, p. 98

târziu. În aceste condiţii, Iorga considera că primul zugrav adus din Polonia de Alexandru cel Bun ar fi fost Ştefan Zugrav, împroprietărit cu patru sate, în părţile Iaşilor, zugrav care rămâne în Moldova şi cu ucenicii lui, întemeind şi un sat, deja înglobat în celelalte sate ale lui, care se numea Zugravi.

Uricul lui **Ştefan Zugrav**, datează din 30 ianuarie **1425**, când Alexandru cel Bun întăreşte lui Ştefan Zugrav (Zugraf, în uric), care „ne-a slujit cu dreaptă şi credincioasă slujbă… patru sate pe Miletin, anume Berchişeşti (lângă Şipote, Iaşi) şi Eremieşti şi Popeşti (lângă Şipote, Iaşi) şi unde este jude Paşco. Aceasta să-i fie uric, cu tot venitul, în veci, neclintit, şi copiilor lui, şi nepoţilor lui, şi strănepoţilor lui. Iar dacă nu va avea copii, aceasta să fie fraţilor lui, şi copiilor lor, şi nepoţilor lor şi strănepoţilor lor, după moartea lui”[11].

Nu există mărturie asupra unor urmaşi direcţi ai lui Ştefan Zugrav, dar satele lui sunt moştenite şi/sau vândute de nepoţii şi strănepoţii lui, unul dintre aceştia fiind, în baza lui „*jure vicinitas*” (*dreptul de preemţiune*), chiar Luca Arbure, proprietarul moşiilor şi curţilor boiereşti de la Solca Mică (Arbore) şi de la Şipotete Iaşilor, satul lui Ştefan Zugrav, unde construieşte câte o biserică, la Şipote ceva mai mică, astăzi fără urme de pictură interioară şi exterioară, datorită deselor şi brutalelor intervenţii constructive.

---

[11] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. I, Bucureşti 1975, doc. 60, pp. 86, 87

Au fost sau nu urmaşii-ucenici din Zugravi şi din Şipote ai lui Ştefan Zugraf autorii picturii iniţiale, care include tabloul votiv de la Arbore, sau pictura datează abia din **1541**, când „**Dragosin** zugravul, fiu popii din Iaşi”, care, care a semnat pictura exterioară, pe care o făcuse sau refăcuse, la comanda Anei Plăxoaie, fata lui Luca Arbure, fiind „plătit 29 zloţi, în anul 7049 (1541)”[12].

Fig. 250. Biserica Arbora. Ctitoriile lui Luca Arbure Biserica din Şipotele

Cercetătorii istoriei artei susţin că Dragosin zugravul ar fi fost, după Sorin Ullea[13], Dragoş Coman, autorul susţinând că, pe baza cercetărilor sale, a „găsit numele a opt pictori moldoveni: Gavril ieromonahul la Bălineşti, Toma zugravul de curte al lui Petru Rareş, la Homor, Dragoş Coman la Arbure, „popa Crăciun şi Mătieş şi popa Ignat şi Gligorie, la Dragomirna, şi ultimul pictor Ştefan de la Densuş”. Numele lui Dragosin, Dragoşin, Dragoş se explică prin aceea că tatăl acestuia era Coman, deci „exteriorul bisericii Arbure a fost pictat în 1541, de o

---

[12] Dan, Dimitrie, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, An. 19, ianuarie-martie 1926, p. 46

[13] Ullea, Sorin, *Încheierea cronologiei picturii moldoveneşti / secolele XV-XVI / cu Datarea ansamblurilor de la Părhăuţi şi Arbure*, Ed. Muşatinia, Roman 2012, p. 10

echipă condusă de Dragoşin, sau Dragoş, „fiul popii Coman din Iaşi”[14].

Zapise sau urice sau măcar inscripţii pe cărţi religioase, care să confirme un popă din Iaşi (unde exista doar ctitoria lui Ştefan cel Mare, biserica Sf. Nicolae, care se numea Coman, care ar fi avut un fiu, numit Dragoş, nu există, cum nu există dovezi că Dragosin sau Dragoşin, în ciuda semnăturii de pe peretele exterior al bisericii, ar fi fost autorul şi nu înnoitorul frescelor de la Arbore. Dar e posibil ca Dragosin să fi fost un nepot sau strănepot de-al lui Ştefan Zugrav, fiu al unui popă din satele lor de lângă Şipote, în care biserica lui Arbure nu prezintă urme de frescă, dar asta nu înseamnă că nu le-ar fi avut cândva, din moment ce, după cum scria Miron Barnovschi, în uricul de danie al Uspeniei din Iaşi, în 12 decembrie 1627, „satul Şipotele, care a fost mai înainte al lui Arbure, care s-a ridicat asupra domului său şi a fost ucis şi i s-a luat satul pentru hiclenie… de atunci a tot umblat satul din mână în mână, până când l-am dobândit şi l-am câştigat domnia mea, cu slujba, când n-am fost nici boier, nici ca domn, pentru că m-au miluit cu el domnii dinaintea noastră, pentru că le-am slujit; iar apoi, când a fost în zilele lui Radul voievod, am dat domniei sale 300 de galbeni ungureşti pentru acest sat şi n-am lăsat să cadă în mâna altor oameni străini, cum a fost mai înainte”[15].

---

[14] Năstase, Dumitru, *De Potestate / Semne şi expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*, Historica, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” Iaşi, 2007, p. 108

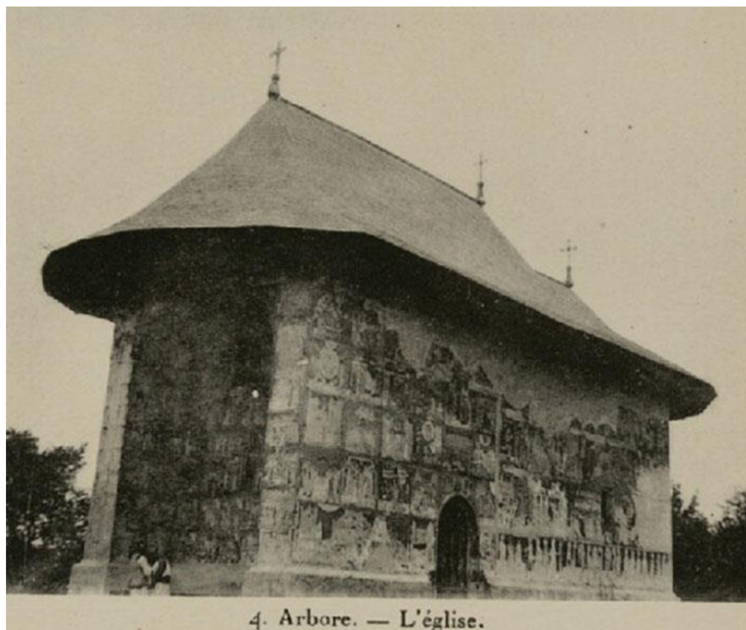
[15] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. XIX, Bucureşti 1969, doc. 270, pp. 359-364

Fig. 279. Biserica din Şipote (Iaşi)

Balş, G., *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, Anul XVIII, no. 43-46, 1925, Bucureşti 1926, p. 182

Din urice şi din ispisoace, se pot identifica urmaşii boieri ai lui **Ştefan Zugrav**, dar şi un urmaş zugrav şi boier pe lângă Ştefan cel Mare, care avea să fie îngropat la biserica din Hârlău. Un prim urmaş ar fi Mihail logofăt, care, în 18 februarie 1445, primeşte uric şi pentru „satele, pe Miletin, **mai jos de Şipote, de la plopi în jos, unde au fost satele lui Ştefan Zugraf**: unde este Hodor Burcic, şi, mai jos de Burcic, unde a fost Berchiş, şi, mai sus, în dreptul morii, unde a fost Eremia, şi unde a fost moara lui Ştefan Zugraf, să-şi aşeze moară, şi seliştea lui Iuga Păturnicherul, şi cu Stejereii, şi iazul pe Jejioara

Seacă şi oricât va putea să-şi întemeieze în acest hotar, de la plopi în jos, iar el să-şi întemeieze”[16].

4. Arbore. — L'église.

Urmaşii pictori, în schimb, nici de pe fresce nu pot fi aflaţi, pentru că operele lor murale nu erau semnate cu un nume, ci cu un simbol discret, un fel de emblemă de meşter. Şi, chiar dacă suntem obligaţi să ţinem cont de sfatul lui Nicolae Iorga, de a nu întocmi cronologii în baza unor comparaţii stilistice[17], trebuie totuşi să pornim de la realitatea identităţii arhitectonice ale ultimelor ctitorii

---

[16] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. I, Bucureşti 1975, doc. 252, pp. 355-357
[17] Iorga, N., *Vechea artă religioasă la Români*, Editura Episcopiei Hotinului 1934, p. 5

ale lui Ştefan cel Mare, biserica din Reuseni şi biserica mănăstirii Dobrovăţ, cu ctitoriile lui Luca Arbure din Arbore şi din Şipote, şi ctitoria ginerelui său, Gavril Trotuşan, de la Părhăuţi, toate înrudite, „din punct de vedere constructiv, atât cu biserica din Borzeşti, cât şi cu cea din Cotnar”[18].

Cele patru biserici din urmă, durate în aceiaşi ani ai ultimilor 7-8 ani de viaţă ai lui Ştefan Voievod şi primii ani de domnie ai fiului său, Bogdan Vodă, au avut zidari bistriţeni, din echipele angajate de Ştefan cel Mare, de data asta prin intermediul marelui vistiernic şi vameş Trotuşan, ctitorul bisericii din Părhăuţi, care avea legături puternice cu Bistriţa, după cum rezultă dintr-o scrisoare, adresată „înţelepţilor şi chibzuiţilor prieteni, nouă iubiţi”, din sfatul cetăţii, în 10 iulie 1510. Pictura bisericească interioară din cele patru biserici, unitară stilistic sau măcar înrudită, sugerează existenţa unei şcoli moldoveneşti de zugravi, coordonată de zugravul domnesc înnobilat, stolnicul Gheorghe, formată din descendenţii fraţilor zugravi Nichita şi Dobre, la Huşi, şi din cei ai lui Ştefan Zugrav, în părţile Iaşilor, la Zugravi, Şipote şi chiar Hârlău, acolo unde, în biserică, se află mormântul zugravului domnesc.

Formarea unei şcoli autohtone de zugrăvit biserici, în Moldova vremii lui Ştefan cel Mare, argumentată de unitatea frescelor de la Reuseni, Arbore, Părhăuţi şi biserica mănăstirii vasluiene Dobrovăţ, este confirmată şi de demersurile lui Petru Rareş, pe lângă bistriţeni, prin care solicită echipe de zidari (pietrari), dar nu şi de zugravi.

---

[18] Ionescu, Grigore Arhitect, *Istoria arhitecturii româneşti*, *Cartea Românească*, Bucureşti 1937, pp. 289, 290

Iar faptul că unul dintre zidarii bistriţeni, cu care Petru Rareş, ba chiar şi urmaşii săi, până la Alexandru Lăpuşneanu, are litigii comerciale, Ion Zidarul (casa lui din Bistriţa, care încă există, se numeşte a lui Ion Pietrarul), „nu era ardelean, ci supus moldovean, din Suceava[19], refugiat la Bistrița”[20], probează că Ştefan cel Mare încercase şi o autohtonizare a meşteşugurilor construcţiilor, eşecul datorându-se nestatorniciei vremurilor, mai ales în timpul domniei fiului său Bogdan-Vlad al III-lea. Acest Ion Pietrariul sau Zidarul, „saşii îl chemau Hans Maurer, iar scrisorile latineşti îl numesc Iohannes Murator, Murarius, Cementarius şi Lapicida”[21], fusese adus de Ştefan cel Mare, înainte de anul 1482, din Lvov, fiind confirmat, drept „un **zidar, Iohannes Murator**, care veni de la Lemberg”[22], odată cu „un **cioplitor pietrar, Maistor Ianoş**, care a săpat frumoasele inscripţii de pe mormintele domneşti de la Rădăuţi[23], şi **un arhitect, Ioan Privana**, care a zidit, la 1482, biserica Sf. Nicolae din cetatea Chiliei”[24], conform probelor administrate viitorimii de Alex. Lăpedatu[25], în 1912.

---

[19] Idem, ibidem, p. 455
[20] Lăpedatu, Alex., *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene / din sec. XVI*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul V, fasc. 17, ianuarie-martie 1912, pp. 23-29
[21] Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, pp. 447-8, 455, 495,497 şi 514.
[22] La 1479.— N. Iorga, *Relaţiile comerciale ale Ţărilor noastre cu Lembergul*, Bucureşti 1900, p. 13.
[23] E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Wien 1903, p. 102
[24] Apud N. Iorga, *Basarabia noastră*, Vălenii de Munte 1912, p. 26
[25] Lăpedatu, Alex., *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene / din sec. XVI*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul V, fasc. 17, ianuarie-martie 1912, pp. 23-29

Biserica din Reuseni

Fără nici o îndoială, pictura interioară de la Arbore şi Părhăuţi, de la Reuseni şi Dobrovăţ, a fost făcută de ucenicii zugravului domnesc Gheorghe, măcar sub coordonarea acestuia, iar ucenicii, ca şi stolnicul Gheorghe, descind din neamul legendarului Ştefan Zugrav, cel pe care Alexandru cel Bun îl înnobilase, dăruindu-i patru sate. Cu siguranţă că, în lucrările de detaliu, au contribuit şi ceilalţi meşteri ai curţii domneşti din Suceava, inclusiv Ion Zidarul sau Pietrarul sau Murator, pe care îi consemnează istoria.

Meşterii aduşi de Petru Rareş de la Bistriţa, cu garantarea dreptului de a se întoarce, după onorarea contractelor, au fost, împreună cu echipele lor, „**Adrian**, pentru care el intervine la Sfatul bistrițean, în 18 ianuarie 1536, cerând să i se facă dreptate împotriva lui Toma Pielarul, „comansor civitatis nostre bistriciensis”, care i-ar fi risipit

o moştenire[26]… / **Ion Zidarul**, saşii îl chemau Hans Maurer, iar scrisorile latineşti îl numesc Iohannes Murator, Murarius, Cementarius şi Lapicida[27]. Acesta nu era însă ardelean, ci supus moldovean, din Suceava[28], refugiat la Bistrița… / cei trei meşteri, pe care Domnul îi cheamă, cu scrisoarea din 4 martie 1546, de la bistrițeni: **Adrian**, **George** şi **Andrei**, care primiseră bani de la magistrul Luca, fără a-şi fi împlinit, se vede, angajamentele[29]… / Luca, cu tovarăşii săi, la care se vor mai fi adaos zidarii ceruți tot de la bistriteni de Iliaş Vodă, la 18 februarie 1547[30]… / **Toma Zugraful** lui Petru Vodă Rareş, care, într-o mărturie dată Bistrițenilor, la 6 mai 1541, îşi zice „Thomas Zograph de Chochavia, spectabilis et magnifici domini moldaviensis, Petri Wayvode, familiaris”[31]. Era deci curtean al Domnului, trăind pe lângă dânsul la Suceava”[32].

Trebuie, totuşi, precizat că zugravul domnesc al lui Petru Rareş, „Thomas Zograph de Chochavia”, era, de fapt, „Toma Zugrav de Suceava”, „Chochavia” fiind, în documentele latine ale vremii, Suceava.

---

[26] Idem, ibidem, p. 371.
[27] Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, pp. 447-8, 455, 495,497 şi 514.
[28] Idem, ibidem, p. 455
[29] Idem, ibidem, pp. 47-8.
[30] Idem, ibidem, p. 460.
[31] Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, p. 400.
[32] Lăpedatu, Alex., *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene / din sec. XVI*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul V, fasc. 17, ianuarie-martie 1912, pp. 23-29

Biserica Sfântului Gheorghe din Părhăuţi, ctitorită, în 1522, de marele logofăt Gavril Trotuşan, ginerele lui Luca Arbure

În uricele şi zapisele domneşti, dar şi în studii grăbite despre artele feudale moldoveneşti, pot fi întâlniţi, în ordine cronologică şi în diverse ipostaze zugravii:

1633, mai 13: **Ştefan zugravul** din Iaşi, alături de alţi ieşeni, care este martor la vânzarea unui jumătăţi a satului Vasileu, din ţinutul Cernăuţului[33].

1645, septembrie 20: Nastasia Ştefăneasă şi feciorii ei Nacul şi Antemia, care vând, în **Iaşi**, „un locşor

[33] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. XXI, Bucureşti 1971, doc. 329, pp. 420-421

de casă, dinapoia casei noastre, lui **Culai (Neculai) zugravul** şi femeii sale Alexandra, drept 10 galbeni”[34].

1692, februarie 17: „**trei fraţi zugravi**: **Mihai**, amintit în diata lui Toderaşcu-Iordache Cantacuzino, primind, desigur pentru ceva zugrăveală, 61 florini 10 parale, iar la 1689 îl găsim martor pe un act de vânzare al mănăstirii Trei sfetitele din Iaşi[35], iar pe ceilalţi doi fraţi, **Dima** şi **Gheorge**, „scriitorul de istorii”, tot ca martori, pe un act din Târgul Ocnei, la 17 februarie 1692[36].

1695: În satul Jigoreştii din ţinutul Vasluiului, „catapeteazma bisericii datează de la 1695, zugrăvită de un pictor **Mihail Zugravul**”[37].

1724, ianuarie 31: **Vasile Zugrav** se învoieşte cu fratele său **David diacon**, după ce au avut „mare pricină pentru o casă care s-a făcut dimpreună, când trăiau părinţii noştri… să-mi întoarcă mie fratele meu David 12 lei bani noi… şi mai având **pricină pentru o catapiteasmă de la mănăstirea de la Neamţ**, care am fost luat şi eu bani, să lucreze, şi nu a putut, a iertat frate-meu şi acei bani”[38].

---

34 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. XXVIII, Bucureşti 2006, doc. 210, p. 166
35 Buletinul Com. Mon, Istorice, XXII [1929], p. 141
36 Iorga, *Studii şi documente*, XI, p. 281, no. 33.
37 Lahovari, George Ioan, *Marele Dicţionar Geografic al României*, volumul IV, Bucureşti 1901, p. 102
38 Buletinul *„Ioan Neculce”*, Iaşi, An III, Fasc. III, 1923, p. 81

1732: „La 30 martie 1732, se vorbeşte de partea zugravului **Apostol Mihuleţ**, din satul Isacova (în ţinutul Orheiu)[39]. În biserica din cătunul Similişoara, din comuna Bogdana (jud. Tutova) găsim icoanele de pe cele 2 uşi ale catapitesmei, făcute, la 1770, de zugravul **Dima**, iar 2 icoane, Maica Domnului şi Sf. Nicolae, şi catapiteasma, de zugravul **Dumitrache Popescu** din Costeşti, la 1810[40].

L'Art et les Artistes, ianuarie 1917:
Ruinele palatului lui Rareş de la Vatra Moldoviţei

În catagrafii, inclusiv în cea din 1772, făcută la ordinul lui Rumeanţev, pot fi întâlniţi zeci şi zeci de zugravi, mai ales prin târguri, dar şi ca popi sau diaconi pe la bisericile săteşti, ceea ce probează continuitatea unei şcoli (ucenicii) de pictură, întemeiată şi autohtonizată de

---

[39] Arhivele Basarabiei. II, Chişinău, 1930. no. 4, pp. 47-49.
[40] Antonovici, *Istoria comunei Bogdana*, Bârlad 1906, pp. CXLVI-CXLVII, n. 1.

zugravii aduşi din sudul ortox al Poloniei de Alexandru cel Bun.

Antoniu: *Probota 1901*

Nume avem, fresce de o rară frumuseţe avem, dar nu avem garanţia epocilor în care au fost făcute aceste opere de artă, fie din pricina deselor refaceri, fie din cauza ruinării. În mod surprinzător sau poate nu, cele mai devastate biserici au fost cele mănăstireşti, de care obştile de călugări, stăpâne pe averi uriaşe, s-au dezinteresat cu totul. Avem şi exemplul Putnei, demolată de Vasile Lupu, care căuta comori, şi arsă de ginerele său Timuş, care topea, astfel, plumbul acoperişului, pentru a-l transforma în gloanţe, dar avem şi necropola domnească a lui Petru Rareş de la Probota, cu o poveste a ruinării, relatată de episcopul Melchisedec, absolut revoltătoare, despre faptul

că, prin vremuri, „călugării introduseră în ea tâlhari, care luară toate avuţiile boierilor, depuse în visteria monastirii”, iar mănăstirea Probota, „părăsită, deveni un loc de depravaţiune şi fu incendiată”, astfel că „astăzi (în 1888), mănăstirea Probota reprezintă o ruină”[41].

ANEXĂ:

Zugravii din Moldova, în veacul al XV-XIX-lea

„Cunoşteam, până acum, numai pe unul dintre zugravii lui Alexandru Vodă cel Bun, pe Ştefan (în 1425, ianuarie 30, deci atestat după Nichita şi Dobre, fără nici o precizare a meritelor, şi care avea patru sate, care îi erau confirmate – n. n.), care va fi lucrat la mănăstirile Moldoviţa, Humor şi alte biserici[42]. Un document neaşteptat ne descoperă alţi doi, de pe la 1416 (corect: 1414, decembrie 20 – n. n.). Alexandru cel Bun dăruieşte zugravilor Nichita şi Dobre „două sate, pe Drăsliveţ, şi anume: Crainiceşti şi Leucuceşti, ca să le fie lor uric cu toate veniturile lor..., iar ei să aibă a ne zugrăvi nouă, pentru acele două sate, 2 biserici, una în Târgul de jos (Roman) şi alta care ne va fi vrerea noastră, osebi bisericile din Rădăuţi, sau o casă, sau un nartex”[43].

---

[41] Melchisedec, *Notiţe istorice şi arheologice*, Bucureşti 1885, pp. 150-169

[42] Vezi cartea mea *Din istoria arfei religioase române*, I, p, 36.

[43] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XXII, Iaşi, 1929, p. 52. Vezi despre pictura din bisericile Moldovei studiul amănunţit şi de o înaltă

Gheorghe Duca Vodă adusese în Moldova o întreagă familie grecească de zugravi, de care am vorbit într-alt loc. Aici mai adaug unele ştiri relative la cei trei fraţi zugravi; Mihai, amintit în diata lui Toderaşcu-Iordache Cantacuzino, primind, desigur pentru ceva zugrăveală, 61 florini 10 parale, iar la 1689 îl găsim martor pe un act de vânzare al mănăstirii Trei sfetitele din Iaşi[44], iar pe ceilalţi doi fraţi, Dima şi Gheorge, „scriitorul de istorii", tot ca martori, pe un act din Târgul Ocnei, la 17 februarie 1692[45].

La 30 martie 1732, se vorbeşte de partea zugravului Apostol Mihuleţ, din satul Isacova (în ţinutul Orheiu)[46]. În biserica din cătunul Similişoara, din comuna Bogdana (jud. Tutova) găsim icoanele de pe cele 2 uşi ale catapitesmei, făcute, la 1770, de zugravul Dima, iar 2 icoane, Maica Domnului şi Sf. Nicolae, şi catapiteasma, de zugravul Dumitrache Popescu din Costeşti, la 1810[47].

Andrei zugravul din Ciocăneşti, amintit încă la 1780 cumpărător de moşie, cumpără, la 20 mai 1793, o

---

valoare ştiinţifică a dlui Henry Paul, *Les eglises de la Moldavie du Nord, des origines à la fin du XIV-e siecle arhitecture et peinture*, I Texte, p, 320, II. Album, 68 planches. în publicaţia franceză „Monuments de l'art bizantin", vol. VI, Paris, 1930; pictura mănăstirii Voroneţ de P. Henry, în revista „Boabe de grâu", II, Bucureşti, 1931, pp. 1-7.

44 Buletinul Com. Mon, Istorice, XXII [1929], p. 141

45 Iorga, *Studii şi documente*, XI, p. 281, no. 33.

46 Arhivele Basarabiei. II, Chişinău, 1930. no. 4, pp. 47-49.

47 Antonovici, *Istoria comunei Bogdana*, Bârlad 1906, pp. CXLVI-CXLVII, n. 1.

moşie în fundul Moldovei, cu 20 lei, pe care apoi o vinde, în 27 martie 1800, cu 28 lei[48]. La 1805 e amintit, în Basarabia, zugravul Constantin Nemeş Carpul[49]. Învăţatul episcop Amfilohie al Hotinului scrie, în 10 ianuarie 1768, către Zosima, arhimandritul Lavrei Pecerska din Chievul Rusiei, între altele, şi aceste cuvinte; „Vă rog, bunătatea Voastră, pentru un frate al meu drept, care a fost dat la mănăstirea Pecerska, în şcoala de iconografi, călugărul Bartolomeu, acum cinci ani în urmă, ca să nu-1 treceţi cu vederea, când veţi primi aceasta: poate s-a deprinde el şi va fi spre amintire Sf. Voastre"[50]. Nu cunoaştem nimic din opera de zugrav a acestui Vartolomei, care a studiat la Chiev. Va fi rămas probabil în Rusia, dacă n-a murit, căci în Moldova nu-l găsim nicăieri în calitate de zugrav.

Biserica catedrală din Chişinău, zidită între 1830-1836, a fost zugrăvită, în acest timp, de pictorul rus Covsarov, pentru 41.250 ruble[51].

Din Moldova se refugiază, în februarie 1823, în Bucovina, la Suceava, şi doi zugravi, Gheorghe, gramatic, originar din Suceava, şi Anastasi, care, în primăvară, se întoarce acasă[52].

---

48 Bălan, *Noui documente câmpulungene*, Cernăuţi, 1929, pp. 44, 45, nr. 35, pp. 53, 54, nr. 44.
49 Arhivele Basarabiei, I, p. 59.
50 *Revista societăţii istorico-arheologice bisericeşti*, XIV. Chişinău. 1922, p. 56.
51 *Revista soc. ist.-arh. bisericeşti*, Chişinău, XVII [1927], p. 40.
52 Bălan, *Refugiaţii moldoveni în Bucovina în 1821 şi 1848,* Bucureşti, 1929. p, 84, Nr. 80. 88. Eustatie Altăsa, zugravul, cumpără, prin fratele său, neguţătorul Enachi, în 4 noiemvrie 1808, un loc cu crâşmă în mahalaua Tălpălarilor din Iaşi, de la dascălul

În mănăstirea Agafton (jud. Botoşani), în biserica mare de zid, sunt 4 icoane, cu numele zugravilor: Pogo-rârea Sf. Duh şi Izvorul Tămăduirii, de Dumitru, în 1836, apoi Maica Domnului, de Dumitru Mavrodin, în 1844 (să nu fie unul şi acelaşi cu cel dintâi?), şi Luarea de pe Cruce a lui Hristos, afirmativ frumoasă, de A. Sfinţescu în 1865[53].

Pereţii bisericii Sf. Apostoli din Bârlad sunt împo-dobiţi de zugravul Ioan, căruia i se dă pentru muncă 1.668 lei[54].

Mănăstirea Vorona are biserica cu hramul Naşte-rea P. Sf. Născătoare de Dumnezeu şi aceasta e zugrăvită, la 1869, de schimonahul Vladimir Machedon, care a trăit în mănăstirea nu mită între anii 1861-1876, şi a mai pictat aici şi biserica Sihăstrie[55],[56].

Gavril Papăjemnă. Acest loc şi cu altul din Iaşi, în Muntenimea din sus, pe locul bisericii 40 sfinţi – acesta cumpărat în 1803 cf. cartea mea „Din istoria artei religioase", p. 101 n. 2 – sunt amanetate de zugravul Eustatie cu 7000 lei încă înainte de 14 ianuarie 1827, cf. Ghibănescu, în *Revista soc. arh. ist. bisericeşti* din Chişinău. XX (1930), pp. 200, 201, şi n. 1.

[53] Studiul preotului Alex. Simionescu, în *Revista Moldovei*, V, Botoşani, 1926. nr. 4, p. 2. În Moldova este „moşia Lipoveţ, numită din vechi Zugravi", cf. Episcopul I. Antonovici, *Documente ale foastelor schituri… din jud. Tutova*, Huşi, 1929, p. 56.

[54] Antonovici, *Documente bârlădene*, V, Huşi, 1926, p. 59.

[55] *Revista Moldovei,* 1 (1921), Nr. 5, pp. 10-12; Nr. 6. p. 16; de la Vladimir au mai rămas câteva icoane, zugrăvite între 1851-1870. Să nu fie oare zugravi şi aceşti iscăliţi pe 2 icoane de la mănăstirea Vorona: „Schimonahul Ioan 1808", pe icoana Maicii Domnului din biserica cu hramul Sf. Nicolae; şi „Damian monahul 1860,

Daniil Sihastrul, legendat între Putna şi Voroneţ

Daniil Sihastrul

Boldur, Alexandru V., *Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504)*, Madrid 1970, p. 153

Nu mică mi-a fost surprinderea să constat că, din perspectiva Bisericii Ortodoxe Române, „chilia de piatră" de la Putna nu este asociată cu numele atât de popularului

---

Decemvrie 27", pe icoana Înălţarea Domnului din biserica Sihăstriei? Ibid.. I, Nr. 6, p. 15, 16. Un pictor neamţ, aşezat, pe la 1850, pe moşiile din jud. Dorohoi ale familiei Balş, numit Antoni Zigri, făcea chipuri de Domni, găsite în casa din Ipoteşti a tatălui lui M. Eminescu, cf. Călinescu G., *Viaţa lui Mihai Eminescu,* Bucureşti 1932, p. 56.

[56] Meteş, Ştefan, *Note despre zugravii bisericilor române / în veacul al XV-XIX*, în *Revista Teologică,* Acul XXII, Nr. 10-11, oct.-nov. 1932, pp. 376-378

sihastru Daniil, pe care Iorga îl definea drept „sfânt ţărănesc târziu, pe care l-a dat Moldova noastră”[57], precizând că „Ştefan clădi, la 1488, mănăstirea Voroneţului, **pe locul unde fusese umila chilie de lemn a sihastrului Daniil**, şi apoi, pe la 1471, mănăstirea de lemn a egumenului Misail”[58]. Isidor de Onciul, renumitul arheolog biblic de valoare europeană, afirma, în 1891, că „tradiţiunea confundă Putna cu Voroneţul”[59], iar publicaţia oficială a Bisericii Ortodoxe Române, din octombrie 1910[60], localizându-l pe Daniil tot la Voroneţ, deşi acceptă legenda populară a relaţiei dintre Ştefan cel Mare şi Daniil, susţine că Ştefan a durat mănăstirea Voroneţ „pe locul unde fusese umila chilie a sihastrului Daniil”, loc pe care, în 1472 se afla „mănăstirea Voroneţului, făcută din lemn

---

[57] „Ştefan ridicase zidirea sa de piatră (de la Voroneţ – n. n.) cu trei abside în locul bisericuţei de lemn unde trăise în schimnicie acel **Daniil Sihastru din care poporul a făcut sfetnicul zilelor de nenorocire ale marelui Domn**, îndemnătorul lui spre luptă şi evlavie. Între frumoasele pietre de mormânt se vede aceia care acoperă rămăşiţele umilului călugăr, **sfânt ţărănesc târziu**, pe care l-a dat Moldova noastră” – Iorga, N., *Românismul în trecutul Bucovinei*, Bucureşti 1938, p. 203

[58] Iorga, N., *Istoria Bisericii Româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, vol. 1, Vălenii de Munte, 1908, p. 95

[59] „Spre răsărit de la mănăstire (Putna – n. n.), pe râuleţul Viţeul, se află **Chilia în piatră**, numită aşa pentru că este scobită într-o stâncă mare, situată pe malul apei. Înlăuntru se văd semne că, oarecând, a fost împărţită în două despărţituri destul de spaţioase, pentru ca în ea să poată petrece un om. Tradiţiunea susţine că acolo, într-însa, ar fi trăit sihastrul Daniil, care l-a îmbărbătat pe Ştefan cel Mare la rezistenţă, după nenorocita bătălie cu turcii, la Războieni. Se vede că **tradiţiunea confundă Putna cu Voroneţul**” – Onciul, Isidor de, *Fondul Religionariu gr. or. al Bucovinei*, Cernăuţ 1891, p. 17

[60] Biserica Orthoxă Română, *Jurnal Periodic Eclesiastic*, Anul XXXIV, nr. 7, octombrie 1910, p. 805

însă, şi având în frunte pe egumenul Misail”[61]. Chiar şi *Patericul Românesc*, falsificând cu nonşalanţă „sama de cuvinte” inexacte a lui Ion Neculce, susţine că „în vara anului 1476, Ştefan cel Mare, pierzând lupta de la Războieni în faţa turcilor, s-a dus la chilia Sfântului Daniil Sihastrul, bunul său părinte duhovnicesc de la Voroneţ[62] şi, deci, nu la Putna, unde se afla, de ani buni, minunata-i mănăstire.

---

[61] N. Dobrescu, studiul „Din istoria Bisericii Române. Secolul al XV-lea”, din care citām: „Întemeietorul mănăstirii Voroneţului a fost Ştefan cel Mare, care, în anul 1488, făcu biserica (Kozak, *Insckriften aus der Bukovina*, cap. *Woronetz.*) , şi chiliile din împrejurul ei, pe locul unde fusese umila chilie de lemn a sihastrului Daniil, cel ce îndemnase pe Ştefan să reînceapă lupta cu turcii, după învingerea de la Răsboieni, pe acelaşi loc se afla, la 1472, mănăstirea Voroneţului, făcută din lemn însă, şi având în frunte pe egumenul Misail. Prin urmare, aci existase, de mai înainte, o comunitate mănăstirească, a cărei întemeiere se datora pustnicului Daniil, care, ca călugăr şi numindu-se David, fusese în fruntea ei. Îmbrăcând însă apoi el schima cea mare, lăsând în locu-i ca conducător pe Misail şi schimbându-şi numele, din David, în Daniil, se retrase din fruntea comunităţii, trăind singur izolat. E probabil că acestui cucernic pustnic să-i fi cerut Ştefan sfatul, în împrejurările grele, prin care trecea, şi, în urmă, ca mulţămită, să fi ridicat biserica mănăstirii de aci. Că mănăstirea, simplă de lemn, exista într-adevăr înainte de a-i face Ştefan cel Mare, în 1488, biserica de zid, ne-o atestă chiar un document al lui Ştefan cel Mare, cu data de 22 Ianuarie 1472, prin care Domnul acordă scutire de vamă mănăstirii Voroneţului pentru 2 maje de peşte, pe care le-ar aduce, pentru hrana călugărilor de la Chilia sau de la Iazer (Uljanicky, *Materialy*, p. 109. Codrescu, *Uricar,* XI, p. 93. S. F. Marian, *Condica Voroneţului*, p. 78). Egumen al Mănăstirii era, la această dată, Misail, acel care urmase la conducere, după ce David-Daniil devenise mare schimnic şi se retrăsese din mănăstire”.

[62] Bălan, Ioanichie, Arhimandrit, *Patericul Românesc*, Mănăstirea Sihăstria 2005, pp. 110-118

Pe de altă parte, Ştefan cel Mare, în actele de cancelarie pe care le-a emis, nu menţionează niciodată numele lui Daniil, care, conform *Patericului Românesc*, întocmit de arhimandritul Ioanichie Bălan[63], în baza scrierilor Sfântului Ioan Românul[64], care, la rândul său, prelua ca istorie de necontestat o legendă a preotului şi scriitorului rădăuţean Petru Rezuş[65], susţinea că, „în anul 1488, odată cu zidirea bisericii Mănăstirii Voroneţ, Sfântul Daniil Sihastrul se coboară în obşte, având peste 80 de ani, şi **ajunge egumen al acestei mănăstiri**”, păstorind până la moarte, adică până în 14 decembrie 1496, după cum stabilea, tot după tradiţie, acelaşi preot Petru Rezuş.

Numai că, începând din vara anului 1488, când Daniil ar fi fost uns stareţ, până în 14 decembrie 1496, la presupusa lui moarte, Ştefan cel Mare a făcut, fără a-l menţiona vreodată pe Daniil, câteva danii Voroneţului, prima în 17 august 1488, „unde este egumen rugătorul nostru, chir popa Efrem”[66], următoare în 14 martie 1489, când încă „este egumen rugătorul nostru chir popa Efrem”[67], apoi în 26 noiembrie 1490, când „este egumen

---

[63] Bălan, Ioanichie, Arhimandrit, *Patericul Românesc*, Mănăstirea Sihăstria 2005, pp. 110-118

[64] Sfântul Ioan Iacob Românul. Sihastru contemporan din Ţara Sfântă / 1913-1960, *Din Ierihon către Sion, adică din lume la cele din înălţime*, Jerusalem 1999, p. 321

[65] Pr. prof. Petru Rezuş, *Viaţa şi faptele Sfântului Daniil Sihastrul*, în „Studii Teologice”, 1956, nr. 3-4, p. 227-240

[66] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 40, pp. 74, 75

[67] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 51, p. 96

rugătorul nostru, chir popa **Ghenadie**”[68]; celelalte danii iarăşi nu-l menţionează pe Daniil Sihastru, care, după imaginaţia lui Petru Rezuş deja murise, în 22 ianuarie 1497, dată în care era „egumen rugătorul nostru chir popa Macarie”[69], ca şi în 20 noiembrie 1499[70].

Numele sihastrului Daniil ca „sfânt ţărănesc târ-ziu” începe să fie vehiculat de călugării mănăstirii Vo-roneţ abia după 1547 (când a fost pictat chipul cu aură), Voroneţul purtând ca titlu de supremă sfinţenie statutul de locul „unde se odihnesc sfintele moaşte a preacuvi-osului şi purtătorul de Dumnezeu, părintele nostru Daniil cel Nou”[71] sau „unde se odihnesc moaştele sfântului,

---

[68] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 81, pp. 159, 160

[69] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 204, p. 369

[70] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 244, pp. 435, 436

[71] Academia Română, *Documente privind Istoria României*, vol. IV, Bucureşti 1952, doc. 340, p. 275

preacuviosului părintelui nostru, Daniil cel Nou”[72] etc. În popor, numele noului sfânt e promovat de Grigore Roşca, viitorul mitropolit, care extinde şi pictează Voroneţul, dar care nu avea cum să fie ucenicul lui Daniil Sihastrul, fiind născut abia în 1480; iar tradiţiile, în afară de cele preluate de Dimitrie Dan şi de Petru Rezuş, atribuie totul Voroneţului, adică locul de odihnă veşnică a monahului; „Chiar şi în satul Voroneţ – a făcut o mănăstire spre veşnica aducere aminte, cum că s-a pierdut odată pe acea vale, când a fost mic, împlinind cuvintele sihastrului. Unde o fi fost schitişorul Sihastrului acolo se află astăzi o mănăstire veche zidită de Ştefan cel Mare”[73], „iar Ştefan Vodă, mergând de la cetatea Neamţului în sus pe Moldova, a mers la Voroneţ, unde trăia un părinte Sihastru, anume Daniil”[74].

Informaţiile despre Daniil Sihastru, ca şi despre viaţa bisericească din nordul Moldovei, de la Descălecat, până la Alexandru cel Bun şi în timpul domniei lui, sunt ca şi inexistente, şi-atunci s-au născocit tot felul de tradiţii, care să argumenteze un ortodoxism românesc timpuriu şi durabil, deşi ortodoxismul acela timpuriu se afla „sub toată puterea, dominaţiunea, superioritatea şi jurisdicţiunea ordinară şi eclesiastică, şi supunerea episcopală a prezisului Episcop de Galiţia, precum şi a celor ce girează, în locul Episcopului de Galiţia sau a Bisericii

---

[72] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXII, Bucureşti 1974, doc. 262, p. 293

[73] Teodorescu-Kirileanu, *Ştefan Vodă cel Mare şi Sfânt. Istorisiri şi cântece populare*, Focşani 1903, p. 36

[74] Teodorescu-Kirileanu, *Ştefan Vodă cel Mare şi Sfânt. Istorisiri şi cântece populare*, Focşani 1903, p. 56

Galiţiene”[75]. În tendinţa aceasta de „românizare” a începuturilor galiţiene atestate a vieţii religioase în nordul Moldovei, mitul lui Daniil Sihastrul devenea esenţial. El, ca ucenic al lui Leontie sau al lui Lavrentie, trăieşte la Schitul lui Lavrentie din Vicovu de Sus, unde nu împletea coşuri de nuiele, precum în *Patericul Românesc*, ci „se ocupa cu cioplirea de linguri din lemn de paltin”[76].

În documentele medievale şi nici în cele ale mănăstirii Putna, pe care Dimitrie Dan le studiase migălos, scriind monografia mănăstirii şi a satului, nu exisă nici o menţionare, fie ea şi evazivă, la Schitul lui Laurentie, deşi un toponim local sugerează existenţa unui schit, în vremuri vechi, pe numele „pârâului schitului”, adică Laura sau „Lavra”. Însăşi denumirea Laura, care face trimitere la o astfel de „această sfântă laură”[77], atât de prezentă în restul teritoriilor româneşti, confirmă spusele Epistolei lui Urban al V-lea către Arhiepiscopul de Praga, din 1371, la care am făcut trimitere, deşi, într-un singur document de cancelarie este menţionat pârâul care marca

---

[75] *Raynaldus ad annum 1371* (Magazin istoric, Tom III, p. 139). Biserica unde s-a aşezat Episcopia papală, despre care se face aici menţiune, este Biserica Sfântului Ioan Botezătorul din oraşul Siret; iar Episcopul ce s-a rânduit de papa Urbav al V-lea se numea Andrei Vasito, care era şi confesor al Clarei (mama lui Lascu – n. n.) – Engel in antiquit. Hist. Moldaviae, p. 108; vezi şi Şincai, Chron. Rom., Tom I, p. 340 – apud Enaceanu, Genadie, Arch., *Creştinismul în Dacii şi creştinarea Românilor*, în *Biserica Orthodoxă Română. Jurnalu Periodicu Eclesiasticu*, Nr. 5, Anul IV, Bucuresci, februarie 1878, pp. 283-286

[76] Dan, Dimitrie, *Laura*, în Loghin, Constantin, *Scriitori bucovineni*, Bucureşti 1924, pp. 209-215

[77] Sacerdoţeanu, A., *Hrisovul. Buletinul Şcoalei de Arhivistică*, Anul VI, nr. 6, Bucureşti 1946, p. 88

hotarul braniştii Putna. În uricul lui Ştefan cel Mare, dat la Suceava, în 15 martie 1490, prin care se confirmă stăpânirea mănăstirii Putna asupra satelor şi a braniştii ei, nu este menţionat schitul Laura (Lavra) şi, deci, nici o „lavră" (schit), ci doar „a şasea biserică cu un popă în Jicovul de Sus", Laura fiind pomenită doar prin pârâul cu acelaşi nume, în delimitarea braniştii mănăstirii Putna, „începându-se hotarul acestei branişti de la obârşia Laurii, opcina până la Falcău"[78], drept pentru care, în indicele de localităţi, Alexandru Gonţa menţionează „Laura, pârâu la mănăstirea Putna"[79]. De altfel şi numele de Schitul lui Lavrentie, păstrat, cică, tot de tradiţii, face trimitere la „schitul întemeietorului schitului" (lavrei), deci iarăşi întăreşte afirmaţia lui Urban al V-lea şi dă dreptate lui Gheorghe Brătianu, primul istoric român care susţinea că majoritatea numelor bărbăteşti din legendele româneşti (exemplifica prin Gelu, care este „gealu", aşa cum încă se mai numeşte dealul prin Ardeal şi prin Bucovina) sunt, de fapt, toponime.

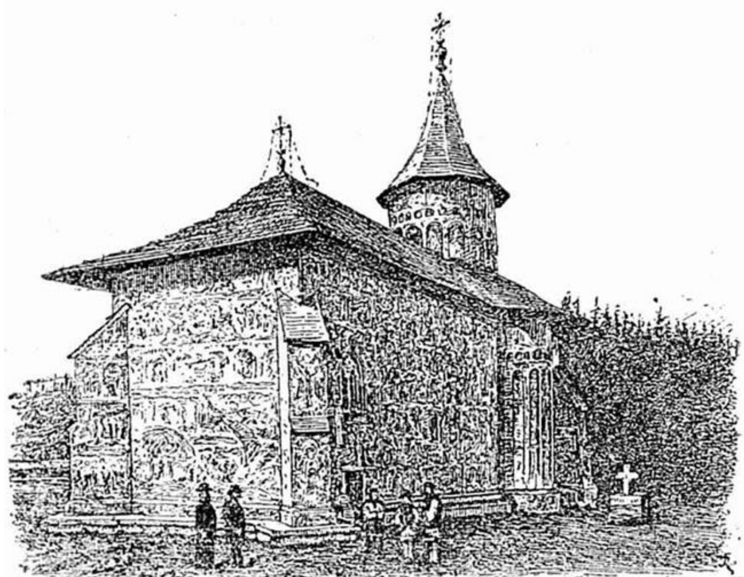
În tot parcursul veacului al XV-lea, nici un document de cancelarie domnească nu menţionează numele lui Leontie-Lavrentie, pe care Alexandru cel Bun l-a fi făcut stareţ la Bogdania, şi nici pe cel al sihastrului Daniil. Iar dacă Daniil, indiferent unde ar fi trăit şi ar fi făptuit minuni, sfătuindu-l mereu pe Ştefan cel Mare (deturnare a meritelor lui Teoctist), oricum ar fi fost menţionat, măcar într-un uric de danie, în favoarea Putnei sau a Vorone-

---

[78] Bogdan, Ioan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, volumul I, Bucureşti 1913, p. 423

[79] Gonţa, Alexandru I., *Documente privind Istoria României. A. Moldova – Indicele numelor de locuri*, Bucureşti 1990, p. 143

ţului, şi nu „rugătorul nostru” nu Misail (1472), nu Efrem (1488, 1489), nu Ghenadie (1490), ci Daniil. De altfel şi „rătăcirea” lui Ştefan cel Mare, cu popas la chilia sihastrului, în 1476, este imposibil, la Putna existând mănăstirea ctitorită de dânsul, iar la Voroneţ – mănăstirea de lemn a lui Misail, pe care o scutise de dări în 1472.

Biserica din Voroneţ (după Romstorfer).

La Voroneţ, informaţiile sunt mai mult decât lapidare. Pe piatra mormântală scrie „Acesta este mormântul părintelui nostru David, schimonahul Daniil”, iar pe sulul pe care Daniil îl ţine în mână, în alegoria portretului său cu aureolă, pictat în 1547, stă scris: „Veniţi, fraţilor, de

mă ascultaţi. Vă voi învăţa frica Domnului. Cine este omul”[80].

Şi-atunci cine a fost şi unde a trăit Daniil Sihastrul? Ca şi în mitul Descălecătorului, sihastrul este Spiritul Locului; pe Dragoş îl întâmpina Uţa, deci Zeiţa Pământului (Descălecarea însemnând un fel de logodnă cosmică), iar pe Ştefan cel Mare, Sihastrul, deci Spiritul bărbătesc al locului, echivalent al moş-strămoşului. Daniil Sihastrul a locuit şi locuieşte în fiecare fir de iarbă, de nisip sau de lumină pe care nevoia de speranţă, de amăgire care să-i dea putere de viaţă, poate fi întâlnit în cale.

Cu siguranţă, lavra (schitul) din Vicovu de Sus, între timp dispărut, dar reverberat de undele pârâului Laura, ca şi chilia de piatră de la Putna ţin de vremurile „schismei galiţiene”, dacă nu cumva de vremuri şi mai vechi, în care pionii troieni oficiau, şi pe aceste locuri, în cinstea Soarelui, în care, cum spunea psalmicul Rege David, „Dumnezeu şi-a făcut sălaş”. Nu ştiu în ce măsură neadevărul romanţat poate fi mai folositor decât adevărul, deci, ca să puteţi imagina singuri, vă pun la dispoziţie, drept Anexe, în ordine cronologică, toate mărturiile de care m-am folosit pentru scrierea acestui text.

---

[80] Pr. prof. Liviu Stan, *Sfinţi români*, p. 29-43; Pr. prof. Petru Rezuş, *Viaţa şi faptele Sfântului Daniil Sihastrul*, în „Studii Teologice”, 1956, nr. 3-4, p. 227-240; Arhim. Nestor Vornicescu, *Ştefan cel Mare şi Daniil Sihastrul*, în rev. „Mitropolia Moldovei”, 1966, nr. 7-8, p. 566-573

ANEXE:

1371: Epistola lui Urban al V-lea către Arhiepiscopul de Praga: „Ni s-a făcut nouă cunoscut, de către prea iubiţii noştri fii, Nicolau de Malsac (Melsak, în textul original, scris în latină – n. n.) şi Paul de Suidiniţ (Swidinitz – n. n.), profesori din ordinul fraţilor minoriţi, că nobilul bărbat Lascu, Ducele părţilor Moldovene sau a naţiunii Valahiei, atât el, cât şi poporul ducatului său sau al ţării Moldova, deşi se glorifică cu numele creştinătăţii, cu toate acestea ei şi părinţii lor au fost, de la început, şi sunt schismatici. Dar acum, conduşi de predicile şi învăţăturile fraţilor minoriţi, voiesc să se lepede de toată schisma şi să profeseze sfânta credinţă, pe care o ţine, învăţă şi o predică, Biserica catolică şi apostolică; şi voiesc ca să asculte cu umilinţă de Noi şi de succesorii noştri, Pontificii Romani, precum şi de Sfânta Biserică romană, şi să se supună în toate, precum şi ceilalţi principi şi popoare catolice ascultă şi se supun. Apoi acest Duce a cerut de la Noi, cu umilinţă, ca **oraşul său Siret**, ce este supus diecezei de Galiţia, întinsă peste un spaţiu mare de pământ, în care dieceză se află un Episcop schismatic, a căruia Biserică de Galiţia este aşezată în părţile adică ale schismaticilor din Rusia, şi **numitul oraş (Siret) este mare, după aparenţă, şi plin de locuitori, şi cuprinde tot ce l-ar face apt pentru a fi decorat cu insigniile de cetate**, să fie ridicat la rangul de cetate şi desemnat cu numele de cetate, şi să numim în dânsul un Episcop catolic, care ar învăţa atât pe duce, cât şi pe popor, şi să-i întreţină în zisa credinţă catolică şi să-i în-

vrednicim în privinţa acesta şi de alte dispoziţiuni cuviincioase.

Chilia de piatră.

Deci noi, pentru mântuirea sufletelor prezisului popor şi duce, care mărturisesc că se luptă în contra inamicilor Crucii, dorim ca să-i întoarcem de la erori şi de la prezisa schismă, voind ca întoarcerea la prezisa credinţă să fie plină de efecte bune; dar, neavând cunoştinţă (exactă) despre expunerile făcute, noi, cu scrisori Apostolice şi din consiliul fraţilor noştri te trimitem pe frăţia ta, în a căruia fidelitate şi circumspecţiune în asemenea cauze, precum şi în altele, punem în Domnul toată încrederea noastră şi, totodată îţi ordonăm ca voi, sau doi, sau unul dintre ai voştri, să cercetaţi prin voi sau prin altul, sau prin alţi bărbaţi catolici credincioşi şi prudenţi, dacă prezisul Lascu şi poporul lui voiesc în mod ferm, pur, cu simplitate, umilinţă şi reverenţă să primească dorita credinţă catolică (şi dacă va fi trebuinţă, să-i înduplecaţi în

acesta cu învăţăturile şi predica voastră, şi să-i confirmaţi în dânsa şi prin alţi bărbaţi catolici, cercaţi în această credinţă), după care toţi, sau o parte oarecare din dânşii, care se vor părea înţelepciunii voastre mai întreprinzători, vor nega schisma întreagă şi vor primi cu devotament acea credinţă şi va fi profesată ea după formula care vi se trimite vouă sub bula noastră; atunci să scoateţi cu totul şi pentru totdeauna pe menţionatul oraş Siret şi pe toată ţara prezisă sau ducatul Moldovei, de sub toată puterea, dominaţiunea, superioritatea şi jurisdicţiunea ordinară şi eclesiastică, şi supunerea episcopală a prezisului Episcop de Galiţia, precum şi a celor ce girează în locul Episcopului de Galiţia sau a Bisericii Galiţiene şi a oricărei alte persoane ecleziastice, ce ar pretinde că are în acest oraş, ţară sau ducat vreo putere sau jurisdicţiune spirituală şi eclesiastică, provenită din partea Bisericii sau a demnităţii sale, şi totodată să-l liberaţi, stabilind şi dispunând că acel oraş să fie supus imediat sfântului scaun Apostolic; şi mai pe urmă să ridicaţi pe oraşul menţionat la rangul de cetate şi să-l decoraţi cu numele de cetate, şi să supuneţi pe toată ţara menţionată sau pe ducatul Moldaviei, cât aparţine prezisului Duce, acelei cetăţi, ca pe o dieceză şi, totodată, să dispuneţi ca să se delimiteze acea Eparhie cu confinii certe, şi dacă va fi acolo o Biserică proprie pentru acesta scop, să o faceţi Biserică catedrală sau episcopală”[81].

---

[81] *Raynaldus ad annum 1371* (Magazin istoric, Tom III, p. 139). Biserica unde s-a aşezat Episcopia papală, despre care se face aici menţiune, este Biserica Sfântului Ioan Botezătorul din oraşul Siret; iar Episcopul ce s-a rânduit de papa Urbav al V-lea se numea Andrei Vasito, care era şi confesor al Clarei (mama lui Lascu – n. n.) – Engel in antiquit. Hist. Moldaviae, p. 108; vezi şi Şincai, Chron. Rom.,

1472, ianuarie 22: „Din mila lui Dumnezeu, noi, Ştefan voievod, domn al Ţării Moldovei. Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, când aceasta va fi de trebuinţă cuiva, că a binevoit domnia mea, cu bunăvoinţa noastră şi cu inima curată şi luminată, din toată bunăvoia noastră şi cu ajutorul lui Dumnezeu, şi am făcut întru pomenirea sfânt-răposaţilor noştri părinţi şi pentru sănătatea noastră, şi pentru sănătatea copiilor noştri, şi dăm şi am dat această carte a noastră **mănăstirii noastre de la Voroneţ**, unde este hramul sfântului mare mucenic şi purtător de biruinţă al lui Hristos, Gheorghie, şi unde este egumen popa Misail, pentru aceea ca să fie volnic şi slobod să trimită 2 măji ale sale după peşte, în fiecare an, pentru ca să fie pentru îndestularea fraţilor, sau la Chilia, sau la iezere, sau oriunde în ţara noastră, şi nici mergând acolo după peşte, nici iarăşi înapoi cu peştele la mănăstire, să nu dea nici un fel de vamă din acele 2 măji prin toată ţara noastră, nici un groş, nici la vămile vândute, nici la cele nevândute. / Pentru aceea, nici un boier, şi nici judecător, şi nici dregător, şi nici vameş, şi nici o slugă sau boier să nu îndrăznească să ia vama de la acele două măji nici un groş. Iar cine s-ar încumeta, peste această carte a noastră, să ia vamă de la ei, din acele măji mai sus-scrise, acela este potrivnic nouă şi cărţii noastre. / Toate acestea mai sus-scrise făgăduim mănăstirii noastre de la Voroneţ, să le păstrăm şi să le împlinim până la sfârşitul vieţii noastre. / Iar la aceasta este credinţa domniei mele, Ştefan

---

Tom I, p. 340 – apud Enaceanu, Genadie, Arch., *Creştinismul în Dacii şi creştinarea Românilor*, în *Biserica Orthodoxă Română. Jurnalu Periodicu Eclesiasticu*, Nr. 5, Anul IV, Bucuresci, februarie 1878, pp. 283-286

voievod, şi credinţa tuturor boierilor noştri moldoveni, mari şi mici. / Iar pentru mai mare putere a tuturor celor mai sus-scrise, am poruncit credinciosului nostru boier, pan Toma logofăt, să scrie şi să atârne pecetea noastră şi la această carte a noastră. // A scris Isaiia, la Suceava, în anul 6980 <1472>, luna ianuarie, 22”[82].

1488, august 17: „În numele Tatălui, şi al Fiului şi al Sfântului Duh, Troiţă sfântă şi de o fiinţă şi nedespărţită. Iată eu, robul stăpânului meu Iisus Hristos, Io Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei. Facem cunoscut, cu această carte a noastră, tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că au venit, înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri moldoveni, mari şi mici, slugile noastre, Şandru Gardu şi

[82] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. II, Bucureşti 1976, doc. 181, p. 267

vărul lui, Şuşman, şi unchiul lor, Ioan, cu surorile lor, Magda, şi Mara şi Neaga, fiii lui Coste Mădzărăescul, de bună voia lor, nesiliţi de nimeni, nici asupriţi, şi au vândut ocina lor dreaptă, din uricul lor drept şi propriu, un sat, anume Ştilbicanii, la Topliţa Rece, pe Suha Mare, şi Suha Mare, de la gură, până chiar la obârşie, şi cu toate poienile şi muncelele, câte sunt pe lângă ea, şi toate izvoarele, anume Răroaia, şi Ostra şi Negrileasa, şi cu toate izvoarele câte cad în ele, şi cu poienile şi cu fâneţele, însumi domniei mele, pentru 160 de zloţi tătăreşti. / Şi am plătit eu, domnia mea, toţi banii mai sus-scrişi, 160 de zloţi tătăreşti, în mâinile slugilor noastre Şandru Gardu şi în mâinile vărului lui, Şuşman, şi în mâinile unchiului lor Ioan şi în mâinile surorilor lui, Magda, şi Mara şi Neaga, fiii lui Coste Mădzărăescul, înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri moldoveni. / Şi după ce am plătit şi am tocmit toate câte scriem mai sus, eu, domnia mea, întru aceea am binevoit, cu bunăvoinţa noastră şi cu inimă curată şi luminată, şi cu toată bunăvoia noastră şi cu ajutorul lui Dumnezeu, ca să întărim şi să împuternicim **sfânta noastră mănăstire de la Voroneţ** şi am făcut, pentru pomenirea sfânt-răposaţilor înaintaşi şi părinţi ai noştri, şi pentru sănătatea şi mântuirea noastră şi pentru sănătatea şi mântuirea copiilor noştri, şi am dat, şi am închinat şi am întărit acel sat, Ştilbicanii, la Topliţa Rece, pe Suha Mare, şi Suha Mare de la gură până chiar la obârşie, şi cu toate poienile şi muncelele câte sunt pe lângă ea, şi toate izvoarele, anume Răroaia, şi Ostra şi Negrileasa, şi cu toate izvoarele câte cad în ele, şi cu poienile şi cu fâneţele, **acestei sfinte mănăstiri a noastre de la Voroneţ**, unde este hramul sfântului şi slăvitului marelui mucenic şi purtător de biruinţă Gheorghie şi unde este egu-

men rugătorul nostru, chir popa Efrem. Şi să fie acest sat, anume Ştilbicanii, şi cu toate câte scriem mai sus acestei sfintei mănăstiri a noastre de la noi uric şi cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci”[83].

1489, martie 14: Ştefan cel Mare plăteşte 350 zloţi tătăreşti pentru satul Vlădenii pe Siret, pe care-l dăruieşte, cu întăritură şi împuternicire pentru „sfânta noastră mănăstire de la Voroneţ… unde este egumen rugătorul nostru chir popa Efrem”[84].

1490, noiembrie 26: Ştefan cel Mare cumpără Glodenii, de lângă Stăuceni, cu 150 zloţi tătăreşti, pe care-l dăruieşte mănăstirii de la Homor. „Iar întru aceea, am binevoit domnia mea, cu bunăvoinţa noastră, şi cu curată şi luminată inimă, şi cu toată bunăvoia noastră şi cu ajutorul lui Dumnezeu, ca să întărim şi să împuternicim **sfânta noastră mănăstire de la Voroneţ**, unde este hramul simţului şi slăvit ului mare mucenic şi purtător de biruinţă Gheorghie şi unde este egumen rugătorul nostru, chir popa **Ghenadie**, şi am făcut pentru pomenirea sfânt-răposaţilor noştri înaintaşi şi părinţi, şi pentru sănătatea şi mântuirea noastră, şi pentru sănătatea şi mântuirea doamnei noastre, Maria, şi pentru sănătatea şi mântuirea copiilor noştri, şi am dat acestei sfinte mănăstiri a noastre de la Voroneţ acea selişte spusă mai înainte, anume Poiana, la gura Homorului, să fie acestei sfinte

---

[83] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 40, pp. 74, 75
[84] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 51, p. 96

mănăstiri de la Voroneţ de la noi uric, neclintit niciodată, în veci”[85].

1497, ianuarie 22: Ştefan cel Mare cumpăra, cu 70 de zloţi, de la Drăguş Carâmbu şi verii lui, o prisacă pe Lazul din hotarul satului Tomeşti, pe care îl dăruieşte, fără menţionarea lui Daniil Sihastrul, mănăstirii Voroneţ „unde este egumen rugătorul nostru chir popa Macarie”[86].

1499, noiembrie 20: Ştefan cel Mare întărea alte sate şi prisăci mănăstirii Voroneţ, „unde este egumen ieromonahul Macarie”[87], iarăşi fără vreo trimitere la Daniil Sihastrul.

1599, decembrie 17: Conform unui suret sârbesc, Ieremia Movilă întăreşte o danie a marelui vornic al Ţării de Sus, Grigorcea, mănăstirii Voroneţ, „unde se odihnesc sfintele moaşte a preacuviosului şi purtătorul de Dumnezeu, părintele nostru Daniil cel Nou şi trupul acestui scris mai sus boier au lăsat să-l îngroape în mănăstirea Voroneţ”[88].

1634, septembrie 24: Într-o adeverire a călugărilor de la Voroneţ, către Vasile Lupu, privind un schimb de moşii, sunt menţionate moaştele „Binecinstitorului şi de

---

[85] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 81, pp. 159, 160
[86] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 204, p. 369
[87] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980, doc. 244, pp. 435, 436
[88] Academia Română, *Documente privind Istoria României*, vol. IV, Bucureşti 1952, doc. 340, p. 275

Hristos iubitorului, celui încununat de Hristos Dumnezeu cu coroană împărătească, celui uns cu mirul bine mirositor, bucuria Ieleonului, celui curăţit prin baia botezului şi celui dăruit de împăratul cerurilor cu cinstit sceptru, prea milostivului, marelui nostru domn, Io Vasilie voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei, în mila prea marelui domn Dumnezeu şi a mântuitorului nostru Iisus Hristos, bucură-te să domneşti mulţi ani, amin.

Sfîntul Daniil Sihastru (secolul XV)

Bălan, Ioanichie, Arhimandrit, Patericul Românesc, Mănăstirea Sihăstria 2005

Primeşte smerită metanie cu faţa plecată până la pământ de la preamăritul ieromonah Nicolae, egumen, şi de la tot soborul de la sfânta mănăstire Voroneţ, unde este hramul sfântului şi slăvitului, marelui mucenic purtător de biruinţă al lui Hristos, Gheorghie, **unde se odihnesc**

moaştele sfântului, preacuviosului părintelui nostru, Daniil cel Nou"[89].

1924: Schitul Laura, deşi pârâul Laura îşi trage numele de la o astfel de „lavră" străveche, există doar în „tradiţie", **legenda fiind repovestită de Dimitrie Dan**, în „Laura"[90], drept o mostră de poveste mitică, păstrată de tradiţia locurilor, cu toate inexactităţile istorice consacrate:

„În vremile vechi, zice că mai mulţi călugări evlavioşi, care se adunară într-un loc singuratic şi încunjurat de păduri străvechi, clădiseră o mănăstire. Ei îşi durară mănăstirea din bârne groase de stejar trainic, în apropierea şi spre apus de satul Vicovul de Sus, pe locurile lui, şi o închinară sfântului Laurentie.

Călugării se rugau lui Dumnezeu sfântul pentru iertarea păcatelor lor şi cele ale oamenilor. Ca să-şi agonisească cele puţine, însă neapărat trebuincioase pentru susţinerea vieţii, lucrau călugării fel de fel de meşteşuguri.

Dintre aceşti vrednici părinţi era ieromonahul Daniil, cel mai evlavios şi iscusit. Şi acesta se ocupa cu cioplirea de linguri din lemn de paltin. Pe aceste le vindea apoi prin satele învecinate şi aşa îşi agonisea el puţina pâine de toate zilele. Cele ce însă îi mai rămâneau ca

---

[89] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXII, Bucureşti 1974, doc. 262, p. 293

[90] *Timpul*, ex 1900 No. 51. — Partea apuseană a comunei Vicovul de sus se numeşte „Laura". Comunicată de Ioan Nistor, cantor bisericesc în Sadău şi originar din Vicovul de sus, care a auzit-o de la moşul său, Petru Bhanean din Vicovul de sus (Nota autorului Dimitrie Dan).

prisos de la vânzarea lucrului mânilor sale şi din cele ce-i aduceau bunii creştini ca cunoştinţă pentru sviştănii, dezlegări, cărţile lui Lazăr, cetanii şi altele, împărţea el săracilor, văduvelor şi orfanilor. Era el chip de un adevărat părinte duhovnicesc!

Auzise cuviosul Daniil, carele de obicei petrecea numai în post şi rugăciune, că în Sirete, carele era al treilea sat în depărtare de Vicovul de Sus, s-ar strânge oamenii într-o zi anumită din săptămână spre a se desface de cele ce au de prisos şi a cumpăra cele de trebuinţă. Şi având şi Daniil o mulţime de linguri gata, pe care n-o putea desface prin satele din apropiere, se hotărî să-şi cerce norocul cu marfa sa în Sirete. Se duse deci pustnicul la stareţul acelei adunări călugăreşti, să-şi ceară binecuvântarea şi pozvolenia pentru călătorie, fără de care n-ar fi îndrăznit el să facă, Doamne fereşte, nici un pas din mănăstire afară. Acesta, încredinţat de evlavia şi statornicia lui Daniil, îi dădu bun bucuros încuviinţarea dorită, îndatorindu-l, însă, ca a treia zi să fie nesmintit în chilia sa din mănăstire.

Ajungând Daniil în Sirete, se desfăcu curând de marfa ce o lucrase şi o adusese în sudoarea feţei sale, în o pereche de desagi, în spate. Dară, cu toate că-şi vându îndată lingurile, el de aice nu scăpă cu una, cu două. Creştinii din loc şi cei de primprejur adică, auzind că Daniil se află în mijlocul lor, nu-l lăsară. Ei îl rugară unul pentru o molitvă a sfântului Vasile, altul pentru o sviştanie pentru un bolnav, al treilea pentru dezlegarea şi măsluirea unei femei ce trăgea de moarte ş. a. Vestea că rugăciunile lui Daniil sunt primite înaintea lui Dumnezeu şi de aceea de folos celor bolnavi îi merse adică prin întreaga ţară a Moldovei, de aceea îl şi îmbulzeau creş-

tinii. Şi adică ce avea să facă bietul călugăr, trebuia să le facă tuturor după dorinţă. Ştia el că astfel se prea întârzie şi trece hotarul vremii, pentru care îl îndatorise stareţul ca să fie acasă, dar el nădăjduia în Dumnezeu şi bunătatea proistosului său. El se răzgândi mai departe, că este îndatorat să ajute celor ce sufăr de boale, să le alineze durerile trupeşti şi sufleteşti şi apoi că, din prisosul darurilor creştinilor, va avea de unde ajutora pe cei săraci, deci rămase pe la creştini şi zăbăvi o zi peste vedea.

Întorcându-se Daniil, a patra zi, acasă şi venind el înaintea stareţului, acesta, fără să asculte dezvinuirea lui, îl mustră aspru pentru întârzierea avută şi-l pedepsi cu oprirea depărtării din mănăstire pe un timp mai îndelungat.

Bietul Daniil, deşi se ştia fără oarecare vină mare, primi cu supunere aspra mustrare şi greaua pedeapsă, dară se hotărî, în sine, că, pentru c-a călcat porunca stareţului şi s-a întârziat cu o zi, ceea ce nu i se întâmplase niciodată mai înainte, să se retragă, pentru restul vieţii, în fundul munţilor, într-un loc cu totul neumblat şi pustiu, şi să se facă sihastru. Şi aşa şi făcu el. Se retrase adică într-un codru necălcat de picioare de oameni, care era între munţii de la asfinţit-miazănoapte de la mănăstirea sfântul Laurentie şi într-o depărtare de aici ca de un ceas şi mai bine.

Aice află Daniil un locuşor ce-i convenea, fiindcă, una – locul era pustiu, al doilea –lângă el curgea, în vale, un pârâu cu o lingură de apă şi, al treilea, că aice codrul era plin de stânci uriaşe. Şi mai ales această din urmă însuşire a locului se lovea cu propusul lui, ca să se facă sihastru. El adecă se hotărî să-şi scobească într-o stâncă

de aici o chilie, unde să se poată adăposti de greul iernii, de ploi şi de fiarele răpitoare.

Ani întregi petrecu bietul sihastru, în genunchi, cu dalta în mână, şi ciopli necontenit şi din greu, în vârtoasa stâncă. După o muncă nespus de grea, ostenitoare şi îndelungată, îşi văzu el sfârşită, cu ajutorul lui Dumnezeu, la care nădăjduia mereu, truda şi chilia din pietroasa stâncă. Această chilie se poate vedea şi astăzi în Putna, în a cărei apropiere lucră, cu vapor, o fabrică de carbonizare şi un feresteu. Cum s-au schimbat timpurile!

Pe când petrecea Daniil, într-o seară întunecoasă, în fundul stâncii sale, în genunchi, şi se ruga lui Dumnezeu, iară afară se auzea înfiorosul urlet al lupilor şi urşilor, zice că bătea cineva la uşa chiliei. Daniil întrebă că cine-i, iară de afară răspunse un glas că este Ştefan Vodă, Domnul ţării Moldova, carele, de la vânătoare de prin munţi, a rătăcit de soţii săi. Şi fiind afară, zicea glasul, grozav de întuneric, nu poate afla cărarea, deci se roagă să-l primească la mas. Sihastrul deschise uşa chiliei şi-l primi bucuros pe Vodă să mâie. În acea noapte, zicese, Daniil să-l fi înduplecat pe Ştefan Vodă să rădice în acele locuri lui Dumnezeu un locaş şi Dumnezeu îi va ajuta la toate întreprinderile lui. Şi Ştefan Vodă primi cu plăcere sfatul sihastrului, era el doară om evlavios şi cu frica lui Dumnezeu ca rar altul şi mai zidise şi mai înainte mai multe locaşuri dumnezeieşti.

Începu deci să zidească şi aicea falnică mănăstire, care, sfârşindu-o, o numi a Putnei, după pârâul ce curge alăturea spre vale. Cum se isprăvi mănăstirea Putna, curseră la ea şi o mulţime de călugări, de prin toate mănăstirile şi schiturile din ţară, aşa şi din cea a sfântului Laurentie, din Vicovul de Sus. Aceasta de acuma înainte

rămase pustie şi, cu vremea, clădirile ei începură să le risipească. Biserica cea de stejar a mănăstirii să se fi mutat, mai târziu, la un sat oarecare, al cărui nume însă din nefericire, cu vremea, cu totul s-a uitat. Aşa, cu vremea, nu rămase nemică din această mănăstire şi nimeni n-ar şti că ea, cândva, în timpuri vechi, a existat, dacă poporul nostru nu ne-ar fi păstrat tradiţia şi, pentru acea parte de loc, numele „Laura", prescurtat din Laurentie.

Daniil zice că să fi prorocit că în satul Vicovul de Sus poporul astfel se va înmulţi, că va fi lipsă ca biserica sătească mereu să se adaugă şi să se mărească, de trei ori cum era, ba că va veni vremea când se va zidi, chiar pe acel loc, pe care a stat cea a mănăstirii sfântul Laurentie, o biserică sătească.

Sihastrul Daniil, după ce s-a zidit mănăstirea Putna şi s-a urzit un sătişor de 12 familii, a părăsit chilia sa din stâncă şi a dispărut. El să se fi aşezat într-o pustietate şi mai mare, precum îşi pusese el canonul, când cu probaza stareţului, ca până la sfârşitul vieţii să petreacă în adâncă singurătate.

Zice că el s-a statorit pe un loc pustiu şi sălbatec, pe pârâul Voroneţului sau apa Corbului. Aice petrecea el, ca şi în chilia sa de stâncă de pe Putna, în post, rugăciune şi învăţarea celor ce veneau la el.

Aice să mai fi avut Daniil o întâlnire cu Ştefan Vodă, după pierduta bătălie cu turcii de la Valea Albă sau Răsboeni. Acesta, adică, în nevoia sa, îl rugă pe Daniil de sfat, ori de să închine ţara turcilor, iar el îi zise să-şi adune oastea, să se lupte cu duşmanul şi că va învinge, dacă va făgădui să zidească pe acele locuri un locaş lui Dumnezeu. Ştefan Vodă urmă sfatul sihastrului, învinse pe turci şi zidi, pe apa Corbului (Voroneţului), o mănăstire

frumoasă numită a Voronețului, ca mulțămită pentru izbânda câștigată cu ajutorul lui Dumnezeu”[91].

Mânăstirea Voroneț (din Bucovina). Vedere dinspre Sud-Est. E Zidită in câteva luni, dela 26 mai la 14 septembrie, 1488, pe locul unăe avusese chilia sa și schitul de lemn Daniil Sihastrul.
Boldur, Alexandru V., Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504), Madrid 1970, p. 153

2005: „Sfântul Ierarh Leontie este numărat printre cei dintâi sfinţi români pe care i-a odrăslit pământul Moldovei şi adevăratul părinte duhovnicesc al Cuviosului Daniil Sihastrul. După tradiţie, era de loc din oraşul Rădăuţi. Apoi, râvnind Sfinţilor Părinţi de odinioară şi arzând cu inima după dragostea lui Hristos, spre sfârşitul

[91] Dan, Dimitrie, *Laura*, în Loghin, Constantin, *Scriitori bucovineni,* Bucureşti 1924, pp. 209-215

secolului al XIV-lea s-a făcut sihastru în pădurile seculare din partea locului.

Deci, călugărindu-se cu numele de Lavrentie, s-a învrednicit mai târziu de darul preoţiei. Apoi, împreună cu câţiva ucenici, a întemeiat o vestită sihăstrie de călugări în codrii Rădăuţilor, ce se chema, după numele său „Schitul Laura" (Lavra) sau „Mănăstirea Sfântului Lavrentie"[92]. În obştea sa, Cuviosul Lavrentie a format mulţi ucenici cu viaţă aleasă, printre care sc număra şi Sfântul Daniil Sihastrul. În Schitul Laura, însuşi Cuviosul Lavrentie s-a nevoit şi a avut o trăire aşa de înaltă, încât s-a învrednicit de la Dumnezeu de darul facerii de minuni. Că pe mulţi bolnavi îi vindeca cu rugăciunea sa şi era tuturor părinte, sfetnic, dascăl şi ocrotitor.

După întemeierea Episcopiei de Rădăuţi, auzind domnul Moldovei, Alexandru cel Bun, de nevoinţa sa, l-a rânduit episcop al acestui scaun. Şi a păstorit cu multă înţelepciune turma lui Hristos câţiva ani de zile, învăţând pe toţi dreapta credinţă şi făcându-se tuturor pildă de sfinţenie. Apoi, râvnind iarăşi vieţii sihăstreşti, s-a retras din scaun şi s-a făcut schimonah cu numele de Leontie, ajungând cel mai vestit sihastru şi părinte duhovnicesc din nordul Moldovei. Deci, mai trăind puţin şi uimind pe toţi cu smerenia, cu nevoinţa şi cu darul minunilor pe care le făcea, şi-a dat sufletul cu pace în mâinile Domnului.

Mai târziu, proslăvindu-se prin oarecare minuni şi fiind găsit în mormânt cu trupul întreg şi nestricat, s-a aşezat cu cinste în biserica episcopală din Rădăuţi spre închinarea tuturor, unde mulţi credincioşi primeau sănăta-

---

[92] Pe locul unde a fost *Schitul lui Lavrentie* se află satul Laura, Suceava.

te şi mângâiere la sfintele sale moaşte, ajungând vestit până dincolo de hotarele Moldovei.

În anul 1639, prădându-se biserica, au dispărut şi moaştele Sfântului Leontie din Rădăuţi. Unii cred că au fost luate de năvălitori. Alţii spun că au fost îngropate de călugări în biserică, în anul 1783, odată cu desfiinţarea mănăstirii. Însă, locul unde se află astăzi, singur Dumnezeu îl ştie. În anii 1621-1622 un vestit teolog ucrainean, ieromonahul Zaharia Kopystenski din Kiev, scria despre el: „În Rădăuţi, în episcopie, Sfântul Leontie făcătorul de minuni zace cu trupul întreg”[93].

Sfinte Preacuvioase Părinte Leontie, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi!”[94].

2005: „SFÂNTUL DANIIL SIHASTRUL / Mănăstirea Voroneţ / (secolul XV)[95] //. a. **Viaţa.** Cuviosul Părintele nostru Daniil Sihastrul a fost unul din cei mai mari sfinţi pe care i-a odrăslit pământul Moldovei, mare dascăl al pustiei şi povăţuitor al călugărilor. / Acest sfânt al neamului nostru s-a născut într-o familie de oameni săraci, de pe moşia Mănăstirii Sfântul Nicolae din Rădăuţi, la începutul secolului al XV-lea, primind la botez numele de Dumitru. Când avea 16 ani, s-a făcut călugăr în

---

[93] Pr. prof. Liviu Stan, op. cit., p. 7

[94] Arhimandrit Ioanichie Bălan, *Patericul Românesc*, capitolul *Sfinţi şi cuvioşi din secolele XIV-XV*, Ediţia a V-a, Editura Mănăstirea Sihăstria, 2005, pp. 98, 99

[95] Pr. prof. Liviu Stan, *Sfinţi români*, p. 29-43; Pr. prof. Petru Rezuş, *Viaţa şi faptele Sfântului Daniil Sihastrul*, în „Studii Teologice”, 1956, nr. 3-4, p. 227-240; Arhim. Nestor Vornicescu, *Ştefan cel Mare şi Daniil Sihastrul*, în rev. „Mitropolia Moldovei”, 1966, nr. 7-8, p. 566-573

aceeaşi mănăstire, cu numele de monahul David. După câţiva ani de aspră nevoinţă se învredniceşte de harul preoţiei şi se retrage la Mănăstirea Sfântul Lavrentie din comuna Vicovul de Sus[96]. Apoi, fiind chemat de Duhul Sfânt la viaţa pustnicească, s-a făcut schimonah cu numele de Daniil, înainte de anul 1450, şi s-a nevoit singur în neştiute osteneli duhovniceşti, mai întâi în preajma Mănăstirii Neamţ, pe valea pârâului Secu, apoi pe valea pârâului Putna, într-o mică chilie săpată în piatră. / După sfinţirea Mănăstirii Putna (1470), Cuviosul Daniil Sihastrul s-a retras în preajma Mănăstirii Voroneţ, unde **şi-a săpat chilie în piatră, sub stânca Şoimului**. Aici se nevoieşte singur încă 20 de ani în plăcere de Dumnezeu, crescând numeroşi ucenici şi făcând multe minuni de vindecare. / În anul 1488, odată cu zidirea bisericii Mănăstirii Voroneţ, Sfântul Daniil Sihastrul se coboară în obşte, având peste 80 de ani, şi **ajunge egumen al acestei mănăstiri**. Mai trăind încă puţin şi fiind cinstit de popor ca sfânt şi făcător de minuni, Cuviosul Daniil şi-a dat sufletul în mâinile lui Dumnezeu prin anul 1496 şi a fost aşezat în biserică, unde se află până astăzi.

b. **Fapte şi cuvinte de învăţătură. / 1.** Sfântul Daniil Sihastrul, fiind ales de Dumnezeu din sânul maicii sale pentru viaţa cea îngerească a pustnicilor, s-a dovedit din pruncie purtător de Hristos. Că niciodată nu lipsea de la biserică, nici se juca cu ceilalţi copii, nici nu căuta odihnă şi mâncare. Ci, mereu se ruga şi întru toate asculta de părinţi.

2. Când avea vârsta ca de 10 ani, fiind dat să înveţe carte în Mănăstirea Sfântului Nicolae din Rădăuţi,

[96] Astăzi se află aici satul Laura, derivat de la „Lavrentie” sau de la „lavra”.

copilul Dumitru, deşi tânăr cu vârsta, s-a dovedit bătrân cu înţelegerea. Că în puţină vreme a deprins Ceaslovul şi Psaltirea pe de rost, precum şi nevoinţa cea duhovnicească. Pentru aceasta, cuvioşii călugări foarte mult îl iubeau şi se foloseau de blândeţea şi priceperea lui, că era întotdeauna umbrit de darul Duhului Sfânt.

3. După cinci ani de ucenicie, tânărul ostaş al lui Hristos s-a făcut călugăr, primind numele marelui prooroc şi împărat David. Şi era întru toate ascultător cuvioşilor părinţi, având ca dascăl şi părinte duhovnicesc pe mult nevoitorul şi purtătorul de Dumnezeu Sfântul Ierarh Leontie de Rădăuţi.

4. Acest tânăr monah David era foarte râvnitor în nevoinţa vieţii călugăreşti. Cel mai mult iubea liniştea, postul şi rugăciunea. Zilnic nu gusta nimic până la asfinţitul soarelui, iar uneori postea desăvârşit câte trei şi chiar cinci zile şi se hrănea numai cu legume şi ierburi. În ascultare era tăcut, blând şi tuturor supus, iar la biserică zăbovea ziua şi noaptea ca o candelă mereu nestinsă. Încă şi la chilie dormea puţin pe un mic scăunel, mereu veghind şi cugetând la cele dumnezeieşti. Iar dintre cărţi, cel mai mult iubea Psaltirea pe care o ştia pe de rost şi o repeta zilnic.

5. Aşa nevoindu-se câţiva ani de zile, Cuviosul David s-a făcut vas al Sfântului Duh, învrednicindu-se de darul preoţiei şi al facerii de minuni. Mulţi bolnavi, auzind de minunile ce se făceau prin rugăciunile lui, alergau la smeritul ieromonah David şi se vindecau de suferinţele lor. Alţii veneau să-i ceară sfat, că era foarte înţelept în cuvânt şi înainte văzător, iar alţii veneau să-i mărturisească păcatele, că ajunsese cuviosul vestit duhovnic în părţile de nord ale Moldovei.

6. Văzând ieromonahul David că este înconjurat de lume şi nu mai are linişte la rugăciune, temându-se de duhul slavei deşarte, a luat binecuvântare de la episcopul de Rădăuţi şi s-a retras la Mănăstirea Sfântul Lavrentie (Laurenţiu). Dar şi acolo îl căutau credincioşii, precum şi cei bolnavi de duhuri necurate. Cuviosul David, însă, ziua făcea ascultare şi stătea între oameni, iar noaptea priveghea, se ruga şi **împletea coşuri de nuiele pentru obşte**. Aşa îşi omora cuviosul ispitele tinereţii şi cugetul slavei deşarte.

7. Odată, 1-a trimis egumenul cu oarecare ascultare în oraşul Siret. Acolo, înconjurându-l credincioşii, a zăbovit cuviosul o zi, neputând a se întoarce la timp în mănăstire. Atunci, egumenul i-a dat canon să nu mai iasă o vreme din lavră. Deci, smerindu-se ieromonahul David, şi-a împlinit cu bucurie canonul, dând slavă lui Dumnezeu pentru toate.

8. Trecând câţiva ani şi Cuviosul David sporind mult în nevoinţa duhovnicească, se simţea chemat de Duhul Sfânt la viaţa pustnicească. Sufletul său era rănit de dragostea lui Hristos şi dorea să-L slăvească neîncetat cu îngerii şi cu sihaştrii din codrii Carpaţilor. / Deci, primind binecuvântare de la egumenul Mănăstirii Sfântul Lavrentie, a îmbrăcat mai întâi marele şi îngerescul chip al schimniciei, schimbându-şi numele din David în Daniil. Apoi, tăinuindu-se de lume, s-a retras singur în adâncul codrilor **pe valea pârâului Secu-Neamţ, cu puţin înainte de anul 1450**, unde s-a nevoit 14 ani în aspre osteneli călugăreşti. Apoi, văzându-se înconjurat de lume, s-a retras în nordul Moldovei, aproape de sihăstria Putna.

9. Călăuzit de Dumnezeu, Cuviosul Daniil şi-a făcut mai întâi **o colibă de lemn pe valea pârâului Viţeul**.

Apoi, aflând o stâncă mare în apropiere, **şi-a săpat cu dalta o mică chilioară în peretele stâncii**, cât să poată încăpea. Alături şi-a scobit o altă încăpere, drept paraclis de rugăciune, cum se vede până astăzi. În această stâncă s-a nevoit Cuviosul Daniil în plăcere de Dumnezeu mai mult de 20 de ani.

10. Nevoinţa Preacuviosului Părintelui nostru Daniil Sihastrul în chilia de la Putna era aceasta: / Ziua şi noaptea priveghea cu neîncetată rugăciune şi cugetare la cele dumnezeieşti, postind până la asfinţitul soarelui. Din chilie nu ieşea deloc toată săptămâna. Mâncarea lui era formată din pesmeţi de pâine, rădăcini şi ierburi, iar lucrul mâinilor sale era împletirea coşurilor de nuiele. Duminica săvârşea Sfânta Liturghie şi se împărtăşea cu Trupul şi Sângele lui Hristos, apoi primea pe cei ce veneau la el pentru vindecare de boli şi pentru cuvânt de folos. În posturi postea câte trei şi uneori cinci zile şi avea darul rugăciunii şi al lacrimilor.

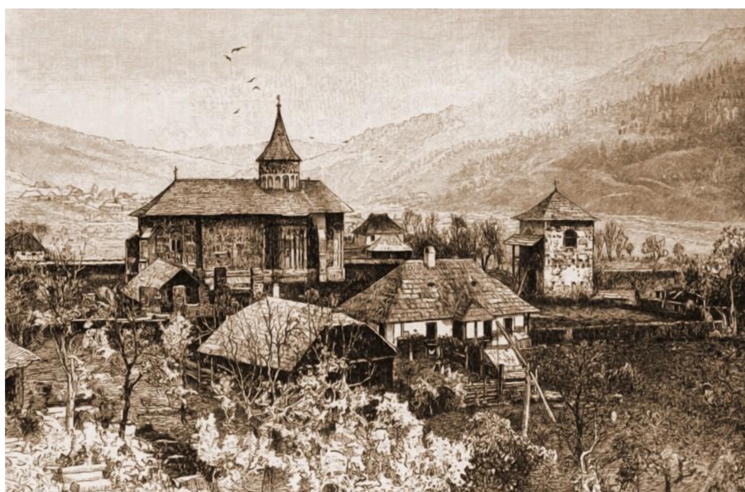
11. Pentru sfinţenia vieţii sale, pentru postul cel îndelungat şi pentru privegherile cele de toata noaptea cu rugăciuni şi cu lacrimi, Cuviosul Daniil Sihastrul a fost multă vreme ispitit de satana, căutând să-l alunge din pustie şi să-l arunce în păcatul cel cumplit al slavei deşarte. Dar cuviosul, cerând ajutorul lui Hristos şi cu puterea Sfintei Cruci, toate cursele diavolului le biruia. Pentru aceea, în puţină vreme s-a învrednicit de la Dumnezeu de darul lacrimilor, al mai înainte-vederii şi al vindecării de boli. Căci izgonea duhurile necurate din oameni numai cu cuvântul şi vindeca tot felul de bolnavi. Apoi cunoştea cugetele cele ascunse şi spunea multora tainele cele viitoare, căci era plin de darul Duhului Sfânt.

12. Pentru nişte daruri ca acestea, numele cuviosului se făcuse cunoscut în toată ţara Moldovei, iar poporul, de la mic până la mare, l-a numărat din tinereţe în ceata sfinţilor. Cei mai mulţi îl numeau „Sfântul Daniil, Sihastrul cel Bătrân", căci era părinte şi povăţuitor al tuturor sihaştrilor din nordul Moldovei. Alţii, îndeosebi călugării, îl numeau „Sfântul Daniil Schimonahul". Iar după mutarea sa din trup, era numit în popor „Sfântul Daniil cel Nou", ca să-l deosebească de alţi cuvioşi cu acelaşi nume.

13. În anul 1451, întâmplându-se grabnică moarte domnului ţării, Bogdan Voievod, fiul său Ştefan cu greu a scăpat de primejdie. Deci, auzind de nevoinţa şi minunile Sfântului Daniil Sihastrul şi fiind în grea strâmtoare, a fost călăuzit de Duhul Sfânt la chilia lui. Aici, poposind câteva zile, şi-a mărturisit cugetele înaintea cuviosului, a primit de la el dezlegare de păcate şi multe cuvinte de mângâiere. Apoi, liniştindu-i sufletul, marele sihastru l-a binecuvântat, s-a rugat pentru dânsul, i-a proorocit că în curând va fi domn al Moldovei şi l-a liberat cu pace.

14. În primăvara anului 1457, Ştefan cel Mare, ajungând pe scaunul Moldovei, s-a încredinţat de împlinirea proorociei Sfântului Daniil Sihastrul şi de darul lui Dumnezeu care era întru dânsul. Din anul acela, cuviosul i-a fost marelui domn cel dintâi sfetnic, duhovnic şi rugător către Dumnezeu. Adeseori, voievodul poposea la chilia lui, îşi mărturisea păcatele, îi cerea cuvânt de folos şi nimic nu făcea fără rugăciunea şi binecuvântarea lui. Iar cuviosul îl îmbărbăta şi îl îndemna să apere ţara şi creştinătatea de mâinile păgânilor, încredinţându-l că, de va zidi după fiecare luptă câte o biserică spre lauda lui Hristos, în toate războaiele va birui. / Astfel, ascultându-l,

Ştefan cel Mare a apărat cu multă vitejie Biserica lui Hristos şi ţara Moldovei după căderea Bizanţului, aproape o jumătate de secol, câştigând 47 de războaie şi înălţând 48 de biserici. În felul acesta, Cuviosul Daniil Sihastrul s-a dovedit un mare apărător al Ortodoxiei româneşti şi ctitor duhovnicesc al mănăstirilor înălţate la îndemnul său.

15. Odată, poposind domnul Moldovei în chilia cuviosului, a fost îndemnat de marele sihastru să zidească în apropiere de chilia sa o mănăstire de călugări, întru pomenirea Adormirii Maicii Domnului, către care avea mare evlavie. Deci, ascultându-l Ştefan Voievod şi împreună alegând locul, cu binecuvântarea lui s-a început în anul 1466 zidirea Mănăstirii Putna, iar în anul 1470, când s-a sfinţit acest dumnezeiesc lăcaş, însuşi Sfântul Daniil a luat parte, fiind cinstit de toţi ca un al doilea ctitor.

16. Se mai spunea despre dânsul că, voind Ştefan Vodă să-i încredinţeze mănăstirea, de multe ori l-a rugat să fie egumen şi părinte duhovnicesc al Putnei. Dar cuviosul, socotindu-se nevrednic de o cinste ca aceasta, a rămas mai departe la mica lui chilie din peşteră. /

17. Pentru sfinţenia vieţii sale, Cuviosul Daniil Sihastrul s-a dovedit din tinereţe purtător de Hristos şi mare dascăl al liniştii şi rugăciunii lui Iisus. În timpul vieţii sale nu era în Moldova alt sihastru şi duhovnic mai vestit, nici alt lucrător şi dascăl al rugăciunii mai iscusit decât el. De aceea, toţi egumenii şi duhovnicii din nordul Moldovei, ca şi dregătorii din sfatul ţării, îl aveau de părinte duhovnicesc.

18. Urmând exemplul vieţii sale, numeroşi călugări iubitori de linişte din chinovii se retrăgeau în pustie cu binecuvântarea Cuviosului Daniil şi deveneau sihaştri şi lucrători sporiţi ai rugăciunii lui Iisus. Astfel, acest mare ascet al Moldovei avea prin mănăstiri şi sate numeroşi fii duhovniceşti, iar prin munţi şi prin codri avea peste o sută de ucenici sihaştri care se nevoiau în plăcere de Dumnezeu, după sfatul său. Aşa a creat Sfântul Daniil Sihastrul în Moldova o mare mişcare isihastă, aproape fără egal, înnoind astfel, pentru multă vreme, viaţa duhovnicească prin mănăstiri şi schituri şi ridicând o întreagă generaţie de sihaştri şi rugători ai neamului.

19. După anul 1470, văzând cuviosul că la Putna nu mai are linişte din cauza mănăstirii şi a mulţimii credincioşilor, a părăsit chilia în care se nevoise peste douăzeci de ani şi s-a retras în taină în codrii seculari din jurul Mănăstirii Voroneţ. Aici se nevoiau ca la cincizeci de călugări sub povăţuirea ieroschimonahului Misail, vrednic ucenic al Sfântului Daniil. Deci, aflând un loc retras

în preajma mănăstirii, şi-a făcut o mică chilie deasupra stâncii numită „Şoimul" şi aici se ostenea cuviosul în desăvârşită linişte şi plăcere de Dumnezeu. / Însă n-a trecut multă vreme şi îndată numele lui s-a făcut cunoscut în toate satele din partea locului, încât veneau la el tot felul de bolnavi, paralizaţi, oameni stăpâniţi de duhuri necurate şi se vindecau. Credincioşii, neputând ajunge la chilia lui, aşteptau jos în mănăstire, iar cuviosul cobora noaptea, se ruga pentru ei, le spunea pricina suferinţei, îi sfătuia, îi binecuvânta şi îi trimitea sănătoşi la casele lor. /

20. În vara anului 1476, Ştefan cel Mare, pierzând lupta de la Războieni în faţa turcilor, s-a dus la chilia Sfântului Daniil Sihastrul, bunul său părinte duhovnicesc de la Voroneţ. Deci, „bătând Ştefan Vodă în uşa sihastrului să-i descuie, a răspuns sihastrul să aştepte Ştefan Vodă afară până va termina ruga. Şi după ce şi-a terminat sihastrul ruga, l-a chemat în chilie pe Ştefan Vodă. Şi s-a spovedit Ştefan Vodă la dânsul. Şi a întrebat Ştefan Vodă pe sihastru ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu turcii. „Închina-voi ţara la turci sau nu?”. Iar sihastrul a zis să nu o închine, că războiul este al lui, numai după ce va izbăvi, să facă o mănăstire acolo, în numele Sfântului Gheorghe”[97]. / Deci, crezând domnul Moldovei în proorocia Sfântului Daniil că va birui pe turci şi luând de la el rugăciune şi binecuvântare, îndată a adunat oaste şi a izgonit pe turci din ţară. Aşa ajuta cuviosul cu rugăciuni fierbinţi către Dumnezeu să se izbăvească Moldova şi ţările creştine de robia păgânilor.

21. Răposând mitropolitul Teoctist, în toamna anului 1477, Ştefan cel Mare s-a sfătuit cu clerul şi epis-

[97] Ion Neculce, *O samă de cuvinte,* p. 107

copii ţării să aleagă păstor şi părinte al Moldovei pe Sfântul Daniil Sihastrul de la Voroneţ. Dar cuviosul, auzind de aceasta, s-a rugat cu lacrimi lui Dumnezeu şi voievodului să nu-l lipsească până la moarte de fericita lui linişte. Deci, cucerindu-se toţi de smerenia şi sfinţenia lui, şi-au cerut iertare şi l-au lăsat în pustie să slăvească neîncetat pe Dumnezeu.

22. Timp de 20 de ani cât a sihăstrit la Voroneţ, Cuviosul Daniil a creat aici o nouă vatră isihastă, tot atât de importantă ca şi cea de la Putna. Căci în puţină vreme s-au adunat în jurul său zeci de sihaştri, unii mai nevoitori decât alţii, care se osteneau, fie în codrii Voroneţului, fie în Munţii Rarăului, fie de-a lungul Carpaţilor Răsăriteni. Cei mai mulţi practicau rugăciunea lui Iisus, postul şi tăcerea. Alţii citeau zilnic Psaltirea, alţii făceau mii de metanii şi împleteau coşuri, iar alţii, fiind buni caligrafi, scriau cărţi de slujbă pentru biserici şi mănăstiri. Cei mai aleşi ucenici ai Cuviosului Daniil Sihastrul au fost: mitropolitul Grigorie Roşca, monahul caligraf Ioan, precum şi egumenii Misail şi Efrem, toţi din Mănăstirea Voroneţ. Apoi Cuviosul Pahomie Sihastrul şi egumenul Nil din Mănăstirea Slatina; egumenul Paisie, Paladie Sihastrul şi Anastasie Sihastrul de la Mănăstirea Neamţ; Isaia Pustnicul de la Mănăstirea Moldoviţa, egumenul Gherontie de la Humor şi mulţi alţii.

23. Aducându-şi aminte Ştefan cel Mare de făgăduinţa dată lui Dumnezeu şi Sfântului Daniil Sihastrul, în vara anului 1488 a zidit din temelie, la Mănăstirea Voroneţ, o frumoasă biserică din piatră închinată Sfântului Mare Mucenic Gheorghe, în locul vechii biserici de lemn. La 14 septembrie, în acelaşi an, biserica a fost sfinţită de mitropolitul Gheorghe, în prezenţa fericiţilor ei ctitori,

Ştefan Voievod şi Cuviosul Daniil Sihastrul, şi a zeci de mii de credincioşi, călugări, clerici şi dregători de ţară. În această zi, cu sfat de obşte, Sfântul Daniil, deşi bătrân, a fost numit egumen al Mănăstirii Voroneţ.

24. Timp de aproape 10 ani, Sfântul Daniil a povăţuit obştea Mănăstirii Voroneţ, ca un mare părinte duhovnicesc al călugărilor, al sihaştrilor şi al întregii Moldove. Căci, deşi petrecea mai mult la chilia sa de pe stânca Şoimului, fiind foarte iubitor de linişte, adeseori cobora în obşte, mărturisea soborul, tămăduia pe cei bolnavi ce se adunau de prin sate şi îi sfătuia pe toţi. Apoi, iarăşi se retrăgea la chilia sa.

25. În timpul egumeniei sale, Mănăstirea Voroneţ a trăit cea mai înfloritoare perioadă duhovnicească din istoria sa, fiind socotită multă vreme lavra isihasmului din Moldova. Toţi monahii din obşte, care numărau peste şaizeci de nevoitori, practicau rugăciunea lui Iisus. Unii erau vestiţi păstori şi duhovnici, alţii erau dascăli învăţaţi în şcoala mănăstirii şi neobosiţi caligrafi, iar cei mai mulţi erau călugări de rugăciune, care slăveau pe Dumnezeu neîncetat şi se rugau pentru toată lumea. / La Voroneţ au învăţat carte şi au deprins nevoinţa duhovnicească numeroşi preoţi de parohie, egumeni, episcopi, monahi, sihastri şi dregători de ţară. Iar în codrii seculari din munţii Voroneţului, ai Rarăului şi Stânişoarei, se nevoiau pentru dragostea lui Hristos alţi peste cincizeci de sihaştri, ucenici ai Sfântului Daniil. Pe toţi aceştia îi supraveghea şi îi povăţuia pe calea cea bună a împărăţiei cerurilor marele egumen şi povăţuitor de suflete, Cuviosul Părintele nostru Daniil, „Sihastrul cel Bătrân”.

26. Ajungând vas ales al Duhului Sfânt, plin de tot felul de bunătăţi şi trecând de vârsta de nouăzeci de ani,

Sfântul Daniil marele sihastru al Moldovei, dascălul pustiei şi făcătorul de minuni, şi-a dat sufletul în braţele lui Hristos la sfârşitul secolului al XV-lea (1496). Mulţimea ucenicilor lui împreună cu mitropolitul şi domnul ţării l-au plâns îndeajuns şi l-au îngropat în pronaosul bisericii Mănăstirii Voroneţ, punând deasupra o piatră cu inscripţia: „Acesta este mormântul părintelui nostru David, schimonahul Daniil". Apoi, împărţind credincioşilor multe milostenii şi sărutând sfintele lui moaşte, s-a întors fiecare la ale sale.

27. După săvârşirea sa, văzând ucenicii şi credincioşii că se fac oarecare minuni şi vindecări de boli la moaştele cuviosului, l-au trecut în ceata sfinţilor, numindu-l „Sfântul Stareţ Daniil", „Sfântul Daniil Sihastrul", sau mai ales „Prea Cuviosul de Dumnezeu rugătorul Părintele nostru Daniil cel Nou"[98]. Obştea Mănăstirii Voroneţ, împreună cu mitropolitul Grigorie Roşca, ucenicul său, au pus acestei lavre, după hramul Sfântului Mare Mucenic Gheorghe, al doilea hram în cinstea „Sfântului Daniil cel Nou", pomenindu-l în rândul fericiţilor ctitori. Totodată i-au rânduit zi de prăznuire peste an, anume după pomenirea Sfântului Daniil Stâlpnicul, a treia zi. Astfel, în Moldova, pomenirea Cuviosului Daniil Sihastrul s-a făcut, secole de-a rândul, la 23 aprilie, hramul Mănăstirii Voroneţ, şi la 14 decembrie, a treia zi după ziua Sfântului Daniil Stâlpnicul (11 decembrie). / Ca sfânt cu aureolă a fost pictat pentru prima dată în anul 1547, de acelaşi mitropolit, pe peretele de sud al bisericii Mănăstirii Voroneţ, în stânga uşii de intrare în pridvor, cum se vede până astăzi, ţinând în mâna sa un sul des-

[98] Pr. prof. Petru Rezuş, op. cit., p. 235. După tradiţie, Sfântul Daniil a murit la 14 decembrie.

făcut pe care scrie: „Veniţi, fraţilor, de mă ascultaţi. Vă voi învăţa frica Domnului. Cine este omul…”.

28. Râvna credincioşilor a îndemnat pe călugării de la Mănăstirea Voroneţ, la începutul secolului al XVII-lea, să scoată din mormânt moaştele făcătoare de minuni ale Sfântului Daniil Sihastrul şi să le aşeze în biserică, în sicriu frumos împodobit, pentru închinare. Pe acestea însuşi mitropolitul Dosoftei le-a sărutat. Vestea minunilor lui ajunsese până la Kiev, în Polonia, în Transilvania, în Sfântul Munte, de unde veneau credincioşi să i se închine şi toţi îl numeau „Sfântul Daniil cel Nou, făcătorul de minuni”.

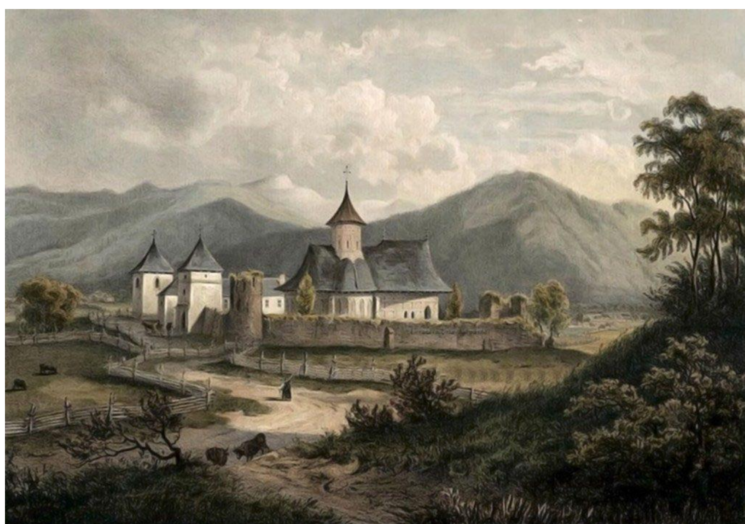
29. În anul 1749, egumenul Mănăstirii Voroneţ, anume Ghedeon, a dat Mănăstirii Putna degetul arătător al Sfântului Daniil ferecat în argint, unde se păstrează până astăzi. Moaştele poartă inscripţia: „Aceste relicve le-am ferecat eu, Ghedeon, egumen de la Voroneţ, cu toată cheltuiala mea, în anul 1749, decembrie 4”. În anul 1775, Moldova de nord ajungând sub ocupaţia Austriei, moaştele Sfântului Daniil Sihastrul au fost aşezate din nou în mormântul său, unde se păstrează până astăzi”[99].

30. În anul 1749, egumenul Mănăstirii Voroneţ, anume Ghedeon, a dat Mănăstirii Putna degetul arătător al Sfântului Daniil ferecat în argint, unde se păstrează până astăzi. Moaştele poartă inscripţia: „Aceste relicve le-am ferecat eu, Ghedeon, egumen de la Voroneţ, cu toată cheltuiala mea, în anul 1749, decembrie 4”. în anul 1775, Moldova de nord ajungând sub ocupaţia Austriei, moaştele Sfântului Daniil Sihastrul au fost aşezate din

[99] Ultima dată au fost scoase din mormânt moaştele Sfântului Daniil Sihastrul în vara anului 1962, cu prilejul lucrărilor de restaurare de la Voroneţ.

nou în mormântul său, unde se păstrează până astăzi[39]. / Sfinte Preacuvioase Părinte şi făcătorule de minuni Daniile, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi!”[100].

Între ruinele Putnei

1856: „Coroana lui Ştefan cel Mare s-a aflat în Putna”. Abia defrişaseră austriecii tufărişul dintre ruinele vechii biserici a mănăstirii Putna, călugării folosind o bisericuţă de lemn din apropiere, ridicată de egumenul Iacob Putneanul (Putna de astăzi e o reconstituire pe temeliile vechi, datorată arhitectului austriac Karol Adolf

[100] Bălan, Ioanichie, Arhimandrit, *Patericul Românesc*, Mănăstirea Sihăstria 2005, pp. 110-118

Romstorfer), când Alexandru Hurmuzachi, explodase de entuziasm naiv şi, năpustindu-se spre telegraf, vestea gazetelor româneşti din provinciile rătăcite prin trei imperii:

„**Depeşa telegrafică de cea mai mare importanţă**, primită de-a dreptul. Dată în Cernăuţi, în 2 decembrie stil nou 1856, 7 ore după-amiaza. Sosită în Braşov, în 3 decembrie stil nou, 9 ore şi 45 de minute înainte de prânz.

„**Coroana lui Ştefan cel Mare s-a aflat în Putna, mormântul lui şi al lui Bogdan şi altele se cunoscură şi se deschiseră**”.

Alessandru Hurmuzachi”

(Sperăm că vom veni în stare a primi, cu altă ocaziune, şi o descriere detaliată a odoarelor acestor nepreţuite, păstrate până acum, numai în amintirea istorică a naţiunii şi în sânul pământului)[101].

Speranţa „Gazetei Transilvaniei” avea să rămână în deşert, deşi relatări din Bucovina continuau să sosească, dar scrise de vechiul ei colaborator, Iraclie Porumbescu (aş putea face caz de descoperirea ineditelor lui Iraclie Porumbescu, dar nu-i de mine un astfel de moft), tânărul preot bucovinean fiind, alături de Aron Pumnul şi de Dimitrie Dan, unul dintre puţinii abonaţi bucovineni la viguroasa publicaţie braşoveană. Tatăl lui Ciprian Porumbescu a şi semnat un capăt de relatare despre amărăciunea de la Putna anului 1856, probând, astfel, că el a fost autorul textelor cu ştiri din Bucovina anilor 1854-1856 („te voi ruga să-mi spui: câte şire „din Bucovina” ai tipărit în

---

[101] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 92, 22 noiembrie 1856, p. 357

organul Dumitale, de vreo trei ani, încoace" – scria în 22 iunie 1854).

Alecu Hurmuzachi, fiind încă foarte tânăr, pe atunci (se născuse în 16 august 1823, la Cernauca), încă nu ştia că voievozii nu se înmormântau cu coroană, sceptru, spadă şi pecete – care aparţineau Ţării şi se încredinţau urmaşului, dar nici nu-şi putea închipui că sfântul mormânt al memoriei româneşti fusese temeinic prădat – la fel şi celelalte morminte ale familiei – de către călugării Putnei. Nici un însemn domnesc, nici un inel, nici măcar sicriul nu au scăpat de lăcomia călugărilor şi nici nu e sigur că osemintele aruncate, cu ţeasta înspre grumaz, pe cele 13 sau 14 şine de fier ar aparţine lui Ştefan cel Mare. În epocă, nu s-a insistat, deşi Iraclie Porumbescu atenţionase că „relicvele lui Ştefan cel Mare zac fără sicriu, numai pe 14 şine late de fier; poate, deci, că şi sicriul, dacă a fost acela de metal preţios, l-au luat. Căci ca Ştefan, suveranul acel vestit şi glorios, să fi fost adus, de la Suceava tocmai, fără sicriu, şi acela preţios, până la Putna, cam nu e probabil; cu atâta mai puţin, cu cât mausoleul lui de marmoră şi foarte frumos lucrat, din această biserică, încă fu făcut, fiind el încă în viaţă: prin urmare, şi sicriul lui trebuie să fi fost în raport cu preţiosul mausoleu".

În plus, pe bare de metal erau înmormântaţi doar călugării, iar dintre voievozi, doar cei care s-au călugărit în ultima clipă, precum Alexandru Lăpuşneanu, dar nu şi Ştefan, care nu se călugărise şi care păşea chiar şi în moarte triumfal, după cum relatau cronicarii. Oare nu cumva, după furtul sicriului, vreun stareţ oarecare a cerut să-i fie aşezate nevrednicele oseminte, pe bare de metal, în somptuoasa gropniţă de la Putna? Oare noi, cei care

avem în sânge închinatul în faţa acelei marmore reci, nu o facem, de fapt, în faţa nu ştim cui, în faţa unui săvârşitor de sacrilegiu împotriva spiritualităţii româneşti? Răspunsul poate fi dat acum, când testele ADN ale rămăşiţelor presupuse ca fiind ale lui Ştefan cel Mare pot fi comparate cu ADN-ul din rămăşiţele urmaşilor săi. Dar nu se vor face niciodată astfel de teste, pentru că noi, românii, niciodată nu am avut nevoie de adevăr, ci doar de mituri. Puţin ne pasă nouă de unde or fi aruncate osemintele celui mai sacru dintre noi, câtă vreme jefuitorii lui scot sufletul din noi şi se spală cu el pe picioare, câtă vreme basmele despre cuvioşia călugărească ne ţin loc de cultură şi de identitate naţională.

Mă opresc aici, deocamdată, cu comentariile mele (mai am mult de navigat prin vremuri), pentru a vă încredinţa ştirile zilelor de extaz şi de agonie ale descoperirii mormântului lui Ştefan cel Mare. Nu şi al osemintelor lui (până şi protocolul încheiat atunci, care constată prădarea tuturor mormintelor voievodale de către călugări, dar nu insistă asupra sacrilegiului, pentru că ar fi fost vătămător politic). Iată, deci, relatările lui Iraclie Porumbescu, de la cumpăna lunilor noiembrie-decembrie 1856, când iarăşi ne-am scufundat în bezna vâscoasă a şmecheriilor religioase:

29 noiembrie nou 1856[102]. Mă grăbesc, Domnule, să mă refer că, la noi, în Bucovina, sunt astăzi toţi ochii îndreptaţi spre mănăstirea Putna, unde e eternul repaos al pământeştilor rămăşiţe ale Eroului Moldovei şi Domnitorul ei cel mai glorios şi mai părintesc, Ştefan cel Mare. În

[102] Acest text a fost scris de Iraclie Porumbescu

acea mănăstire, adică, se descoperi, astăzi, mormântul acestui Domnitor, prin o comisiune politico-ecleziastică şi sanitară, cu scop ca osemintele marelui acestui bărbat să se aşeze într-o criptă aşa întocmită, ca orişicare doritor să-şi poată înfăţişa reverenţa la moaştele acestui „luceafăr al Moldovei”, să poată face aceasta nemijlocit, ba chiar şi venerabilele lui oseminte să le vadă. Acest proiect e a prea cuviosului antiste şi arhimandrit al mănăstirii Putna, Domnul Artemon Bortnik; şi publicitatea nu poate scopului acestui proiect să nu-i aducă cele mai vii mulţumiri.

Eu vorbesc de acestea şi nu descriu, aici, ne-exprimabilele bucurii ce se manifestă numai, din auzit, de această întreprindere, care e orânduită din partea înaltului nostru guvern, pe temeiul acelei propuneri din partea numitului arhimandrit şi antiste Domnul Artemon Bortnik, dar mâine îţi voi scrie, mai pe larg, toate; căci le voi afla, cu siguranţă: pentru acum, atâta-ţi mai adaog, că, pe lângă acel entuziasm, care, cum zisei, se manifestă pe alocuri, din cauza respectivei întreprinderi, recunoştinţa către înaltul nostru guvern, care e o mulţumire atât de eclatantă şi aceea a întregului element român, prin încuviinţarea frumoasei propuneri a numitului arhimandrit concesă, numai puţin este mare şi sinceră. Scriu acestea, în apropierea Putnei, şi chiar trec pe dinaintea mea o mulţime de omeni pedeştri, călare şi cu care, precum şi mai multe trăsuri elegante, care se grăbesc, după cum mi se spune, la Putna, tot cu acel scop, cu care eu mă grăbesc, adică pentru a vedea deshumarea rămăşiţelor marelui bărbat. Mâine, deci, mai multe”[103].

---

[103] *Gazeta Transilvaniei,* nr. 95, 3 decembrie 1856, pp. 369, 370

30 noiembrie nou 1856. Astăzi, pe la 11 ore antemezinale, descoperiră, aici, mormântul Eroului Moldovei, Ştefan cel Mare, care mormânt se află în biserica mănăstirii de aici. Până astăzi, deshumară, mai întâi, pe Maria, fiica lui Ştefan cel Mare, care repauză de fată mare; după aceea, pe Maria, soţia lui Petru Rareş, al treilea pe Ştefan VII, numit „Crudul", după aceea pe Bogdan IV, fiul lui Ştefan cel Mare şi pe fratele acestuia, Alexandru, care muri în vârstă de 14-15 ani. Aceste morminte erau toate în partea întâia a bisericii, numită pronaus; de aice, merseră în partea a doua, numită „pomenic" sau naulă, şi acolea aflară pe ambele soţii ale lui Ştefan Marele, pe Maria adică, fiica lui Radu, Domnitorul Valahiei, a doua Doamnă a lui Ştefan, şi pe Maria, întâia Doamnă a lui Ştefan, fiica lui Simeon, imperatorul Rusiei, cu ambii ei prunci, Petru şi Bogdan, care amândoi se află într-un mormânt. Mormintele erau toate bine zidite şi boldite, şi moaştele unora zac pe pardoseala de piatră, în sicrie de lemn de frasin, dar acum până în ţărână putrezit; iar ale altora, câte pe 13 şine de fier, fără sicrie.

Din moaşte şi veşminte se află numai prea puţine rămăşiţe; iară Alexandru, fiul lui Ştefan cel Mare, e încă mai întreg. În fine, se descoperi mormântul lui Ştefan, ţelul cercării şi al încordării celei mai mari. Aceasta urma sub sunarea tuturor clopotelor mănăstireşti şi la asistarea întregului sobor călugăresc din această mănăstire, cu lumini în mâini, şi a unui numeros popor.

Mormântul lui Ştefan e din piatră cioplită, începând la 4 picioare sub pământ, şi acoperit cu o lespede colosală de piatră, aşijderea cioplită: opt români aleşi abia o ridicară. Din pământeştile rămăşiţe ale lui Stefan cel Mare, se găsiră o mare parte din mantaua domnească şi

unele oase, care toate nu zăceau în vreun sicriu, ci, aşijderea, pe 13 şine de fier, sub care era încă un spaţiu deşert ca de 2 picioare. Curiozitatea cea mai mare e, însă, că capul – osul numai – e întors dinspre corp, cu vârful lui spre gât (grumaz), lucru care dă dovadă că mormântul acesta e căutat de mai de mult; pentru că nici coroana, nici alte însemne preţioase nu mai sunt, ba şi lespedea cea mare, cu care era acoperit mormântul, e la un cot ciuntită şi, cum se vede, cu violenţă. Despre aceasta, însă, cum şi despre cele până acum aflate în celelalte morminte, voi scrie mai târziu, din fântână tot oficioasă / **Porumbescu**”[104].

20 noiembrie vechi 1856. Întristarea şi nedumerirea, aflând relicvele lui Ştefan cel Mare fără nici o insignă de Domnitor în mormânt, ba şi capul (o parte de căpăţână) întors din poziţia lui cea firească, fură, cum am zis în ultima mea epistolă, foarte mari. Acest eveniment neaşteptat motivă comisiunea să cerceteze uricele şi cărţile toate din archiva mănăstirii, de nu cumva s-ar afla întrînsele vreo indicaţie că mormântul lui Ştefan cel Mare a fost, după moartea gloriosului acestui Domnitor, spoliat de oarecine. Şi iată că, după o amănunţită căutare, se şi găsi o epistolă a mitropolitului Moldovei Iacov, din anul 1757, şi ilustra tot arcanul! Acea epistolă e adresată, de către numitul mitropolit, către egumenul de atunci al mănăstirii Putna, şi din ea se vede clar că „unu mormânt din pomelnicul bisericii“ mănăstirii Putna a fost, cum seamănă, din porunca acelui mitropolit cercat, şi preţioasele „de pe mortul“ din acel mormânt luate; căci un pasaj din acea

[104] *Gazeta Transilvaniei,* nr. 96, 6 decembrie 1856, p. 373

epistolă sună aşa: „toate pietricelele ce s-au aflat, şi inele-le, şi serjele, şi boldurile, şi altele ce s-au aflat pe mortul acela, să le pecetluieşti la un loc şi prin acela cui om da credinţă să ni le trimeţi”.

Din continuarea epistolei acesteia, se mai vede că numitul mitropolit a avut de scop ca, din aceste preţioase, să facă coroane Maicii Domnului şi Mântuitorului Christos, de pe o icoană făcătoare de minuni din acea biserică şi mănăstire, care icoană e şi astăzi, şi, după cum se ştie, de acel mitropolit învelită toată în argint masiv şi împodobită frumos. Acel mitropolit reînnoi şi întreaga mănăstire, şi aceea cu speze foarte însemnate; înseamnă, deci, spre apărarea lui de oareşicare suspiciune nefavorabilă, că el întru întreprinderea aceea fu să se ajute mult şi cu preţioasele luate din mormântul lui Ştefan cel Mare.

Relicvele lui Ştefan cel Mare zac fără sicriu, numai pe 14 şine late de fier; poate, deci, că şi sicriul, dacă a fost acela de metal preţios, l-au luat. Căci ca Ştefan, suveranul acel vestit şi glorios, să fi fost adus, de la Suceava tocmai, fără sicriu, şi acela preţios, până la Putna, cam nu e probabil; cu atâta mai puţin, cu cât mausoleul lui de marmoră şi foarte frumos lucrat, din această biserică, încă fu făcut, fiind el încă în viaţă: prin urmare, şi sicriul lui trebuie să fi fost în raport cu preţiosul mausoleu. În privinţa aceasta, însă, aşteptăm desluşiri din Moldova, de se ştie, adică, acolo, că se îndătina, de mult, a se îngropa Domnitorii şi fără sicrie: pentru că Cantemir, în descrierea consacrării Domnitorilor, zice: „şi mitropolitul arunca întâi ţărâna pe sicriul cufundatului Domnitor repausat în groapă”.

Comisiunea făcu, asupra întregii acestei operaţiuni un protocol cuprinzător, alătură acestuia şi o scurtă istorie

a lui Ştefan cel Mare, compusă de comisarul spiritual Domnul Blajevici, cum şi desenele tuturor efectelor preţioase şi a relicvelor lui Ştefan cel Mare, şi-l trimise, astăzi, la prezidiul politic al Bucovinei, cu o propunere ca reconsacrarea relicvelor lui Ştefan cel Mare şi ale familiei lui, aici deshumate, să urmeze în luna lui mai (1857 – n. n.), cu o solemnitate demnă de faptele eroului, la care credem că se vor invita mai multe notabilităţi din mai multe locuri cunoscute. În ce loc şi cum să se reaşeze relicvele Eroului Ştefan cel Mare se va hotărî mai târziu, despre care noi, la timpul său nu vom pregeta a vă face cunoscut[105].

1856: Mormântul lui Ștefan cel Mare. Guvernul austriac ordonă, în anul 1856, descoperirea tuturor mormintelor din mănăstirea Putna. Ancheta, ce se compunea din un membru al consistorului mitropolitan, un impiegat al guvernului din Cernăuţi, un inginer al statului şi un medic, începu lucrările în 12 noiembrie 1856. Dăm următoarele după procesul verbal oficial al anchetei, cum şi după descrierea unui martor ocular, publicată într-un calendar din 1857, din Iaşi şi reproduse de dl profesor şi membru corespondent al Societăţii geografice române, Dionisie Olinescu, într-un studiu ce-l publică asupra mormântului de la Putna, unele amănunte cu privire la această descoperire:

„Înaintea astrucării mormintelor, comisia orândui de a depărta tot arinişul din astă parte a bisericii, într-o adâncime până unde numaidecât ar trebui să se vadă toate

---

[105] *Gazeta Transilvaniei,* nr. 97, 10 decembrie 1856, pp. 377, 378

mormintele, câte s-ar fi aflând pe astă latură a bisericii. Se văzură două bolte, în stânga. A doua zi, dimineaţa, se mai află o boltă: a lui Petru şi Bogdan, fiii lui Ştefan cel Mare şi, în partea dinspre răsărit, câte o boltă neregulată. Se săpă în dreapta.

„Încordarea e mare”, zice martorul ocular, „şi se exprima pe faţa tuturor asistenţilor. Se dă de un corp al unei pietre netede, groase şi care semăna a fi mare. Piatra se descoperă, mai departe, căci lucrătorii, chiar şi din al lor propriu strămur, îşi îndoiesc puterile, spre a scoate ţărâna de pe lângă piatră. Se descoperă o lespede mare, ca de şapte palme, şi largă, ca de 372 palme, şi lucrată din daltă. Ea este acoperământul unui mormânt, zidit din piatră albă, cioplită. Nu mai e multă îndoială, acesta este locul repauzului rămăşiţelor lui Ştefan cel Mare.

Pe împrejur şi fără de a mai atinge, mai departe, mormântul acesta, se fac încercări, de nu mai este vreun mormânt. Sfredelele de fier, întrebuinţate spre acest scop, ajung, pe sub mausoleul lui Ştefan cel Mare, până în pereţii bisericii şi într-o adâncime aşa de mare, încât, mai de desubt, nu se mai poate să fie un mormânt.

Aici ajunge încordarea tuturor la cel mai mare grad, zice martorul ocular, şi tăcerea ce urmă, un minut, fu atât de adâncă şi universală, încât se auzea cum bate inima în fiecare piept şi cum clipita aceasta fu, într-adevăr, sacră. Comisarul politic făcu, acum, întrebarea, la cel ecleziastic şi consistorial, de poate să se ridice, acum, chiar şi lespedea de pe mormânt. Acesta însă răspunse că nu, până ce nu se va face ceremonialul bisericesc.

Se cheamă, deci, întregul sobor mănăstiresc. Arhimandriţii, ieromonahii şi diaconii se îmbrăcară toţi în ornate preţioase şi vechi veşminte, date încă de însuşi Şte-

fan cel Mare acestei mănăstiri şi, luând toţi în mâini făclii, iar diaconii, cu cădelniţe, înconjurară mormântul lui Ştefan cel Mare şi, săvârşind serviciul religios, opt români puternici scoboară în adâncime, unde era mormântul şi, deşi cu greutate, deodată ridică lespedea de pe mormânt.

Nu se văzură, zice martorul contemporan, acuma, ochi fără lacrimi şi chiar şi pe cei de alt neam, care se aflau de faţă, îi văd cu adevărat urniţi şi cutremurați în cea mai adâncă adâncime a inimii lor. Măreaţa şi lunga nedumerire o întrerupse abia „veșnica pomenire”, intonată, acum, de întregul sobor călugăresc, în acompanierea tuturor clopotelor mănăstirii, care efectua o comună lăcrimare şi plângere, în tot cuprinsul cuvântului.

Spre a se vedea, zice, mai departe, martorul ocular, cuprins de un aer sacru şi reverenţios, în apropierea rămăşiţelor lui Ştefan cel Mare, nu mai trebui alt motiv decât a se fi uitat la bieţii nostrii ţărani, cum ei, la descoperirea mormântului, ca de un instict sacru mânaţi, toţi cu lacrimi, în genunchi picară, punându-şi mâinile la piept, ca la rugăciune. Feţele lor erau schimbate, ca la o vedenie sfântă, şi tăcerea cea generală, în biserică, urmă, acum, şi care se mai înălţa prin acompanierea duiosului sunet al clopotelor mănăstireşti, era într-adevăr o scenă de acele măreţe şi sfinte, care numai în fantezia cea mai mănoasă se poate închipui.

În mormânt, zice procesul verbal oficial, se vedea numai partea cea mai mare a capului şi aceasta întoarsă, cu partea de către grumaz, spre apus, şi, sub mantaua domnească, încă unele oase, cu un oareşcare sicriu şi 13 şine late de fier. Mirarea fu foarte mare. Prepusul cum că mormântul lui Ştefan cel Mare fu cercat, relicvele sale

atinse şi preţioasele de pe dânsele luate, se exprimă îndată de toţi membrii comisiei şi se hotărî să se caute în arhiva mănăstirii, de nu se află, undeva, vreo însemnare despre asta. Se găsi, între hârtiile vechi, o scrisoare a mitropolitului Iacob (Putneanul – n. n.), din anul 7262 (1757), către egumenul de atunci al mănăstirei Putna, din care scrisoare se cunoaşte, cam cu încredinţare, că prepusul este întemeiat.

Scrisoarea aceasta este următoarea: „Cuvioase Egumene a Putnei, kyr Benedict. Pentru că dumnealui, Ispravnicul de Suceava, a venit la mănăstire şi a desgropat mortul acela, unde a fost prepusul şi n-a găsit alta nimica, afară de acele ce ne arată molifta sa, Dionisie, în răvaşul său: bine a făcut de a venit şi n-avem nici o părere de rău, de vreme ce a ieşit mănăstirea de prepusul ce era, şi moliftei sale Dionisie răspuns pe carte nu i-am mai făcut, însă spune moliftei sale din gură că am înţeles toate câte mi-a scris şi toate pietricelele cele ce s-au aflat şi inelele, şi sârmelele, şi boldurile, şi altele cele ce s-au aflat, toate să le pecetlueşti la un loc. Şi să pui pe Rafail, argintarul, ca să ia măsura de pe coroana ce este la Maica Precista, cea făcetoare de minuni, şi de pe coroana mântuitorului Christos, ce este tot întru aceeaşi icoană, pe o hârtie, cât îi coroana de mare şi fără flori, numai mărimea lor, şi atât pietricelele şi inelele, cât şi măsurile coroanelor cu om de credinţă să ne trimeteţi. Însă să cauţi, împreună cu părinţii soborului, că este o pungă cu mărgăritare, pecetluita cu pecetea noastră, şi să o deschideţi şi să luaţi dintr-însa 500 fire de mărgăritare, care să fie tot de un fel şi deopotrivă, şi mai sunt 2 sau 300 fire de mărgăritare cu nechiotul, ce au căzut de pe aer, şi să ne trimiteţi mărgăritarul, totodată atât cele 500 fire, cât şi cele cu nechiotul,

dimpreună cu lucrurile ce s-au aflat pe mort, că am socotit să facem coroana Maicii Preceste şi domnului Christos, altă fãptură şi iscusinţă şi mai frumoasă, şi o împodobim cu pietrele cele şi cu mărgăritare".

Această scrisoare se trecu în procesul verbal şi mormântul se acoperi. Ancheta a pus următoarele întrebări: ce să se facă, provizoriu, cu mormintele descoperite ale prinţilor si prinţeselor şi cum să se lase mormântul lui Ştefan cel Mare, până la o altă hotărâre?

Se decise ca mormintele să se lase aşa cum sunt, numai rămăşiţele scoase din ele să se pună în sicrie noi, fără însă a se acoperi cu ţărână. Mormântul lui Ştefan cel Mare să se acopere cu un văl mare de doliu şi, deasupra, să se pună 4 candeliere de argint, cu făclii mari şi o sfântă cruce, în mijloc pe o evangelie. Timpul solemnităţii s-a fixat pentru luna Mai 1857, care însă n-a avut loc, guvenrnul fiind de altă idee.

Obiectele toate n-au fost scoase de mitropolitul Iacob, căci scrisoarea misterioasă aminteşte numai „de pietre scumpe, inele" şi nici deloc de coroană, sabie etc. (nici un Voievod nu se înmormânta cu coroană și sabie, care rămâneau moștenire urmașilor – n. n.). Aceste lucruri au fost, desigur, prădate de Vasile Vodă Lupul şi de ginenerele său Timuș (nici vorbă, pentru că vitejii, indiferent de neam, socoteau ca însemnând cel mai mare sacrilegiu prădarea mormântului altui viteaz – n. n.), când Vasile Lupul a stricat mănăstirea Putna, căutând după bani (cazacii lui Timuș au ars acoperișul, ca să-și procure plumb – n. n.)[106].

---

[106] *Tribuna*, Anul VIII, Nr. 127, sâmbătă 6/19 iulie 1904

1856: Ce s-a întâmplat cu osemintele lui Ştefan cel Mare? Fără să se mai lămurească, vreodată, ale cui sunt osemintele aruncate pe şinele din „mormântul pomelnicului bisericii" Putna, dacă sunt ale lui Ştefan cel Mare sau ale unui stareţ oarecare, înmormântat călugăreşte, pe şine de fier, nu într-un sicriu, în gropniţa pregătită pentru Ştefan cel Mare, şi fără să se mai ţină cont de premeditarea iniţială a arhimandritului Artemon Bortnik, „ca osemintele marelui acestui bărbat să se aşeze într-o criptă aşa întocmită, ca orişicare doritor să-şi poată înfăţişa reverenţa la moaştele acestui „luceafăr al Moldovei", să poată face aceasta nemijlocit, ba chiar şi venerabilele lui oseminte să le vadă", bucovinenii şi, mai ales, clerul lor au uitat definitiv de „propunere ca reconsacrarea relicvelor lui Ştefan cel Mare şi ale familiei lui, aici deshumate, să urmeze în luna lui mai, cu o solemnitate demnă de faptele eroului, la care credem că se vor invita mai multe notabilităţi din mai multe locuri cunoscute", pentru că în 11 aprilie 1857 murise inegalabilul Doxache Hurmuzachi, deturnând atenţia provincială spre propriul lui mit, apoi, „la începutul lunii iulie, era să se celebreze, la mănăstirea Putna, din partea prea sfinţiei sale episcopului nostru Eugen Hacman, parastas pentru eroul moldav Ştefan cel Mare, la care sărbătoare să se afle şi trimişii guvernului şi mitropoliei din Moldova, însă şi aceasta se amână pe alt timp, când vor fi trebile Principatelor aşezate cu totul la un fel"[107].

În Bucovina, nimeni nu a avut nevoie, vreodată, de memoria lui Ştefan cel Mare, ci doar de mitul lui.

[107] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 61, 3 august 1857, p. 238

Tocmai de aceea nu s-a înregistrat, nu se manifestă şi nu se va auzi vreodată murmur de protest faţă de jefuitorii în sutană de morminte, care au vandalizat inadmisibil memoria românească. Toate mormintele voievodale de la Putna şi, cu siguranţă, din toate zările româneşti au fost prădate de către cei care aveau obligaţia să le apere şi să le cinstească, fiind plătiţi cu moşii şi oameni de danie domnească prin beznele veacurilor.

În 1857, când trebuia lămurită sau iar contrafăcută legenda mormântului de la Putna, hrăpăreaţa ortodoxie se afla în război mut cu la fel de lacomul şi nemilosul catolicism, care triumfa asupra răsăritenilor, pe băncile gimnaziale, cu o… carte de religie, care le lipsea dreptcredincioşilor. Tinerimea poate fi deturnată lesne dintr-o beznă în alta, ca să nu mai vorbim de pleaşca posturilor de profesori gimnaziali, pe care fragmentele împăgânite ale Bisericii lui Hristos şi le doreau pururi în dauna celorlalţi. „Pe la noi se aşteaptă cu mare încordare sosirea lunii septembrie, ca să se vadă cum se va propune religia junimii dreptcredincioase la gimnaziul cernăuţean. De la începutul gimnaziului (1808), adică şi până în ăst an, se propuse religia în limba nemţească şi pentru români, şi pentru ruteni; iar în semestrul doi, şcolarii din ăst an, află consistoriul de cuviinţă a porunci catiheţilor ca, de acum, înainte să propună religia româneşte, cu atât mai vârtos fiindcă cartea după care se propunea până acum cuprinde religia catolică a bisericii apusene[108].

1856: Deshumarea Domnitorilor Moldovei / În catacombele mănăstirii Putna.

[108] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 62, 7 august 1857, p. 242

„Iată, veni-va ora în care toţi acei ce zac în mormânt, auzi-vor a mea chemare şi acei ce binele au făptuit vor răsări spre înviere!”.

Lucru vrednic de însemnat este că manifestarea publică a sentimentului de admiraţie pentru Ştefan cel Mare, prin proiectarea monumentului său, a coincis cu lucrările autorităţilor Bucovinei de a cerceta mormintele Prinţilor Dragoşizi, ca şi cum pentru viitorul Moldovei s-ar fi cerut a se extrage ţărâna lor din întuneric şi, în bronz prefăcută, să se pună înaintea ochilor, spre imitare, icoana Domnitorilor evlavioşi, patrioţi şi binefăcători!

Vrednicul român, domnul Alexandru Hurmuzaki, ne-a fost telegrafiat despre rezultatul acestei lucrări, astăzi, însă, împărtăşim cititorilor relatarea lucrării, pe care ne-a trimis-o Cuvioşia Sa, părintele Porumbescu, paroh din Putna (fusese numit stareţ, dar nu a mai avut când să-şi ocupe postul – n. n.).

„Mănăstirea Putna, **12 noiembrie 1856**. / Pe când, într-o epocă de o însemnătate foarte rară şi pregnantă pentru Moldova, s-a iniţiat ridicarea statuii Eroului nostru, Ştefan cel Mare, la noi, în Bucovina, toţi ochii sunt aţintiţi spre Putna, locul nostru cel mai preţios de pe întregul pământ al vechii şi al modernei Moldove.

Ce e drept, actul care are să urmeze în acel loc, şi anume în biserica mănăstirii Putna, e de însemnătatea cea mai mare, nu numai pentru noi, bucovinenii, ci şi pentru toţi românii care trăiesc în hotarele Moldovei secolului al XV-lea şi, mai înainte de a păşi în acel spaţiu monumen-

tal, nu putem să nu reafirmăm recunoştinţa cea vie către înaltul nostru Guvern, pentru orânduirea următoarei întreprinderi în acea mănăstire, în care noi toţi trebuie să recunoaştem că Guvernul nostru voieşte să dea o vie dovadă a simpatiei sale în faţa simţului nostru naţional.

Astă încuviinţare a urmat după propunerea egumenului mănăstirii Putna, prea demnul şi stimabilul Arhimandrit Artemon Bortnik, ca mormântul eroului Moldovei, Ştefan cel Mare, care se află în biserica acestei mănăstiri, să se descopere şi rămăşiţele acelui mare Domnitor să se aşeze într-o criptă, în aşa fel construită ca pelegrinii (cercetătorii), cei din toate laturile Moldovei, ce se adună la acel mormânt a eroului nemuritor, nu numai mausoleul din afară să-l vadă, ci chiar sicriul şi relicvele sale cele venerate.

Încuviinţând, deci, Guvernul ţării noastre proiectul Preacuviosului Egumen, au trimis, ieri, 11/23 noiembrie 1856, la acea mănăstire, o comisie, compusă din concepistul guvernial, Dl Şenbach, un comisar tehnic, inginerul direcţional D. Bel, şi un comisar sanitar, medicul cercurial Dl Şimonovici, iar din partea clerului şi al Consistoriului, Dl Consilier consistorial şi protosinghel Teoctist Blajevici; astă comisie începu, azi, la 7 ore, dimineaţă, lucrările sale de căutare a mormântului lui Ştefan cel Mare, care, după cum se presupune, nu e acolo unde-i aşezat Mausoleul lui cel de marmură, ci în alt loc, mai în mijlocul bisericii.

Spre acest scop, precum şi în interesul istoriei şi a activităţii de care Guvernul nostru suprem mult se îngrijeşte, se ordonă descoperirea tuturor membrilor familiei lui Ştefan cel Mare, care numai singură este înăuntrul bisericii mănăstirii Putna îngropată. Prin urmare, desco-

perirea se începu în sensul acestei orânduieli, disimulând mai întâi mormintele din partea întâia de la uşa bisericii, spre miază-noapte, în care, după inscripţiile monumentelor, se află înmormântaţi Bogdan al VI-lea Voievod (mort: 1517, 18 aprilie) fiul lui Ştefan cel Mare, Maria Principesa, fiica lui Ştefan cel Mare, Ştefan al VII-lea Voievod (1527), numit tânărul, crudul, nepot a lui Ştefan cel Mare şi fiu a lui Bogdan al VI-lea, şi Maria Doamna, soţia lui Petru Rareş Voievod.

La cea dintâi săpare, se dădu, astăzi, pe la 10 ore, de mormântul Mariei Principesa, fiica lui Ştefan cel Mare, care, precum se ştie, muri fată mare, la 1518. Mormântul se află bine zidit din cărămidă şi boltit. Îndată după scoaterea unei cărămizi, din bolta mormântului, medicul cercetă calitatea aerului dinăuntru şi, aflându-se necorupt, operaţia înaintă. Curiozitatea fu mare de a vedea rămăşiţele glorioasei familii domnitoare a Moldovei, ce, de mai bine de 300 ani, zace astrucată.

De faţă, la astă cercetare, fu, pe lângă comisia c. r. sus însemnată, pretorul cercurial, Dl Pitei, Arhimandritul mănăstirii, Dl Artemon Bortnik, întreaga congregaţie (sobor) a mănăstirii Putna, câţiva preoţi de mir, scriitorul acestei relatări, şi mare număr de popor. Lucrarea se începu prin o panachidă pentru toţi ctitorii mănăstirii, cu tămâiere şi tragerea clopotelor.

În mormântul descoperit, se văzură, mai întâi, rămăşiţele unei racle de lemn, acum foarte pietrificat. Se orânduiră, deci, doi monahi cuvioşi, spre a cerceta între rămăşiţele sicriului, care, precum se văzu, fu durat numai dintr-un trunchi, scăfat şi rotund; acolo se aflară, mai întâi, bucăţi de veşminte de stofă foarte preţioase, catifea mohorâtă, cusută cu flori mari din fir de aur; mai încolo,

patru osişoare din degetele mâinilor, patru dinţi sănătoşi, un fel de acoperământ de cap, din stofă ca acea a veşmântului, numai cu margini foarte inimos cusute cu fir de aur şi şapte bumbi de metal, unii au avut pietre preţioase, dar acum erau deşertaţi, lucraţi *á jour* transparent, cu arabescuri măiestre şi în forma zurgălăilor, de mărimea nucilor. Aceştia semănau a fi fost acel ornament care atârnă pe amândouă părţile feţei, de la frunte, în jos, cum, de exemplu, se văd în portretul prinţesei Maria de Losonţ, litografiat în „Calendarul pentru Români", din anul 1854. Altceva nu se mai găsi, afară de pulbere din corpul răposatei.

Astăzi, după-amiază, se descoperi mormântul aflat în vecinătatea celui dintâi şi care pare să fie al Doamnei Maria, soţia lui Petru Rareş, răposată la anul 1529 (?); după acele formalităţi sanitare şi tehnice, se observă, şi aici, ca şi la mormântul dintâi, numai bolta mormântului, se văzu, în fund, picată şi, pentru că pardoseala cea frumoasă, din piatră a bisericii nu era şi ea, în locul acela, adâncită, apoi se vede că mărimea boitei mormântului era de mai demult, înainte de a se pardosi biserica, din nou, în anul 1772.

Abia acum, seara, se putu curăţi năruitura din mormânt şi cerceta cele ce s-ar fi aflat în fundul mormântului, care, aşişderea e zidit din cărămidă, s-au amânat pe mâine. Se cuvine, încă, aici a mai aminti că cele aflate în mormântul întâi se puse toate, împreună cu toată ţărâna din corp şi din sicriu, într-un vas curat şi sfinţit, care, acoperindu-se, s-a păstrat în afundul bisericii, cu cea mai mare luare aminte şi evlavie.

Marţi, în 13 noiembrie, dis-dimineaţă, urmă cercetarea mormântului descoperit ieri, seara, şi aceasta, iar prin doi monahi cuvioşi. Mai întâi, se găsiră rămăşiţele unui sicriu din lemn de frasin, din scânduri neted lucrate, iar nu, precum acel dintâi, din un singur trunchi. Între ţărână, parte din sicriu şi parte din despoierile pământeşti ale corpului, în mormânt, care, cum s-a zis, par să fie ale Doamnei Maria, soţia lui Petru Rareş, care, după cum arată inscripţia însăşi, a înfrumuseţat mormântul soţiei sale cu monumentul din biserică, în forma unei capele, ca şi cel din ceea parte, a marginii bisericii, de pe mormântul lui Bogdan Voievod; aici se găsi, mai întâi, un capăt de horbot, tot din ţesătură foarte frumoasă de fir de aur şi cu privazuri, franze, de asemenea din fir de aur. Acest horbot e larg ca de o palmă şi jumătate, dar de ce culoare a fost mijlocul lui nu se mai cunoaşte, afară de stofă, care fu curată mătase. Pe lângă acestea, se mai găsiră bucăţi de veşminte de stofă înavuţită, având câmpul de fir de aur şi flori mari de catifea vişinie, acoperământul capului, tot din asemene stofă, şi pe frunte şi împrejurul capului, orizontal, cum s-a zis, în jurul marginii conciului, o faşă, cusută cu fir de aur, arăbeşte, iar pe frunte, la mijloc, o cruciuliţă, tot de aur, şi două inele de aur, cum se pare de pe degetul cel mic al mâinii. Din oseminte nu se mai găsi alta nimica, decât falca stângă, de dedesubt, şi un os din piciorul drept, fluierul inferior. Aici se vede, de-a stânga acelui mormânt, o altă boltă de mormânt, care seamănă să fie a lui Ştefăniţă al VII-lea Voievod, la a cărui descoperire chiar acum se păşeşte.

Dimineaţa, în **14 noiembrie 1856**, se începu lucrarea mai departe şi, mai ales, în privinţa tehnică, cu o

luare aminte foarte mare, ca nu cumva să cadă cărămizi sau tencuială peste relicvele din mormânt, însă aici ce se văzu? Puţine rămăşiţe ale unui corp, vreo câteva părţişoare de veşminte, tot din stofă preţioasă şi tot cu flori de fir de aur ţesute şi cu argint vârstate, şi fără sicriu, ci numai întins pe 11 chingi (lăncii) de fier, sub care era mai afund încă un spaţiu deşert, ca de două palme. Din cercările mai de aproape, ca la mormintele dintâi, au constatat că veşmântul aici depus era o mantie, asemănată cu cea de monah (?), dar foarte preţioasă, având, în părţile pieptului, un fel de shimă (paraman), în forma unei cruci lungăreţe (lungă pe orizontal – n. n.), toată ţesătura cu fir de aur, având, pe la capetele sale, canaturi late din fir de argint. Pe cap pare să fi avut o coroană, dar aceasta nu din metal, ci numai din stofă preţioasă, coroană, zic, pare să fi fost, căci cornuri în trei muchii se găsiră pe locul capului, în osul tigvei, cu numai o parte de frunte, în jos, iar din celelalte oase, o falcă şi un fluier de picior.

Lipsa unui sicriu ne aruncă pe toţi în nedumerire: oare fi-va asta lipsa cunoştinţelor noastre arheologice, că nu puturăm dezlega enigma aceasta, de nu e efectul vreunei alte împrejurări? Şi aceste rămăşiţe de asemene se puseră într-un deosebit vas, curat şi binecuvântat, după ritul religiei noastre.

Se cuvine a observa că, la fiecare mormânt, se făcu câte un protocol foarte cuprinzător şi plin de acurateţe, după mersul lucrărilor şi după succesiva aflare a tuturor rămăşiţelor din mormânt. De aici, fiindcă, mai departe de peretele bisericii, nu mai erau semnele vreunui mormânt, se merse la mormântul lui Bogdan, răposat în 1517, care, în privinţa structurii din afară, se asemăna cu celelalte. Înăuntrul mormântului, care, ca şi toate de până

acum, era de patru palme şi jumătate de adânc sub pământ şi chiar groapa, zidită în adâncime, era de patru palme şi jumătate; aici, aşijderea, se aflară puţine rămăşiţe din oseminte şi o parte însemnată de coroană de stofă preţioasă şi cornurile, cu privazuri lucrate din fir gros de aur; şi marginile, mai toate, ale unei mantii domneşti, care şi asta fu de stofă preţioasă de mătase şi, după cum seamănă, de culoare vişinie. Pe lângă acestea, se mai aflară şapte arabescuri din aur masiv, fiecare, la un capăt, mai îngust, şi la altul, mai larg, în forma unei jumătăţi de pară, de-a lungul tăiate şi în şapte muchii lucrate (eptagon), având, pe la margini, multe găurele, ce seamănă să fi servit la a fi prinse cu o sârmă sau veriguţă fină de aur, să se fi ţinut una de alta, sau că prin găurele ar fi fost cusute acele arabescuri de marginile mantiei, spre a fi de încheietori numai închipuite. Gulerul mantiei, larg ca de 3 palmace şi primbul, de sus şi până jos, pe dinainte fu o ţesătură masivă din fir de aur şi cu foarte mare artă lucrată. Venind, acum, seara, conteni cercetarea mai departe.

În **15 noiembrie**, dimineaţă, se reîncepu cercetarea mormântului lui Bogdan al IV-lea, şi se găsiră trei inele, toate de aur, unul – o verigă cu margini gravate, altul cu o mică piatră preţioasă de topaz, netăiată, şi al treilea cu piatră de carniol şi în care se vede lămurit săpat un bour întreg; acestea, între toate obiectele până acum aflate, se crede a fi cel mai de preţ, în privinţa heraldică a stemei ţării Moldovei.

Despre valoarea reală a tuturor lucrurilor aflate se va împărtăşi, mai la urmă, acolo unde se vor descrie cu precizie, căci, acum, toată luarea aminte ţinteşte asupra

vorbei că se mai aflǎ un mormânt, la picioarele aceluia al lui Bogdan, despre care nimic nu se ştiuse şi pe care nu exista nici o inscripţie.

Acest mormânt nu e boltit, ci numai acoperit cu două lespezi de piatră. În mijlocul său se văd nişte rămăşiţe pământeşti, care par ale unui tânăr ca de 14-15 ani, având pe cap o căciulit de catifea mohorâtă şi marginile din jur cu o garnitură de felbă neagră; aceasta seamănă foarte mult cu o căciulă cazacă rusească. Trupul a fost îmbrăcat cu un fel de spenţer, cu bumbuşori de metal foarte deşi, de la grumaz, până la brâu. Comisia se înţelese unanim că, în acel mormânt, să nu se cerceteze nicidecum mai cu amănuntul, şi nici să nu se urnească rămăşiţe din trupul aflătorului în el, până ce nu se va întreba, despre aceasta, anume guvernul, ce are a se face, în privinţa care, după cum unora li se părea, rămăşiţele ar fi ale lui Alexandru, întâiul fiu al lui Ştefan cel Mare, născut din Maria, întâia Doamnă, fiica Împăratului (Ţarului) Moscovei, Simeon (?). De aceea poate că figura era îmbrăcată în veşminte ruseşti.

Drept aceea, mormântul se acoperi cu lespezile sale şi se păşi în partea a doua a bisericii, amintitor (pomelnic) sau Naos, unde se presupunea să fie înmormântat însuşi Ştefan cel Mare, cu întâia şi cu a doua Doamnă, şi cu ambii săi fii, Petru şi Bogdan. Acum sporiră anxietatea şi curiozitatea faţă cele ce aveau a se descoperi aici, unde e propria ţintire a acestei interesante întreprinderi.

Sfinţia Sa, domnul comisar spiritual, ordonă, pentru începerea lucrului în astă parte a bisericii, o nouă panachidă, cu tragerea tuturor clopotelor. Opinia unora a fost de a începe, îndată, din partea dreaptă a amintitorului, unde se presupunea să fie înmormântat însuşi eroul

nostru, iar comisarul tehnic hotărî că altfel nu se poate începe, decât din mijlocul părţii acestei biserici, unde e o lespede mare şi rotundă, de marmoră, la aceasta deci şi rămase; în mijloc, nu se află încă nimic, afară de două lespezi mari, într-un afund de trei palme şi jumătate, şi aşa, nu spre dreapta, unde e mausoleul lui Ştefan, ci spre stânga înainta separat; aici îndată se dădu de o boltă de mormânt mare.

Se cuvine a se intercala (adăogi) aici, deşi cam târziu, că toate monumentele de până acum şi de acum, din biserica aceasta, sunt aşezate pe sub murii (păreţii) bisericii, înăuntru, dar însăşi mormintele, după cum zice o tradiţie întemeiată din astă mănăstire, sunt mai pe aproape de mijlocul bisericii, însă, ca mormintele să nu se zăhăiască, s-au pus acestea, mai târziu, pe de-a laturile bisericii.

Mormântul acesta, după cum seamănă, îi în apropierea cea mai mare de locul mormântului lui Ştefan, al Marii Doamne, a doua a sa soţie şi fiica lui Radu Voievod din Ţara Românească.

Mai înainte de a destruca bolta mormântului, comisia hotărî a se depărta tot arinişul din astă parte a bisericii într-o adâncime până unde numaidecât ar trebui să se vadă toate mormintele, câte s-ar fi aflând pe astă latură a bisericii.

Până acum, se văzură două bolţi de mormânt, tot în stânga, de la mijlocul amintitorului. Continuarea cercetării, întreruptă de înserare, s-au reînceput, dimineaţa, în 17 (noiembrie 1856).

În latura aceasta, a doua a bisericii, se descoperiră, până acum, 3 morminte, şi se hotărî ca bolţile lor să nu se strice, până ce nu vor fi toate aflate; şi anume, până ce nu

se va da de mormântul lui Ştefan cel Mare. Acestea, însă, nu dau vreun semn de diferenţiere faţă de mormintele până acum descoperite şi se presupune, cum s-a zis, că ele sunt cele al Mariei, Doamna întâia a lui Ştefan, fiica lui Radu Voievod din Valahia; al Mariei, Doamna a doua a lui Ştefan, fiica sau, cum se presupune, dar pe nedrept, sora lui Simeon, împăratul Moscovei, şi ale lui Petru şi Bogdan, mici încă muriţilor copii ai lui Ştefan; aceştia de pe urmă seamănă să zacă într-un mormânt; căci, din aceste trei, e unul scurt şi aşa de larg, încât, pentru un trup nu pare să fi fost făcut.

În aceste morminte se văd, toate în partea dinspre răsărit, câte o gaură neregulată, care nu poate fi, nicidecum, aşa anume lăsată la boltirea mormintelor, ci se pare că numai mai târziu se sparseră cu putere, ca să se poată vedea în mormânt. Prin aceste găuri se sloboziră felinare lucitoare în morminte şi se văzu că resturile de trupuri, aflătoare în aceste morminte, corespund presupunerii de mai sus. Despre aceasta, însă, mai târziu, şi mai cu deamănuntul.

Se păşeşte, deci, spre partea dreaptă din mijlocul bisericii, la locul unde e mausoleul lui Ştefan cel Mare. Încordarea e mare şi se exprimă pe feţele tuturor asistenţilor. Nu se aude altă vorbă decât: „Ah, acum vine, vine hotărâtorul şi principalul moment: oare cum vom afla pe Ştefan cel Mare?”.

Iată că şi dau de un corp al unei pietre ciuntite, netedă, groasă şi care par a fi mare. Piatra se descoperă mai departe, căci, lucrătorii chiar şi din a lor proprie străduinţă, îşi îndoiesc silinţa săpării şi a scoaterii ţărânii de pe lângă piatră.

Acesta trebuie să fie! Piatră e, în adevăr, o lespede mare, ca de şapte palme, groasă ca de 10 palmace şi largă ca de 3 palme şi jumătate, şi lucrată din daltă. O asemene lespede nu văzurăm, până acum, la nici un mormânt! Lespedea se descoperă cu totul; şi se vede că ea e aşijderea, în adevăr, acoperământul unui mormânt, zidit din piatră albă, cioplită.

Nu mai e îndoială, acesta e locul repaosului rămăşiţelor acelui mare bărbat domnitor, de care, odinioară, tremurau şapte puteri dimprejurul Moldovei, şi ale cărui oseminte venerate, acum la trei sute cincizeci şi doi de ani, după moartea lui, se caută, ca să se aşeze într-o mai corespunzătoare criptă, cu numele lui şi cu venerarea lor de trei ţări întregi.

Pe împrejur şi fără de a mai atinge, mai departe, mormântul acesta, se fac cercări, de nu mai este vreun mormânt. Sfredelele de fier, întrebuinţate spre acest scop, ajung pe sub mausoleul lui Ştefan cel Mare, care e în dreapta mormântului, din cauza ce o indusesem mai sus, până în peretele bisericii şi într-o adâncime aşa de mare, încât, mai dedesubt, nu se mai poate să fie un mormânt; cu un cuvânt, toate mijloacele se întrebuinţează, care sunt indicate, spre a se convinge că nu mai e un mormânt, sub sau lângă mausoleu, afară de acesta.

Aici ajunse încordarea tuturora la cel mai mare grad şi tăcerea ce o urmă, un minut, fu atât de adâncă şi universală, încât se auzeau cum bat inimile în fiecare piept; şi cum clipita aceasta fu, într-adevăr, sacră! Comisarul politic făcu, acum, întrebarea, la cel eclesiastic şi consistorial, de poate să se ridice, acum, chiar şi lespedea de pe mormânt. Acesta însă răspunse că nu, până ce nu se va face un ceremonial bisericesc.

Fu chemat, deci, întregul sobor mănăstiresc, Arhimandritul, ieromonahii şi diaconii, se îmbrăcară toţi în ornate preţioase şi vechi veşminte, date de însuşi Ştefan cel Mare acestei mănăstiri, şi, luând toţi în mâini făclii, iar diaconii, cu cădelniţe, înconjurară mormântul, şi după ce se cădelniţă mormântul de diaconi, în cruciş, esclamă arhimandritul, cu glas mare: „Domnului să ne rugăm!”. Soborul răspunde: „Doamne, miluieşte!”. Şi, în această clipă, coborâră opt români puternici în adâncime, unde era mormântul, şi, deşi cu greutate, însă deodată ridicară mareaa lespede de pe mormânt.

Opreşte-te, aici, nemernică pană, şi fă loc, o naţiune întreagă se simtă, în acest moment sacru şi maiestos, căci a te putea încumeta tu să-l descrii ar fi o neiertabilă profanare a cugetului acestuia!

Moldovă, Moldovă, veche şi nouă, iată eroul tău, iată părintele tău, iată creatorul cununii gloriei şi al fericirii tale! Dar oare de ce-i faţa înturnată din poziţia ei cea naturală?! Nu cumva eşti tu pentru aceasta de vină!?

Nu se văd, acum, ochi fără de lacrimi şi chiar şi pe cei de alt neam, care se aflară de faţă la acest minut grandios şi istoric, îi văzuşi cu adevărat urniţi şi cutremuraţi în cea mai adâncă adâncime a inimii lor! Măreaţa şi lunga nedumerire o întrerupse abia „Veşnica pomenire!”, intonată, acum, de întregul sobor călugăresc, în acompanierea tuturor clopotelor mănăstirii, care provocară o comună lăcrimare şi plângere, în tot cuprinsul cuvântului, şi sfinţenia momentului ajunse la cel mai înalt grad.

În acest moment măreţ, de te uitai spre sfintele icoane ale catapitesmei, de te uitai spre bolţile bisericii, parcă toate erau înlăcrimate; iar icoana, portretul aceluia

ce aicea se descoperi, păru că se schimbă şi-şi ia o fiinţă maiestoasă şi vie.

Un spirit de reverenţă şi de pietate se lăţi peste tot; iar cel ce era român simţi şi un dor foarte şi adânc de întristare.

În mormântul celui mai iubit şi mai venerabil al românilor moldoveni se vedeau numai partea cea mai mare a capului, şi aceasta întoarsă, cu partea dinspre grumaz, spre apus, şi, sub mantia domnească, încă unele oase, cu un oareşicare sicriu, ce şedea pe 13 şine late de fier sau lăncii. Mirarea fu extraordinară.

Prepusul, cum că mormântul lui Ştefan cel Mare fu acum cercat, relicvele sale atinse şi oareşicare preţioase, de pe dânsele, luate, se exprimă îndată de toţi membrii comisiei şi se hotărî să se caute în arhiva mănăstirii, de nu se află, undeva, vreo însemnare despre urmarea respectivă.

Ce să vezi! Între hârtiile vechi, se găsi o epistolă originală a Mitropolitului Iacov, din anul 7265 (1757), către Egumenul de atunci al mănăstirii Putna, din care epistolă se cunoaşte cam cu încredinţare că prepusul de mai sus e întemeiat.

Se ştie că, sub acel Mitropolit al Moldovei, se restaura mănăstirea Putna cu totul, şi că acea restaurare costă, numai bani gata, 10.000 de fiorini; o sumă care, pe atunci, pentru un Mitropolit, fu însemnată.

Acea epistolă sună, între altele, din cuvânt în cuvânt, aşa:

„Cuvioase Egumene al Putnei, Kir Venedict!...

Pentru Dumnealui Ispravnicul de Suceava, că au venit la mănăstire şi au dezgropat mortul acela, unde au

fost prepusul, şi n-a găsit alta nimica, afară de acele ce ne arată molitva ca Dionisie în răvaşul său: bine a făcut de a venit şi n-avem nici o părere de rău, de vreme că a ieşit mănăstirea de prepusul ce era; şi molitvei sale Dionisie răspuns pe carte nu i-am mai făcut, însă vei spune molitvei sale din gură că am înţeles toate câte mi-a scris, şi toate pietricelele cele ce s-au aflat, şi inelele, şi şarjele, şi boldurile, şi altele ce s-au aflat, toate să le pecetluieşti la un loc. Şi să pui pe Rafail, argintarul, ca să ia măsură de pe coroană, ce este la Maica Precista cea făcătoare de minuni[109] şi de pe coroana Mântuitorului Hristos, ce este tot întru aceeaşi icoană, pe o hârtie, cât îi coroana de mare, şi fără flori, numai mărimea lor; şi atât pietricelele şi inelele, cât şi măsurile coroanelor cui om da credinţă să ne trimiteţi. Însă să cauţi, împreună cu părinţii soborului, că este o pungă cu mărgăritare, pecetluită cu pecetea noastră, şi să o deschideţi, şi să luaţi dintr-însa 500 fire de mărgăritare, care să fie tot de un fel şi de o potrivă, şi mai sunt, nu ştiu, 2 sau 300 fire mărgăritare ca nohotul, ce au căzut de pe aer. Şi să ne trimeteţi mărgăritarele tot odată, atât cele 500 fire, cât şi cele ca nohotul, dimpreună cu lucrurile ce s-au aflat pe mort: că am socotit să facem coroana Maicii Precistei şi Domnului Hristos, altă făptură, mai iscusită şi mai frumoasă, şi să o împodobim cu pietrele cele şi cu mărgăritare”.

De aici, mai departe, tratează epistola despre alte interese ale mănăstirii.

---

109 O icoană, ce se află şi acum aici, în biserica mănăstirii, foarte veche, adusă de la Ţarigrad de Ştefan cel Mare, şi care e, astăzi, îmbrăcată toată cu argint.

Se poate înţelege ce impresie căşună aflarea epistolei acesteia; căci se poate crede că odoarele de la relicvele lui Ştefan cel Mare nu se înstrăinaseră în scopuri profane, ci tot pentru susţinerea şi împodobirea acelei mănăstiri, care o înălţă acel Domnitor, după cea mai glorioasă a lui biruinţă, şi care o şi aleasă el drept locul eternului său repaos.

Restaurarea acestei mănăstiri urmă în timpul acela, când nu mult, după aceea, s-a făcut şi luarea Bucovinei de către Austria, şi de s-ar fi aflat mănăstirea aceasta în starea în care ea fu înaintea restaurării ei, cine ştie de ar mai fi rămas ea în privilegiul stării ei de acum, şi de nu ar fi împărţit soarta cu celelalte mănăstiri suspendate.

Această epistolă, deci, se luă îndată, de comisie, în protocol, şi, acoperindu-se mormântul cu acea lespede, înapoi, se încheie, pentru acum, toată această operaţie, şi se păşi la răspunderea următoarelor întrebări, date comisiei de comisarul politic, Dl Şenbach:

1). Sunt acele 4 morminte, din miază-noapte, întru adevăr, ale acelor persoane, care sunt însemnate pe pietrele monumentelor, şi cine poate se fie mortul din mormântul al 5-lea?

Aici trebuie să mă corijez, căci am zis, în epistola mea de mai alaltăieri, că Alexandru, fiul lui Ştefan cel Mare, a fost născut cu întâia Doamnă, ce nu e drept, căci el fu născut cu a doua Doamnă: şi acest Alexandru se presupune că e în mormântul acesta, al 5-lea, cum urmă şi răspunsul la această întrebare, din partea Dlui Arhimandrit Bortnik şi a Protosinghelului Blajevici, comisarului eclesiastic, la aceasta operaţie.

La cealaltă parte a întrebării acesteia se răspunse, aşijderea, afirmativ.

2). Este Ştefan cel Mare aici îngropat: şi care documente mărturisesc aceasta? Este mormântul, cel aflat în „amintitor” al lui Ştefan cel Mare şi de ce? Şi de se poate conchide, din rămăşiţele aflate în acel mormânt, că ele-s ale lui Ştefan cel Mare, şi de ce lipsesc toate însemnele domneşti, din moment ce, la Bogdan Voievod, se aflară părţi din coroană?

Din răspunsul care urmă se poate înţelege, din cele până acum zise, că: Ştefan cel Mare e adică aici îngropat, aceasta o spun istoria Ţării şi uricele mănăstireşti. Şi cum că ale lui oseminte sunt acelea din mormântul de lângă mausoleul său, aceasta o confirmă întâi lungimea mormântului, care e conformă cu statura fizică a lui Ştefan cel Mare, care, după cum se ştie, a fost scurtă, al doilea, excepţionala sârguinţă şi cheltuială, cu care e făcut mormântul lui, şi al treilea, apropierea lui cea nemijlocită de mausoleul pe care e scris că e al lui Ştefan cel Mare.

Cum că însă nu se află nici un fel de preţioase în mormântul lui, apoi aceasta e de aceea, căci ele sunt, după moartea lui, luate de pe el, după cum arată epistola şi poziţia întoarsă a capului.

3). În ce se deosebesc mormintele acestea, aici descoperite, aşa în privinţa formei externe, cum şi a celei interne, de cele de astăzi, obşinuite în Moldova?

Răspunsul la această întrebare se mai amână.

4). Care să fie cauza că trei morminte sunt cu gratii de fier (pe care zac relicvele), iară fără de acele (trei morminte, cum am zis, ale ambelor Doamne ale lui Ştefan cel Mare şi a pruncilor lui, nu sunt cercate, ci numai descoperite până în bolţi, care, ca şi celelalte, sunt ca la o palmă sub suprafaţa pământului) şi, mai încoace, că unele relicve sunt cu sicrie, iar altele fără de sicrie?

Şi acestei întrebări răspunsul trebui să se mai amâne, până ce se vor primi lămuriri din Moldova.

5). Ce însemnătate au ferestrele cele deformate la morminte şi de ce sunt unele (la Bogdan şi Ştefăniţă Voievod) la picioare, iar celelalte la cap?

Răspunsul la această întrebare fu numai parţial, cum că adică se caută, din timp în timp, din curiozitate, în morminte, la ocazii, când, tot la trei ani, se făcură parastase pentru cei răposaţi, după cum e şi acum obiceiul în Moldova.

6). În mormântul lui Bogdan Voievod se aflară părţi din coroană, fără os din tigva capului; în mormântul lui Ştefan cel Mare, însă, se aflã o parte de tigvă, iar nu şi coroană, măcar că Ştefan cel Mare muri mai întâi decât Bogdan, cum se poate aceasta înţelege, din punctul de vedere al medicinii?

Răspunsul medicului, la întrebarea a 6-a, fu acela că, la Bogdan Voievod se aflară încă părţi din coroană, iar la Ştefan cel Mare nu, se vede că de la acesta, dacă a fost el pus în mormânt cu coroană, şi încă poate din metal preţios, apoi aceea se înstrăinase, după aceea; iar de la Bogdan, a cărui coroană e numai de stofă preţioasă şi cu tivuri groase din fir de aur, nu se înstrăinase, şi de aceea

încă mai sunt părţi din ea, câte încă nu se mâncaseră de putreziciune. Ori Ştefan cel Mare, după propria lui voinţă, nici nu au fost îngropat cu coroană.

Ce se crede, însă, despre aceea că, din osul capului lui Ştefan cel Mare, se mai află încă o parte, iar din al lui Bogdan, numai pulbere, măcar că acesta cu 13 ani mai târziu răposă decât acela; apoi cauza acestei împrejurări e că Ştefan cel Mare a zăcut pe loc mai uscat, iar fiul său Bogdan, pe loc mai umed.

Se mai făcu o întrebare către medic, de nu se putu ca osul capului lui Ştefan cel Mare, de sine însuşi, în urma, adică, a legilor despre puterea greutăţii să se întoarcă, aşa cum se află, cu vârful capului către grumaz, şi totuşi cu fruntea-n sus, spre gura mormântului, nu spre pământul pe care zăcea; şi medicul răspunse la această întrebare negativ, adăugând că o asemenea poziţie a capului nu se putu altfel pricinui, decât prin o înrâurire pozitivă externă.

În fine, se mai puseră două întrebări, comisarul arhitectonic, în privinţa chipului şi modului zidirii şi a boltirii mormintelor acestora, încât ar fi ele interesante pentru ştiinţa artei arhitectonice; şi acesta răspunse că alta, de însemnătate extraordinară, la aceste morminte nu se înfăţişează, decât că, cu cât e un mormânt mai vechi, cu atâta se vede o cărămidă mai iscusită şi un chip de zidire mai perfect. După aceea, fu pus domnul arhitect să deseneze toate cele aflate în morminte, cu acurateţe, pentru protocolul cauzei acesteia.

Am spus şi mai repet că, în mormântul lui Ştefan cel Mare, nu se vede nici o cărămidă, ci numai piatră cioplită în patru muchi, şi aşa de bine şi de acurat, încât

nici nu se cunoaşte chitul de printre ele. Mai trebuie şi aceasta să o pomenesc, că monumentul lui Ştefan cel Mare şi a celei de-a doua lui Doamne, Maria, fiica lui Radu, domnitorul Valahiei, şi maica lui Bogdan al IV-lea Voievod, care monumente sunt unul lângă altul, din marmură surie şi foarte frumos lucrate, cu flori şi inscripţii în relief, nu cuprind chiar anul, luna şi ziua răposării lui Ştefan şi a acestei Doamne a lui; şi numai un 7000, după care e lăsat un spaţiu gol; după aceea „measeţe" şi iar un spaţiu gol. Această împrejurare dovedeşte că monumentele acestea sunt făcute fiind încă Ştefan cel Mare în viaţă, şi cum că lucrătorul de marmură nu era de pe aici, de pe aproape, şi că, după moartea lui Ştefan şi a Doamnei lui, nu s-au completat acele spaţii, lăsate goale, după cum se vede anume. Prin urmare, şi mormântul lui Ştefan cel Mare, cel puţin pietrele pentru mormânt, trebuie aşijderea să fie cioplite şi gătite în scopul lor, încă trăind Ştefan.

Mormântul Doamnei acesteia e aşijderea boltit, cu piatră însă necioplită.

De mirare este că din mormântul Doamnei întâia a lui Ştefan iese încă un miros greu, aşa încât nici lumina singură, fără felinar, nu ardea, ci îndată se stinse; pe când în mormântul Doamnei a doua şi a ambilor fii ai lui Ştefan, Petru şi Bogdan, nu se întâmpla.

La Maria, Doamna lui Petru Rareş, şi la Bogdan Voievod, ale cărora sicrie erau făcute din scânduri masive şi, cum par, de frasin, se găsiră câte 4 belciuge mari de fier şi mai multe piroane de fier, lungi ca de o palmă, iar aici, însă, în mormântul lui Ştefan cel Mare, şi într-al lui Ştefan Crudul (Ştefăniţă Vodă – n. n.), nu se văzură de acelea nimic. Această împrejurare face loc presupunerii că, dacă nu sunt aceştia puşi fără sicrie în mormânt, apoi

au fost aceste inele de metal preţios, care, apoi, după aceea, se înstrăinară.

Ce e mai adânc, sub relicvele lui Ştefan cel Mare, şi anume sub acele 13 chingi late, de fier, încă nu se ştie, pentru că comisia se înţelesese, spre lauda ei, ca relicvele acestea, pentru care, în tot insul ce era de faţă, se manifestă o reverenţă şi pietate nemărginite, să nu le atingă şi cu atâta mai puţin să le scormolească mai departe. Şi într-adevăr, dacă acest bărbat, care odihneşte aici, nici n-ar avea o istorie atât de strălucită, dacă el n-ar fi de o însemnătate atât de mare, nu numai pentru naţiunea noastră cea română, ci şi pentru creştinătatea Europei, apoi, spre a se vedea cuprinse de un aer sacru şi reverenţios, în apropierea rămăşiţelor lui, nu numai că trebuie alt motiv, decât a se fi uitat la bieţii noştri ţărani, cum ei, la descoperirea mormântului, ca dintr-un instinct sacru mânaţi, toţi în lacrimi, pe genunchi picară, punându-şi mâinile la piept, ca la rugăciune. Feţele lor erau schimbate, ca la o vedenie sfântă, şi tăcerea cea universală, în biserică, care urmă acum, şi care se mai înălţă prin acompanierea duiosului sunet al clopotelor mănăstireşti fu, într-adevăr, o scenă de acelea prea măreţe şi sfinte, care numai în fantezia cea mai mănoasă se pot închipui.

Această împrejurare, în îmbinare cu obiectivitatea ei, comisia o preţui, şi nu putem să mai răspicăm cea mai vie mulţumire. Ar fi însă şi o violenţă mai mult decât cumplită a simţului celui mai profund şi mai delicat al naţionalităţii şi al religiei noastre, a românilor, dacă s-ar fi fost păşit mai cu puţină pietate în cauza aceasta, şi, fără de aceea, prea grăbită şi, în oareşicare privinţă, cutezătoare.

Mormântul lui Ştefan cel Mare e templul milioanelor de români; prin urmare, deci cea mai firească este el proprietatea morală nu numai a Bucovinei, ci şi a Moldovei, Basarabiei şi, respectiv, şi a Valahiei.

Ştefan cel Mare e, pentru noi, românii aceea ce un Rudolf de Habsburg sau un Carol cel Mare, pentru germani, un Napoleon I, pentru francezi, un Petru cel Mare, pentru ruşi etc., cu acea cumpănitoare adăugire că, vroind a pricepe desăvârşit gloria lui Ştefan cel Mare, pentru români, trebuie şi a cugeta şi a simţi despre el ca şi românii, pe lângă caracterul lor cel naţional, care e blândeţea, dreptatea şi sensibilitatea, mai sunt şi religioşi, în sensul cum îl înţeleg ei. Ştefan deci cel Mare se numeşte, de români, pentru eroismul lui cel renumit, pentru amorul lui cel adevărat excepţional către patrie şi naţie şi pentru virtuţile şi faptele lui cele creştineşti şi evlavioase, cel mare, bun şi sfânt, nefiind acest prenume „Sfânt" motivat încă şi prin aceea împrejurare că pietatea şi reverenţa românului pentru rugile şi parastasele, împlinite în sute de biserici şi prin 352 de ani, întru fericita memorie a acestui mare bărbat, Domnitor şi părinte al Moldovei, toate aceste au aşijderea un mare influenţă întru mai marea întemeiere a numirii lui Ştefan cel Mare sfânt.

Pe lângă aceasta, e Ştefan cel Mare, chiar şi în împrejurările de astăzi ale Bucovinei, cel mai mare al ei binefăcător; căci cine nu ştie că mai totala imobiliara avere privată a lui Ştefan cel Mare se află, astăzi, în Fondul religionar al majorităţii Bucovinei; pe când atâtea mănăstiri şi biserici, încă în binele Bucovinei şi astăzi există, şi tot clin propria avere a lui Ştefan cel Mare.

Ne păru, deci, foarte bine, văzând, astăzi, comisia convocată de Dl Şenbach la Preacuvioşia Sa Dl Arhiman-

drit Artemon Bortnik, unde numitul domn comisar politic, în a cărui activitate la această întreprindere de mare însemnătate trebuie numai să ne simţim favorizaţi, mai aştern următoarele întrebări spre dezbatere şi răspundere:

1). Ce să se facă, provizoriu, cu mormintele descoperite ale Principilor şi Prinţeselor; iar mai cu seamă, cum să se lase mormântul lui Ştefan cel Mare, până la o hotărâre mai înaltă?

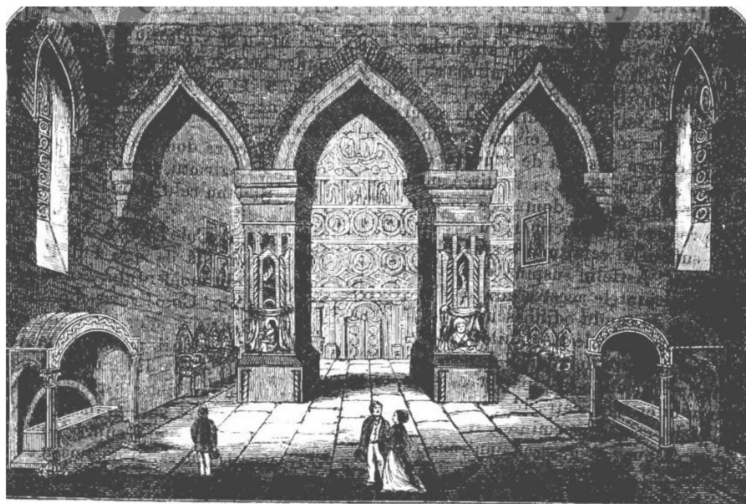
2). Să se proiecteze înaltelor instanţe facerea unei cripte comune pentru toate relicvele aici aflate ale familiei lui Ştefan cel Mare.

3). Să se proiecteze, pentru re-consacrarea şi reaşezarea relicvelor lui Ştefan cel Mare şi ale familiei lui, în locul care se va ordona de înaltele instanţe, o celebraţie solemnă? Să se convoace, la aceea, întregul cler greco-oriental al Bucovinei? Să se invite şi alte notabilităţi ale naţiei române din Bucovina şi din celelalte a Ţări Româneşti? Şi în ce mod să urmeze invitarea aceasta; prin circulare oficiale, în Principate, prin consulate sau prin jurnale publice, şi care să fie acele notabilităţi?

4). Pe când să se proiecteze acea celebraţie solemnă?

Comisarul ecleziastic, Preacuvioşia Sa Dl Protosinghel Blajevici răspunse, unanim cu numitul Domn Arhimandrit, la întrebarea l-ia: că mormintele toate să se lase aşa cum sunt, numai rămăşiţele acelea, scoase din morminte, să se pună în secrie noi şi binecuvântate, şi

fiecare în mormântul său, fără însă de a se acoperi cu ţărână.

Interiorulu bisericei de la manastirea Putna cu mormentulu lui Stefanu celu Mare.

Iar mormântul lui Ştefan cel Mare să se acopere întreg cu un văl mare de doliu şi, deasupra, să se pună 4 candeliere de argint, ale mănăstirii, cu făclii mari şi o sfântă cruce, în mijloc, pe o Evanghelie.

Răspunsul celorlalte întrebări se mai amână pe mai târziu, neintrând în competenţa ca să decidă asupra lor decât numai două-trei persoane.

Timpul pe când să se proiecteze acea solemnitate, se proiectează provizoriu pe luna lui Mai, a viitorului an 1857.

După aceste toate, se subscrise protocolul privitor la operaţia aceasta mare şi însemnată, alăturându-i-se şi o

scurtă istorie a vieţii şi faptelor lui Ştefan cel Mare, compusă de demnul patriot şi naţionalist, Domnul Asesor şi protosinghel Blajevici, şi comisia pentru acum se încheie.

S-a uitat încă a spune, la locul său, că, pentru ca se nu rămână cultul dumnezeiesc întrerupt, prin lucrările în biserica mănăstirii, cum şi prin aceea că biserica are să rămână încă, lung timp, închisă, până ce nu se va fini cu totul cauza aceasta, a dezgropării şi a re-îngropării lui Ştefan cel Mare şi a familiei lui, se pregăti şi se sfinţi, în curând, o capelă, anume zidită „pentru iarnă” în mănăstire; şi în acea capelă se continuă sfintele liturghii şi rugăciuni pentru gloriosul ctitor al acestei mănăstiri, lu-

ceafărul Moldovei şi al naţiei noastre, Ştefan cel Mare”[110].

Nefericitul Luca Arbure şi ctitoriile lui nefericite

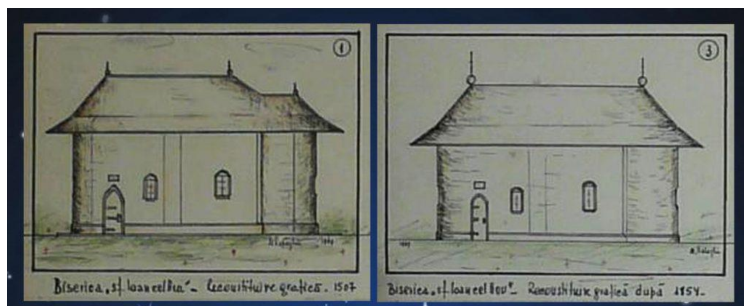
Luca Arbure, din „familia Arbore, numită şi Copaciu”, familie care, după spusele neprobate ale lui Ion I, Nistor, „îşi trage obârşia din ceata vitejilor descălecători”, fiul lui Ivan Arbure, pârcălabul Cetăţii Neamţului, dispărut din istorie în anul 1479, avea să devină pârcălab şi portar de Suceava, începând cu septembrie 1486, păstrându-şi statutul şi atribuţiunile până în clipa morţii. În 7 martie 1502, primeşte întăritură pentru moşia Solca de Jos, care îi va purta numele, pentru că „meşteri iscusiţi, în timp de şase luni de zile, îi ridicară o frumoasă biserică lângă curtea sa”[111].

O biserică aproape identică, dar de dimensiuni ceva mai mici, avea să dureze Luca Arbure şi „unde a fost Oană Berbece”, la curţile lui din Şipotele, pe Bahlui, unde încă mai există „o biserică de piatră, zidită, în anul

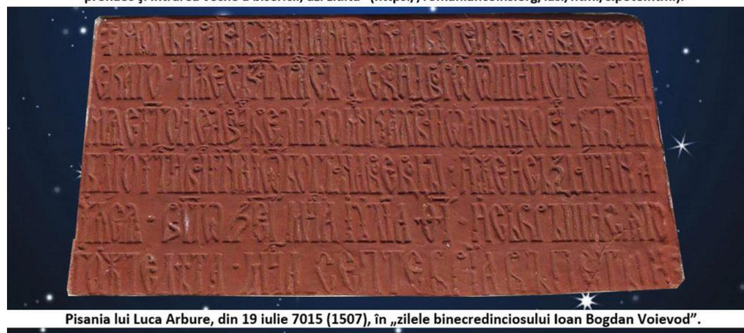
[110] Porumbescu, Iraclie, *Desmormântarea Domnitorilor Moldovei*, în *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, Cernăuţi, Editura lui Leonida Bodnărescu, 1898, pp. 47-61

[111] Nistor, Ion I., *Luca Arbore Hatmanul / la 400 de ani de la moartea lui*, în *Junimea Literară*, An. XIII, nr. 7-8, Cernăuţi 1924, p. 298

1507 (sfinţită în 19 iulie, „în zilele binecredinciosului Ioan Bogdan Voievod”, după cum scrie în pisanie), de Luca Arbore, pârcălab de Suceava, deservită de 1 preot şi 2 cântăreţi. Pe la 1700, biserica a fost arsă de turci, iar pe la 1780 s-a refăcut de călugării greci, care stăpâneaii moşia, ce era închinată Sf. Mormânt. În apropiere de biserică, se află o fântână, pe care oamenii din localitate o numesc Fântâna lui Ştefan Vodă, crezând că ar fi făcută de Ştefan cel Mare”[112].

„Biserica „Ioan cel Nou” din Şipote, desen reconstituit al celei dintâi zidiri din 1507 (formă similară cu cea a bisericii mănăstirii Arbore, păstrate până azi) şi desen al bisericii la 1854, amândouă făcute de preotul M. Palaghiu – se observă forma clasică, absenţa clopotniţei din pronaos şi intrarea veche a bisericii, azi zidită” (https://romaniancoins.org/iasi/html/sipote.html).

Pisania lui Luca Arbure, din 19 iulie 7015 (1507), în „zilele binecredinciosului Ioan Bogdan Voievod”.

---

[112] Lahovari, George Ioan, *Marele Dicţionar Geografic al României*, volumul V, Bucureşti 1902, p. 519

„Biserica cu hramul Sf. Ioan cel nou a fost zidită ca biserică a curţii sale de către Luca Arbure, părcălab de Suceava, care a zidit, cu 5 ani înainte, biserica din Arbore. Biserica e simplă, fără turlă și seamănă ca vedere mai mult cu Cotnar decât cu Arbora. / Zidul e drept, și fără sânuri şi fără contraforturi; zidăria de piatră brută e acoperită de tencuială. Socal e fără nici un profil.

Ferestrele toate au fost schimbate, iar uşa de intrare de pe latara de miazä zi a fost zidită. Deasupra ei e pisania. / Înăuntru, peretele de separare a naosului de pronaos a fost scos şi, în loc de ușă, s-a deschis un arc mare. Asemenea, s-a deschis zidul de apus spre noua intrare, făcută sub clopotnița zidită la 1890.

Planul seamănă oarecum cu cel de la Arbora; lipsesc insă nervurele care încadrează scobiturile absidelor laterale. Bolţile însă sunt alte. Pronaosul e acoperit printr-un simplu semicilindru. Bolta naosului, de la pendentivi, în sus, nu mai există şi s-ar putea ca şi bolta absidei mari să fi suferit o refacere.

Însemnătatea acestei biserici este mai mult aceea de a fi singura în întregime zidită sub domnia lui Bogdan cel Orb… Pe pisanie, se citesc următoarele: „Rugăciunea robului lui Dumnezeu Pan Luca Arbure, pârcălabul Sucevei, care a zidit acest hram curților sale din Şipote, în numele sfântului şi slăvitului marele mucenic al lui Christos Ioan cel nou, în zilele blagocestivului Domn Io Bogdan Voevod; care s-a început a se zidi în anul 7015 (1507) luna iulie 19, şi s-a săvârșit în acelaşi an, luna septembrie, în a cincea“.

Nu se mai vede, azi, nici o urmă de pictură veche, nici înăuntru, nici în afară"[113]

„În martie 1510, Luca Arbore luă drumul Cracoviei, în fruntea unei solii moldoveneşti, pentru a aşeza şi jura acolo pacea cu leşii. Reîntors în ţară, avu de furcă cu tătarii. Căci Luca Arbore, hatmanul, va fi fost, de bună seamă, acel „Copacius, vir fortis et magni apud suos nominis", despre care aminteşte cronicarul polon Wapow-

[113] Balş, G., *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, Anul XVIII, no. 43-46, 1925, Bucureşti 1926, pp. 181, 182

ski, că, în fruntea unei cete de 1.000 de viteji, a dat piept cu tătarii, la Prut, „săgetând foarte rău pe căpetenia lor Bet-Ghirai“ care căzu în luptă. Dară şi moldovenii plătiră scump această izbândă, lăsând pe câmpul de onoare 700 din cei 1.000 de viteji. Şi s-a întâmplat acest măcel năprasnic în ziua de 25 august 1513”[114].

Luca Arbure a fost ucis „pentru pretinsă trădare sau „viclenie“. Sentința domnească s-a şi executat la Hârlău, în aprilie 1523… la porunca năprasnicului Ștefăniță, căzură şi capetele nevinovate ale fiilor lui Arbore, Toader şi Nichita”[115].

După Luca şi jupâneasa lui Iuliana au rămas moştenitori pe numeroasele moşii ale familiei, dobândite sub Ştefan şi Bogdan voievozi, fetele lor Sofiiţa, Nastasia, Stanca, Odochia, Maria călugăriţa, Tudosia, Ana Plăcsoaie şi Cheldoaei, dimpreună cu ginerii Gavril Trotuşan, mare vistier şi vameş, comisul Plaxia (Praxia, adică Plăieşul), Grigore Udre şi Toader Turcea, care şi-au păstrat capetele, slujbele domneşti şi averile, datorită demersurilor Anei, jupâneasa comisului Praxia, fata cea care, în aprilie 1523, ceruse lui Ştefăniţă Vodă rămăşiţele pământeşti ale părintelui ei, pe care, obţinându-le, le-a şi înhumat creştineşte, în ctitoria lui de la Solca Mică, biserica Arbure. O inscripţie de la Arbure mărturiseşte, de altfel,

---

[114] Nistor, Ion I., *Luca Arbore Hatmanul / la 400 de ani de la moartea lui*, în *Junimea Literară*, An. XIII, nr. 7-8, Cernăuţi 1924, p. 300
[115] Nistor, Ion I., *Luca Arbore Hatmanul / la 400 de ani de la moartea lui*, în *Junimea Literară*, An. XIII, nr. 7-8, Cernăuţi 1924, p. 303

că şi pictura exterioară a fost făcută de „Dragosin zugravul, fiu popii din Iaşi” iar Ana i-a „plătit 29 zloţi, în anul 7049 (1541)”[116]. În realitate, pictura interioară este din timpul vieţii, ctitorului şi realizată de ucenicii zugravului domnesc Gheorghe stolnic.

„Interesantă e pictura pe din afară şi la biserica lui Luca Arbore din Arbore, care a fost ridicată la 1502, dar **zugrăvită la 1541**, precum ne arată o însemnare din colţ,

---

[116] Dan, Dimitrie, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, An. 19, ianuarie-martie 1926, p. 46

de deasupra uşii ce duce din naos, în pronaos. Inscripţia e semnalată şi în cronica locală a bisericii. De altfel a rămas neobservată”[117].

„În vreme ce reprezentaţiunile de la Vatra Moldoviţei şi Mănăstirea Humorului, ca şi cele de la Baia şi Suceava, ne dau împresurarea fatală a Constantinopolei de către turci, din anul 1453, **reprezentaţiunea de la Arbore** ne oferă, dacă şi tot în legătură cu acatistul: Maicii Domnului, evident alt asediu al Ţarigradului decât cel din 1453. Turnurile, de astă dată, lipsesc complet. Corăbiile şi ostaşii duşmani năvălesc asupra amânduror cetăților. Capetele încoronate din procesiune de asemenea lipsesc. O însemnare mai cuprinzătoare, dată în coloare albă, pe fond albastru, ne lămureşte, în slavoneasca veche, că este vorba despre împresurarea Țarigradului de către Hosroi, împăratul Perşilor, care a năvălit asupra Țarigradului, cu oştile sale, în zilele împăratului Iracli. Prin rugăciuni, însă, Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu s-a umplut de mânie asupra lor şi Dumnezeu a trimis asupră-le fulgere şi ploaie de foc şi i-a înecat pe toţi în mare. În adevăr, în zilele domniei împăratului Eraclie (610-641), Constantinopole a a fost împresurată şi de perşi, şi de avari, şi a trecut prin clipe de mare primejdie. Şi împăratul era departe în război. În oraş, patriarhul Serghie conducea apărarea. Legenda ne spune că numai ajutorul Maicii Domnului a izbăvit cetatea de această grea cumpănă. Şi, în semn de mulțumire, patriarhul Serghie, care este şi un însemnat poet bisericesc bizantin, ar fi alcătuit vestitul imn acatist întru slăvirea Maicii Domnului. Această veche

---

[117] Grecu, Vasile, *Din pictura vechilor noastre biserici*, în *Junimea Literară*, An. 14, Nr. 11-12, p. 402

tradiţie bizantină deci ni s-a păstrat încă nealterată de către zugravul bisericii de la Arbore, în vreme ce pictorii de la Vatra Moldoviței şi Mănăstirea Humorului, ca şi de la Suceava şi Baia, au înfăţişat împresurarea Constantinopolei de către turci, o reprezentare ce era mult mai aproape de înţelesul lor, ca şi al ctitorilor şi călugărilor ce aveau să slujească în acele sfinte lăcaşuri şi al credincioşilor ce aveau să se închine în ele”[118].

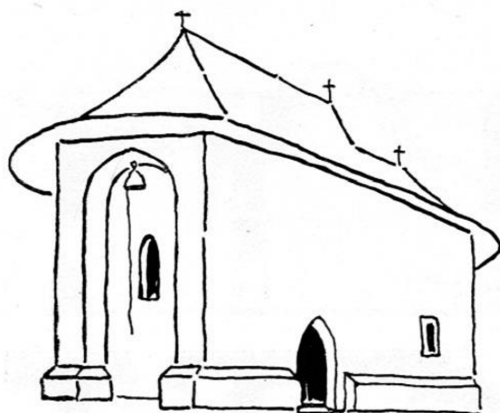

Fig. 250. Biserica Arbora.

„**Biserica Arbora** (fig. 250, 251), clădită la 1502 de pârcălabul Sucevei Luca Arbure, se înrudeşte, din punct de vedere constructiv, atât cu biserica din Borzeşti, cât şi cu cea din Cotnar. Meşterul ei constructor a împrumutat de la cea dintâi sistemul de boltire – ridicarea unei

[118] Grecu, Vasile, *Din pictura vechilor noastre biserici*, în *Junimea Literară*, An. 14, Nr. 11-12, p. 406

cupole pe arcuri circulare etajate – iar de la cea de a doua, planul simplu, dreptunghiular, cu absida semicirculară atât în interior, cât şi la exterior. Spre deosebire însă şi de una, şi de alta, Arbora prezintă, în grosimea zidurilor naosului, la interior, două scobituri uşoare, care amintesc locul absidelor laterale, iar în exterior, în fata pronaosului, se găseşte o puternică nişă, obţinută prin prelungirea zidurilor laterale, care, în partea superioară, se unesc cu un arc lat, în plin centru (fig. 250). Această nişă, la început, servea de clopotnită, fiind construită special în acest scop. Pronaosul, de formă dreptunghiulară, dispus în lungul axei mari, este egal cu naosul. Prin intermediul a opt arcuri – patru transversale, mari, în plin centru, şi dispuse etajat, două de partea zidului despărţitor al naosului de pronaos şi două de partea opusă, iar alte patru, mici, longitudinale, în arc de cerc, prinse între primele patru şi dispuse câte două de partea zidurilor laterale – se reduce spatiul ce urmează să fie limitat de o boltă şi se obţine un pătrat foarte mic, peste care se înalţă cupola. Pronaosul este boltit, după sistemul obişnuit moldovenesc, simplu: o calotă sferică, ridicată pe un tambur cu arcuri piezişe. Sânii laterali, uşori scobiţi în grosimea zidurilor, sunt încadraţi de mănunchiuri de colonete angajate, cu baze şi capiteluri cioplite în piatră, după tipul chenarelor de uşi"[119].

„Începută în 2 aprilie şi terminată în 29 august al aceluiaşi an, biserica a fost închinată hramului „Tăierii capului Sfântului Ioan Botezătorul" și târnosită în 29 august 1502, într-o luni. Ctitorul, care închina ctitoria sa

[119] Ionescu, Grigore, Arhitect, *Istoria arhitecturii româneşti*, *Cartea Românească*, Bucureşti 1937, pp. 289, 290

acelei sărbători, parcă presimţea că i se va tăia şi lui capul”[120].

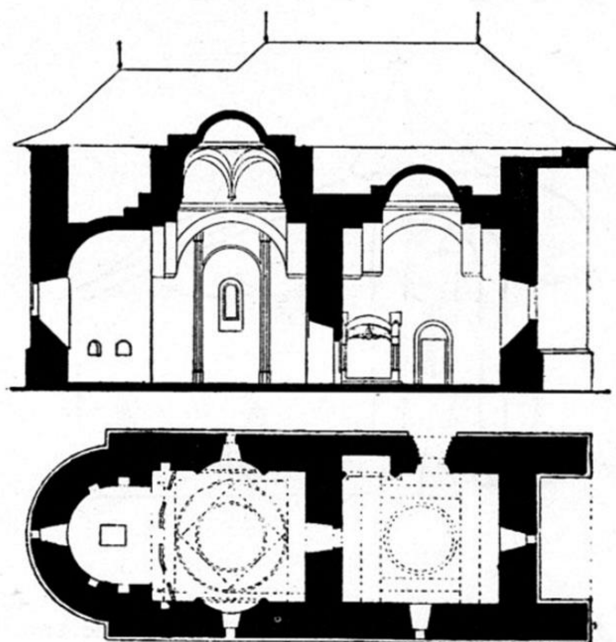

Fig. 251. Biserica Arbora. Secţie şi plan.

„Pe o zidărie groasă de un metru şi jumătate, sprijinită de contraforturi şi străbătută de fereşti mici cu zăbrele, se ridică acoperişul stăpânit de un turn cu clopote. Stilul bisericii este cel vechi moldovenesc, care a modificat formele bizantine prin motive indigene, dar şi

[120] Dan, Dimitrie, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, An. 19, ianuarie-martie 1926, p. 40

gotice şi romanice. Numai după moartea ctitorului, biserica a fost împodobită, pe dinlăuntru şi pe din afară, cu fresce frumoase… La locul obişnuit străluceşte icoana ctitorială: Luca Arbore, după înfăţişare încă tânăr, însoţit de jupâneasa sa Iuliana şi de cinci odrasle ale lor, închină biserica patronului mucenic Ion Botezătorul. În pronaos se găseşte cripta familiară, menită să adăpostească rămăşiţele pământene ale ctitorului şi familiei sale. Acolo se poate distinge încă foarte bine şi stema Arboreştilor: un cerc cu patru raze, dintre care una prelungită într-o săgeată, având la dreapta o stea cu şase colțuri, iar la stânga semiluna. Hramul bisericii este prăznuirea tăierii capului Sfântului Ioan Botezătorul. Ce coincidență curioasă cu însăşi soarta ctitorului, care, la sfinţirea bisericii, nici nu bănuia, de bună seamă, ce soartă crâncenă îi tăinuia viitorul! Dintre multele odoare, cu care Arbore şi-a înzestrat ctitoria, s-a păstrat până azi numai un chivot, care poartă semnătura sa”[121].

„Biserica are, în lungime, douăzeci și trei şi jumătate m, iar în înălțime opt și jumătate m; zidul ei are o grosime de unul și jumătate m. Biserica nu este sprijinită de nici un contrafort. Ea are o formă simplă şi e împărţită într-un altar, naos, pronaos şi o scobitură în peretele de vest, ce ţine loc de pridvor. Ea îşi primeşte slaba lumină în pronaos prin două ferestre, una din peretele de la apus şi alta din cel de la miazănoapte. Naosul se luminează printr-o fereastră de la miazănoapte şi alta de la miazăzi. Altarul are numai o fereastră, la răsărit. Feres-

[121] Nistor, Ion I., *Luca Arbore Hatmanul / la 400 de ani de la moartea lui*, în *Junimea Literară*, An. XIII, nr. 7-8, Cernăuţi 1924, p. 299

trele sunt mici, încadrate în piatră, lucrate gotic, cu câte trei geamuri mici de sticlă şi zăbreluite cu fier. / Biserica, la început, era acoperită cu ţiglă roşie. Astăzi posedă un nou acoperământ, oblu, de şindrilă, care este ornat cu trei cruci de fier, din care două sunt deasupra pronaosului şi naosului, iar a treia se află deasupra acoperământului altarului, unde el este ceva mai jos decât pe pronaos şi naos. La început, acoperişul altarului era ţuguiat şi se termina cu o cruce. Biserica era ornată, pe sub streaşină, cu zimţi ciopliţi în piatră şi coloraţi. / Întreaga clădire este zugrăvită pe dinăuntru şi pe dinafară cu fresce încă şi astăzi destul de vii, cu toate că biserica un timp îndelungat a stat fără acoperiş, iar pictura era expusă ploilor, ninsorilor şi umezelii. / Numai peretele din afară de la miazănoapte şi-a pierdut pictura, fiind spălată cu totul de ploi: aşa a pătimit pictura toată, pe sub streaşină, unde zidul stricat a fost tencuit din nou. / Pronaosul este despărţit de naos prin un puternic perete de zid de unul şi jumătate m grosime. În afară de naos ne duce o uşă de piatră, ca şi în pronaos, frumos cioplită gotic. / În naos se află, pe ambele părţi ale ferestrelor, câte o nervură de piatră cioplită, în patru despărţituri, care se suie până sub bolta bisericii. Bolta este ornată, la bază, cu nervuri de piatră cioplită. / Iconostasul bisericii este vechi, însă nu cel de la Luca Arbure. Altarul este simplu şi întunecos. / Deasupra uşii de intrare în biserică, ornamentată cu o cruce de piatră, se află, la o înălţime considerabilă, pe partea de sus a unui tablou religios, următoarea inscripţie ctitoricească, în limba slavonă: „Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh. În zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului Domn, Ion Ştefan Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn al Moldo-

vei, dumnealui Luca Arbure, pârcălab de Neamţ, a binevoit în bună voinţă, cu inima curată şi luminată şi cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu ajutorul Domnului iar a început şi a zidit această biserică în numele Tăierii cinstitului şi măritului proroc şi înaintemergătorului şi botezătorului Ioan. Şi s-a început în anul 7010 (1502), luna aprilie 2, şi s-a săvârşit în acelaşi an, luna august 29". / Intrând în pronaosul bisericii, aflăm, în peretele din dreapta, mormântul lui Luca Arbure. El este ceva ridicat de la pământ şi acoperit cu o simplă lespede de piatră, fără nici o inscripţie. / Lespedea este ruptă în două, de când s-a profanat mormântul. Atunci s-au desprins şi cele două pietre de la temelia lui, lăsând două deschizături, prin care se zăreşte în interiorul mormântului. / Dacă se luminează mormântul, se văd capul şi oasele lui, însă nu în poziţia lor normală, ci toate strânse lângă cap. / Mormântul acesta constă dintr-un baldachin de piatră sculptată, aşezat pe două coloane. El este decorat cu stema familiei Arbure, un cerc cu patru raze, printre care trece o săgeată, o stea cu şase colţuri şi o cruce, iar în stânga o semilună (Venus şi Luna, deci Inana şi Ishtar – nota mea). / Pe ambele părţi ale vârfului baldachinului se află următoarea inscripţie slavonă: „Acest chivor şi l-a făcut jupân Luca Arbure, pârcălab de Suceava, fiul bătrânului Arbure, pârcălab de Neamţ, în anul 7011 (1503), aprilie 29". / Pe peretele de deasupra mormântului lui Luca Arbure se află portretul lui Luca Arbure, cu soţia sa, între care doi copii. Luca Arbure prezintă, împreună cu Maica Domnului şi Sf. Ioan Botezătorul, ctitoria sa Mântuitorului, care şade pe tron şi binecuvântează pe ctitor. / Vârsta lui Luca Arbure, după acest portret, se pare să fie de vreo patruzeci, patruzeci şi cinci de ani. El poartă pe

cap un fel de căciulă verde înflorită, faţa lui este rasă, însă are mustăţi negre, şi este îmbrăcat într-un anteriu verde, cu flori galbene. Copiii sunt îmbrăcaţi: cel mai mare, într-o haină lungă roşie, iar cel mai mic, într-una verde. Soţia lui Luca Arbure poartă un lung veşmânt de culoare galbenă, pe cap un fel de căciulă, şi în urechi cercei lungi. / La 40 cm de mormântul lui Luca Arbure se află o lespede care acoperă osemintele Ilianei, soţiei lui. Din inscripţia slavonă de pe lespede, care în decursul timpului s-a şters de picioarele creştinilor, s-au păstrat numai următoarele cuvinte: „a lui Dumnezeu Iuliana, care a trecut la veşnicie”. / În faţa mormântului lui Luca Arbure, nu departe de fereastra pronaosului, se află un mormânt mare, acoperit cu o lespede de piatră, pe care încă se mai cunoaşte inscripţia slavonă: „Acest mormânt l-a înfrumuseţat dumnealui Luca Arbure pârcălab”. / Alături de acest mormânt se află încă două mai mici, de copii. Ceva mai spre apus de aici, aflăm alte două morminte mari, ale căror inscripţii nu se mai cunosc. Evident că aceste morminte acopăr osemintele copiilor lui Luca Arbure. / În peretele din dreapta uşii naosului, se află al doilea tablou ctitoresc, la fel ce cel din pronaos, numai că aici se adlă, între Luca Arbure şi soţia lui Iuliana, cinci copii. / Sus, în uşa care duce, din pronaos în naos, se află următoarea inscripţie slavonă „Eu, Dragosin zugravul, fiu popii din Iaşi, am zugrăvit. Ana, fiica lui Arbure bătrânul (Ana Plăxoaia, văduva lui Praxia – nota mea), a plătit 29 zloţi, anul 7049 (1541)”. // Cred util a pune şi inscripţiunea aflată deasupra scenei ce reprezintă asediul Constantinopolei: „În anul 6035 (527), a venit împăratul Chosroe din Persia şi Libia, închinătorul de idoli, asupra Ţarigradului cu oase, în zilele împăratului Eraclie; cu rugăciunile Sfintei Năs-

cătoare de Dumnezeu. Dumnezeu s-a mâniat pe dânşii, a lăsat asupra lor şi fulger, şi foc, şi i-a înecat pe toţi în mare”. Se mai păstrează, scos din uz, un sfeşnic vechi de lemn, frumos încrustat pe toate patru părţile şi colorat potrivit”[122].

„La biserica, având hramul Tăierii capului Sf. Ioan, din comuna Arbore, ctitorie din anul 1502 a pârcălabului Sucevei Luca Arbore, a cărui gropniță se aflǎ în pronaosul bisericii, la care de altfel se executaseră, înainte cu vreo zece ani, lucrări importante de restaurare, s-a produs o crăpătură de oarecare importanță pe păretele dinspre nord, între altar şi naos”[123], crăpătură care există şi astăzi, după aproape încă 100 de ani de degradare.

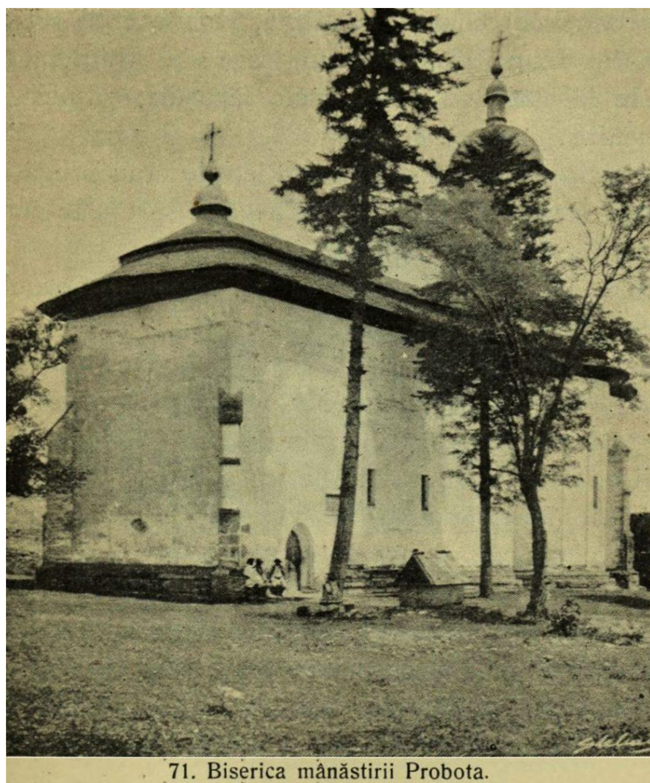
Cât despre cealaltă ctitorie a lui Luca Arbore, de la Şipote, aceasta a suferit atâtea modificări constructive şi zugrăveli strat peste strat, încât nu mai aminteşte de ctitorul ei decât prin pisanie. Din nefericire, cele mai multe dintre ctitoriile domneşti sau boiereşti nu mai păstrează din zarea veacurilor decât locaţia şi, eventual, un snop de legende puerile, basme de adormit copiii sau poate doar propria noastră conştiinţă de neam, de păşitori demni şi verticali dintr-un veac în altul.

---

[122] Dan, Dimitrie, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, An. 19, ianuarie-martie 1926, pp. 40-46

[123] Luţa, Petre Dr., *Raportul secţiunii regionale Cernăuţi a Comisiunii Monumentelor istorice pe anul 1936*, Cernăuţi 1936, p. 91

Probota lui Petru Rareş

71. Biserica mânăstirii Probota.

O mănăstire căreia nu i se cunosc începuturile, Pobrata (a fratelui, sau frăţia), era împroprietărită, în 2 iulie 1398, de Ştefan al II-lea voievod, primind uric, păstrat în varianta unui ispisoc sârbesc, pentru „două sate pe pârâul Pobratei, însă unul Bodino şi altul mai sus de acela, (dă-

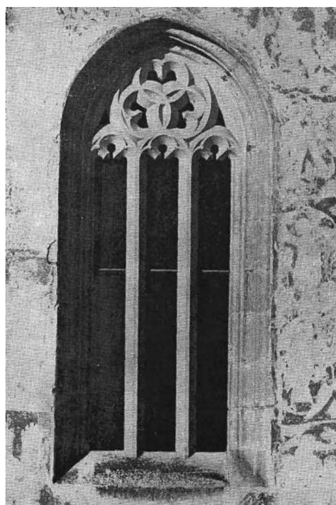
ruite) sfintei (mănăstiri) cu hramul Sfântului Nicolae, care mănăstire este în Poiană, între Şomuz şi pârâul Pobratei”[124]. În înscrisurile mai târzii, de întăritură, se scrie: „Am dat acestei adevărate mănăstiri a noastre din Poiană, care este între Şomuz şi pârâul Pobratei, două sate, anume Budinţi, iar al doilea, mai sus de acesta, Tatarei”[125], adică **moşia Turbata**, unde, de fapt, au fost aduşi tătarii lui Petru Şoldan de la Tămârtaşinţi (Şoldăneşti) şi dăruiţi mănăstirii.

În **20 iulie 1404**, Alexandru cel Bun întărea „două sate pe pârâul Pobratii, sfintei mănăstiri cu hramul Sfântul ierarh Nicolae, care este în Poiană, între Şomuz şi între pârâul Pobratei, un sat anume Bodinţii şi altul din sus de acela (identificat de autori cu „moşia Turbata”)”[126]. La Mănăstirea din Poiană avea să se retragă, după asasinarea lui Bogdan vodă, la Reuseni, Doamna Oltea, mama lui Ştefan cel Mare şi mătuşa lui Vlad Ţepeş, care îşi va afla şi odihna veşnică în cripta din interiorul bisericii, care se transformă, încetul cu încetul, în necropolă domnească, pentru că, în anul **1500**, „Soţia lui Isaia vornicul, Sora, va fi îngropată la mănăstirea Probota, unde este înmormântat fiul ei, Dumşa postelnicul, cum se vede din inscripţia de pe patra de mormânt: Această groapă este a robului lui Dumnezeu, pan Dumşa postelnic, fiul Sorei, **sora lui Ştefan Vodă**, care s-a strămutat către veşnicul locaş în anul

---

[124] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I, Bucureşti 1975, doc. 6, pp. 6, 7
[125] Ibidem, p. 9
[126] AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I, Bucureşti 1975, doc. 19, pp. 27, 28

7008, adică 1500, ianuarie"[127]; iar în **1514:** „o fiică cunos-cută a lui Şandrea şi a Mariei se numea Neacşa (într-un uric de la Bogdan Voievod, din 7022, adică 1514). Dom-nul arată că dă mănăstirii Pobratii „un sat anume Heaciul, pe care au fost dat acel sat *vara Domniei sale, Neacşa, fata Mariei, sora tatălui Domniei sale, Ştefan Vodă,* la moartea sa, din al său uric şi cumpărătoare, ce le-au fost cumpărat tatăl Domniei sale, răposatul Ştefan Vodă"[128].

Biserica mînăstirii Probota, ancadrament de fereastră.

„Mănăstirea Sfântul Nicolae din Poiana Siretului, denumită Probota, s-a bucurat de atenţia deosebită a lui

---

[127] Bogdan, I., *Documentele moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi 1933, p. 15
[128] Bogdan, I., *Documentele moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi 1933, p. 14

Ştefan cel Mare, poate şi pentru că aici odihneau osemintele maniei sale Oltea (m. 1465). Din documentele care s-au păstrat din timpul său, rezultă că mănăstirea avea 8 sate, care se bucurau de drepturi depline, fiind scoase de sub controlul dregătorilor domneşti (hrisoavele din 16 februarie 1459 şi 19 august 1472). Preoţii din satele mănăstirii erau scoşi de sub autoritatea chiriarhului locu-lui sau a protopopului şi puşi sub a egumenului încă de Alexăndrel vodă (27 iunie 1449). Printr-un hrisov din 9 iulie 1466, se acordau mănăstirii alte numeroase danii domneşti, încât a ajuns una din cele mai înzestrate din Moldova"[129].

Înzestrată cu moşii, robi şi vecini, mai ales după ce Petru Rareş, ca să nu mai repare micul schit străvechi, îşi durează la Probota propria sa necropolă domnească, zidind o nouă şi frumoasă biserică, obştea călugărească de acolo, mult prea iubitoare de desfrâu, ruinează biserica, şi la propriu, şi la figurat, iar mărturiile zguduitoare vin de la Melchisedec, cărturarul episcop de Roman:

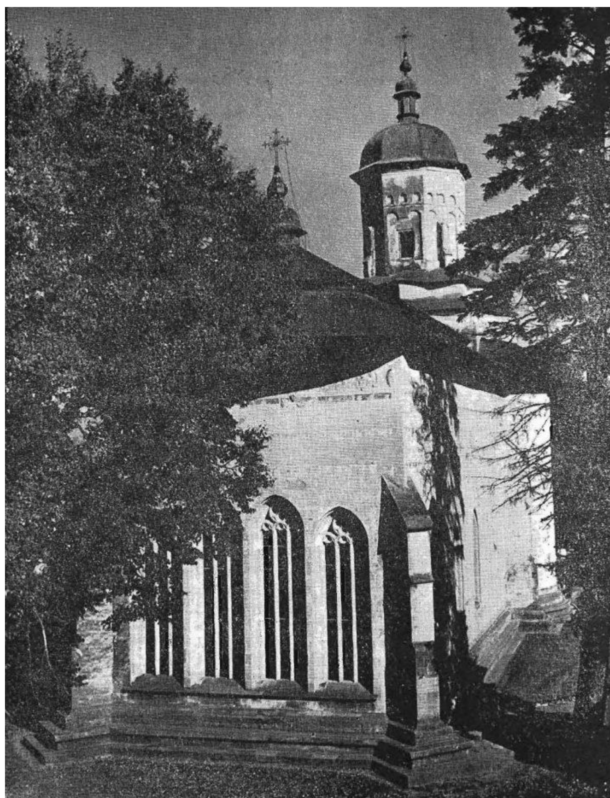
„**Monastirea Probota**. Monastirea acesta, pe la începutul veacului 15-le, se numea Monastirea Sântului Nicolai din poiana Siretiului (Archiv. istor. a D. Hâjdeu, t. 1. N-o 283). / În urmă, acestei Monastiri i s-a dat numele de Pobrata, care, în curgerea timpului, s-a prefăcut în Probota. Pobrata, vrea să zică „înfrățire“ sau ‚frăţie"… / Din timpul lui Ştefan Vodă, anul 6906 (1398) şi al fratelui său Alexandru Vodă, Monastirea Pobrata fu fundată de aceşti fericiţi Domni, care o înzestrară şi cu moşiile Dudeştii şi

[129] Păcurariu, Mircea, Preot prof. Dr., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Bucureşti 1980, p. 344

Tătăruşi… De atunci toți Domnii au păstrat această Monastire, până în epoca lui Ştefan Vodă cel Bun, care o înzestră cu moșii si cu odoare sfinte. După 80 de ani, Biserica ruinându-se, Mitropolitul Grigorie Roşca, vărul lui Petru Vodă Rareş, sfătui pe acest Domn să rezidească Monastirea Pobrata, şi el rezidi biserică mai frumoasă şi mai mare, îi adaose moșii, şi o destină ca loc de înmormântare al său. Căci, la acea epocă, Domnii își aveau mormintele lor numai la Bistriţa şi la Putna. Astfel, Petru Vodă Rareş fu înmormântat în Biserica Pobratei, precum şi preacinstita sa soţie, Doamna Elena, fiica lui despot, ţarul Serbiei, şi fiul său Ştefan Vodă, ce-i urmă la tron, şi ceilalţi fii ai săi, şi Monastirea fu păstrată în mare cinste, așa că doi Mitropoliţi fură aleși dintre calugării de la Pobrata: Georgie, fratele lui Ieremia Voevod, şi Theodosie Barbovski, ambii ctitori ai Suceviţei.

Dar mai târziu, în anul 7130 (1622), buna rânduială a acestei Monastiri fu atât de pervertită, încât călugării introduseră în ea tâlhari, care luară toate avuţiile boierilor, depuse în visteria Monastirei şi-i lăsară săraci, şi, prin acest fapt, toți începură a urî această Monastire, şi nimeni nu o mai îngrijea la trebuinţele sale. Astfel părăsită, ea deveni un loc de depravaţiune şi fu incendiată, şi nimeni nu voia a mai veni întru ajutor, încât rămase doi ani fără acoperământ… / Biserica Monastirei Pobrata este una din edificiile cele mai alese ale Moldovei. Arhitectura este aceeași ca a Monastirilor din veacul 15-le şi 16-le bizantină, cu decorațiuni gotice. Ea conservă antica împărţire în patru despărţituri, deosebite prin pereţi intermediari, ca şi Monastirea Bistriţei, anume: pridvorul sau porticul, narthica, templul și altarul. Pridvorul a fost deschis şi cu coloane legate prin arcuri trianghiare; dar

egumenii greci au înfundat şi pereții aceștia cu coloane, făcându-i obli peste tot. Biserica este peste tot zugrăvită, partea dinainte are pictură modernă, iar cea din urmă, antică.

Biserica mînăstirii Probota (jud. Suceava),
vedere dinspre sud-vest;
în prim plan peretele vestic al pridvorului
străpuns de patru mari ferestre gotice cu traforuri.

Azi, Monastirea Pobrata reprezinta o ruină. Casele egumenești, foarte mari și cu trei etaje, au căzut în ruină. Grădina de primprejurul Monastirei este dată în stăpâni-

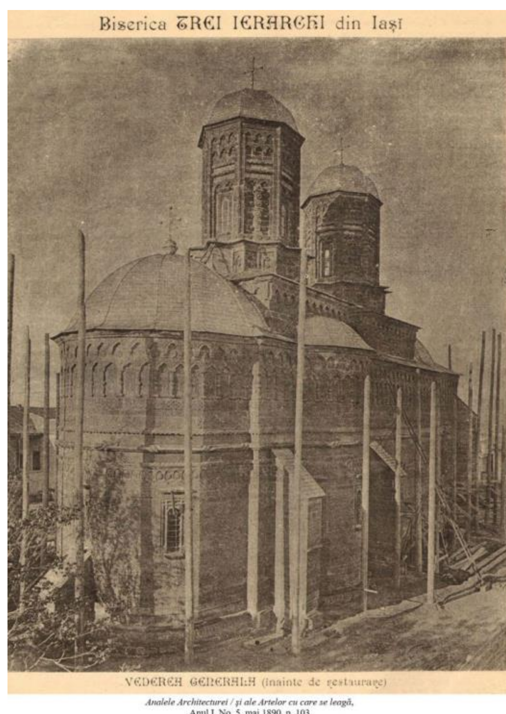
rea arendaşilor. Când am vizitat această Monastire, în anul 1879, am găsit acolo un singur preot de mir, Şi acela epileptic. Abia după câtva timp de la sosirea mea, el s-a deşteptat din paroxismul lui”[130].

Prăpastia dintre memoria moldovenilor şi istoria lor

„Animaţi de sentimentul datoriei de a lumina pe cei în drept”, domnii **Aman T.**, pictor; **Baicoianu C.**, arhitect; **Beniş O.**, arhitect; **Căluiescu**, arhitect; **Ciocîrlan S.**, arhitect; **Carcaleţeanu**, pictor; **Constantinescu**, arhitect; **Gavrilescu**, arhitect; **Georgescu**, sculptor; **Mincu**, arhitect; **Mandrea**, arhitect; **Maimarolu**, arhitect; **Mirea**, pictor; **Orăscu**, arhitesct; **Petriccu**, arhitect; **Pompilian**, pictor; **Săvulescu**, arhitect; **Socolescu T.**, arhitect; **Sterian**, arhitect; **Storc**, sculptor; **Stăncescu**, pictor; **Socolescu I.**, arhitect; **Stoicescu**, pictor; **Tatărăscu**, pictor; şi **Valbudea**, sculptor, „au întocmit un memoriu către dl Prim-Ministru, spre a lua sub a sa înaltă protecţiune **mândrele rămăşiţe ale unui glorios trecut**, expuse a fi mutilate sau distruse, printr-o **procedare barbară de restaurare**”.

---

130 Melchisedec, *Notiţe istorice şi arheologice*, Bucureşti 1885, pp. 150-169

Analele Architecturei / și ale Artelor cu care se leagă,
Anul I, No. 5, mai 1890, p. 103

În memoriu, se face şi un istoric al demersurilor privind datoria de a conserva „patrimoniul ce ni l-au lăsat strămoşii noştri… Încă din anul **1864**, pe timpul când era ministru al instrucţiunii publice dl N. Kreţulescu, în regulamentul şcolilor de Belle-Arte se prevăzuse un *comitet academic de belle-arte,* compus din 7 persoane speciale, cu sarcina de a-şi da opinia asupra tuturor lucrărilor de artă ce se fac pe contul statului şi chiar al particularilor. / Mai târziu, tot ministrul instrucţiunii publice şi al cultelor, prin regulamentul promulgat la 7 aprilie 1874, privitor la monumentele publice, stabileşte instituirea unei comisiuni architecto-archeologică, cu scop de a clasa şi a con-

serva neschimbate monumentele noastre istorice”, dar, „din nenorocire, acest folositor regulament n-a fost pus în aplicaţie, deşi restaurările au început odată cu promulgarea lui”.

JASSY — QUARTIER JUIF
(d'après nature)

Aşa se face că „au suferit transformări regretabile astfel: Biserica lui Ştefan cel Mare, Sf. Nicolae din Iaşi, şi vechea biserică Sf. Dumitru din Craiova au **fost rase din temelii**. / Din frumoasa Mitropolie din Târgovişte, datorită bunului Domn Matei Basarab, n-a mai rămas decât o mică parte de ziduri. Cât pentru biserica lui Neagoe şi a lui Vasile Lupul, ele au fost transformate în aşa chip, că nu mai reprezintă vechile monumente. / Picturile bisericii din Curtea de Argeş, atât de importante pentru istoria artelor la noi şi care putea rezista multă vreme încă, la locul lor, au fost ridicate şi în locul lor s-au pus zugrăveli ce sunt departe de a avea valoarea celor vechi. **Nici urme**

de picturi n-au mai rămas pe pereţii **Trei Erarhi** din Iaşi. / Cât pentru sculpturile de la ambele monumente, ele **au fost răzăluite total**, iar bucăţile roase de vremuri au fost cârpite cu ciment… S-au adus modificări întregi formelor generale, s-au schimbat detaliile, s-au adăugat chiar părţi noi şi nimeni nu a luat cuvântul pentru apărarea artei şi istoriei noastre monumentale”[131].

Într-un fel de anexă la memoriu, intitulată „Ce este o restaurare” (pp. 98, 99), G. Sterian argumentează: „Biserica Sf. Nicolae (din Iaşi) se compunea din două părţi: acea clădită de Ştefan cel Mare, şi acea din faţă, compusa din două altare şi o clopotniţă, clădită de Anton Ruset Voda; această a doua parte, deşi mai puţin interesantă ca arhitectură, deşi masca pe cealaltă, trebuia păstrată, fiindcă avea destulă vechime şi o mare însemnătate istorică prin faptul că, pe atuncea, precum se ştie, se hotărâse să slujească acolo în limba greacă şi rusească. Acesta era punctul de plecare al studiilor de restaurare, ce erau de făcut”[132].

Un prim „Regulament / Asupra comisiunii monumentelor publice” decretat în 6 aprilie 1874, promulgat în 7 aprilie, exista, inclusiv cu precizarea că distinsa comisie academică „va putea avea corespondenţi şi alţi membri onorifici prin judeţe”[133], dar, din nefericire, nimeni nu

---

[131] *Analele Architecturei / şi ale Artelor cu care se leagă*, Anul I, No. 5, mai 1890, pp. 97, 98

[132] *Analele Architecturei / şi ale Artelor cu care se leagă*, Anul I, No. 5, mai 1890, pp. 97, 98, 99-104

[133] *Analele Architecturei / şi ale Artelor cu care se leagă*, Anul I, No. 5, mai 1890, pp. 97, 98

ţinea cont în România de regulament, nici măcar membrii comisiei.

În România, începuse, în sfârşit, o campanie de asumare a trecutului nostru istoric.

Un ansamblu de legi, semnate de Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice Take Ionescu, printre care Legea pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice, Legea pentru descoperirea monumentelor şi obiectelor artistice, precum şi un Proiect de Lege / Conservarea monumentelor istorice şi a obiectelor de artă, aveau să fie publicate în martie 1892[134].

Comisiunile de specialitate constată inspiraţia de tip gotic a bisericilor noastre vechi, datorată zidarilor poloni, apoi accentele renascentiste, aduse de zidarii ardeleni, în ciuda faptului că „o verificare pe monumente, pentru timpurile vechi, nu mai e cu putinţă, căci, până la Ştefan cel Mare, nu ni s-a păstrat nimic întreg sau netransformat din tot ceea ce s-a zidit în Moldova înainte. Singură, biserica catolică din Baia a trăit mai mult"[135].

Refacerea monumentelor de artă medievală nu a însemnat, totuşi, un acces direct la perspectivele acelor vremuri, pentru că era greu de recuperat o arhitectură căreia i s-au adus numeroase modificări, de-a lungul veacu-

---

[134] *Analele Architecturei / şi ale Artelor cu care se leagă*, Anul III, No. 3, martie 1892, pp. 29-33

[135] Lăpedatu, Alex., *Antichităţile de la Baia*, în acest *Buletin*, anul II, p. 38 sq. şi, în traducere germană, în revista *Die Karpathen*, anul IV, No. 1 şi 2

rilor, iar frescele, la rândul lor, au fost, o vreme reînnoite, de zugrafi care au pictat peste zugrăvelile vechi; dar cum şi aceste imagini au cam dispărut, s-a apelat, în anii 1900, la pictori profesionişti, precum Grigorescu sau Verona, ceea ce nu a fost rău, dar consider că e necesar să ştim că pictura Bisericii Albe de la Baia, a lui Ştefan cel Mare, nu aparţine zugravului său, Gheorghe stolnic, ci pictorului profesionist Arthur Verona. În interiorul bisericii refăcute, poţi respira energia eroilor vremurilor de legendă, dar e bine să conştientizezi că niciodată ochii lui Ştefan cel Mare nu au văzut ceea ce vezi tu.

Există, în publicaţiile vremii, o puzderie de studii şi rapoarte[136] despre restaurările în lucru sau de perspectivă, toate importante şi de neînlocuit pentru zonele şi ţintele de interes ale fiecărui interesat.

---

[136] Tocilescu, Gr. G., *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici din Ţară*, Academia Română, Bucureşti 1887; Tocilescu, Gr. G., *Raportul dlui Gr. G. Tocilescu către dl ministru al cultelor şi instrucţiunii publice*, *Monitorul Oficial*, 26 august 1889, pp. 2791-2794, despre bisericile din Câmpulung Muscel; Lapedatu, Alex., *Antichităţile de la Baia*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul II, No. 2, aprilie-iunie 1909, pp. 53-64; Ghika-Budeşti, N., Arh., *Baia. Note arhitectonice şi lucrări noi*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul II, No. 2, aprilie-iunie 1909, pp. 65-72; Balş, G. Ghika-Budeşti, N., *Mănăstirea Probota*, Bucureşti 1909, pp. 3-13, în Lapedatu, Alex., *Monumentele noastre istorice*, Bucureşti 1914, pp. 230-238; Dan, Dimitrie, *Biserica Sfântul Gheorghe din Suceava*, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, III, pp. 134-139, în Lapedatu, Alex., *Monumentele noastre istorice*, Bucureşti 1914, pp. 220-229; Iorga, N., *Mănăstirea Slatina*, în *Sate şi mănăstiri din România*, III, pp. 102-105, în Lapedatu, Alex., *Monumentele noastre istorice*, Bucureşti 1914, pp. 239-243; Arbure, Zamfir C., *Basarabia / în secolul XIX*, Bucureşti 1898 etc.

4. Biserica Albă.
— Restaurată —

ANUL II, NO. 2. BULETINUL APRILIE-IUNIE 1909.
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE
BUCUREŞTI
Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI 16
1909

p. 57

Apoi, peste nepăsare, asupra contrafacerilor s-au năruit exegeze savante, care descriu şi glorifică, de parcă ar fi ale zugravilor începuturilor, picturile profesioniştilor de la cumpăna veacurilor XIX-XX. Localnicii, cu vetrele

sfinţite de atenţia vrednicilor voievozi de odinioară, şi-au durat palate religioase noi, învelite în tablă aurită, care nu mai sunt „rugăciuni”, ci trufii de pseudo-stăpânitori de dumnezeire. Nimeni nu mai „spune cu sufletul”, nimeni nu se mai caută pe sine, când e atât de lesne să se impună, să domine, să fie lespede care înăbuşă clipele şi firele de iarbă, deşi au dovedit-o vremurile că doar clipele cu adevărat trăite şi iarba răzbesc prin lespezi, oricât de groase ar fi acestea, pentru a se închina luminii. Ca fir de iarbă, îndur lespezile şi tot aştept răzbitul spre lumină. Până una-alta, răzbesc înţelegându-le pe cele care au răzbit.

ANEXĂ:

Alex. LĂPEDATU: Meşterii bisericilor moldovene din sec. XVI

„Pentru a doua jumătate a sec. XVI, nu posedăm absolut nici o ştire cu privire la meşterii întâilor lăcaşuri bisericeşti ale lui Bogdan Vodă Descălecătorul şi ale urmaşilor săi Muşatini, iar pentru întreg sec. XV, abia dacă posedăm câteva asemenea ştiri: una, de la Alexandru cel Bun însuşi, care ne dă, într-un document, numele meşterului polon ce a lucrat la ctitoriile sale[137], trei din vremea

[137] Apud N. Iorga, *Meşteşugul în pictură şi sculptură în trecutul românesc*, în *Istoria Românilor în chipuri şi icoane*, III (Bucureşti 1906), p 10. Cf. pentru întreaga cestiune, şi conferința *Vechiul*

lui Ştefan cel Mare – numele a trei meşteri din acei mulți ce au trebuit să lucreze la bisericile şi mănăstirile cu care acest evlavios Domnitor a împodobit cuprinsul ţării sale: un zidar, Iohannes Murator, care veni de la Lemberg[138], un cioplitor pietrar, Maistor Ianoş, care a săpat frumoasele inscripţii de pe mormintele domneşti de la Rădăuţi[139], şi un arhitect, Ioan Privana, care a zidit, la 1482, biserica Sf. Nicolae din cetatea Chiliei[140]… / dezvoltarea politică, economică şi bisericească (în ce priveşte catolicismul) în legătură de Polonia, ne indică că la zidirea întâilor lăcaşuri domneşti religioase din Moldova, meşterii poloni, în special din Galiţia, ca cei mai bine cunoscuți, au trebuit să fie în primul loc întrebuinţaţi[141]. De la ei vin elementele gotice ale vechii arhitecturi moldovene[142]… / Aşadar, până la începutul sec. XVI, constructorii bise-

meşteşug de clădire al Românilor, tipărită în aceeaşi publicație, v. II (Bucureşti 1905).

[138] La 1479.— N. Iorga, *Relaţiile comerciale ale Ţărilor noastre cu Lembergul*, Bucureşti 1900, p. 13.

[139] E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Wien 1903, p. 102

[140] Apud N. Iorga, *Basarabia noastră*, Vălenii de Munte 1912, p. 26

[141] N. Iorga, *Les élèments originaux de l'ancienne civilisation roumaine*, Jassy 1911, p. 15, şi studiile citate mai sus, în nota 1.

[142] O verificare pe monumente, pentru timpurile vechi, nu mai e cu putinţă, căci, până la Ştefan cel Mare, nu ni s-a păstrat nimic întreg sau netransformat din tot ceea ce s-a zidit în Moldova înainte. Singură, biserica catolică din Baia a trăit mai mult. Descrierile ce avem despre ea (la A. Lăpedatu, *Antichităţile de la Baia,* în acest *Buletin,* anul II, p. 38 sq. şi, în traducere germană, în revista *Die Karpathen,* anul IV, No. 1 şi 2) şi ruinele de azi vădesc însă o construcţie specific gotică. Cf. N. Ghika-Budeşti, tot în acest Buletin, anul II, p. 65 sq.

ricilor moldovene erau îndeosebi din Polonia[143]. În prima jumătate a acestui secol, se produce însă o schimbare: meşterii de biserici încep a fi căutați în Ardeal. Aceasta se datoreşte lui Petru Vodă Rareş. Până la dânsul, cum am arătat, corespondenţa cu Bistrița şi Braşovul nu cuprinde nici o mărturie în această privință. Trebuie deci să admitem că şi biserica Sf. Gheorghe din Suceava, fosta catedrală mitropolitană a țării, începută de Bogdan cel Orb şi terminată de Ştefăniţă Vodă[144], a fost construită tot cu meşteri din Polonia, de unde de altfel ctitorii au adus şi acea parte din materialul de construcție ce nu se găsea sau nu se putea prepara în ţară – plumbul pentru învelit[145]… / Cel dintâi Voievod care se adresează bistrițenilor pentru astfel de meşteri, e, cum am zis, Rareş. Într-o scrisoare, de la 10 mai 1529, el roagă să i se trimită un zidar priceput, ca să lucreze la cetatea Neamţului, făgăduind a-l plăti bine şi a-l lăsa să se întoarcă acasă fără piedică[146]. Din cuprinsul acestei scrisori se confirmă ceia ce s-a emis mai sus, cum că, până atunci, nu se prea cunoşteau zidarii de peste munti în Moldova, căci altmintrelea Domnul n-ar fi putut declara vecinilor săi: „aflăm de la supuşii noştri că Domniile voastre ați avea mulți meşteri zidari în cetățile voastre"[147]. / Bistrițenii au satisfăcut cererea. Meş-

---

[143] Dacă corespondenţa Domnilor noştri din sec. XV cu Lembergul şi cu alte centre din Galiţia şi Podolia ni s-ar fi păstrat, precum ni s-a păstrat acea cu centrele ardelene, am fi înregistrat astăzi negreşit o sumă de preţioase ştiri în această privinţă.
[144] Pisania, la Kozak, op. cit., p. 133.
[145] Pentru Ștefăniță, v. *Columna lui Traian*, anul 1870, No. 45; pentru Bogdan, *Documente Hurmuzaki*, II-3, p. 16.
[146] N. Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, p. 317
[147] Idem, ibidem, l. c.

terul solicitat e, negreşit, acel pentru a cărui retrimitere intervine Petru Vodă, două luni mai apoi, la 1 iulie[148]… /

Biserica Mirăuţilor din Suceava

Un alt meşter zidar, cu care Rareş a avut afaceri, trebuie să fie acel Adrian, pentru care el intervine la Sfatul bistrițean, în 18 ianuarie 1536, cerând să i se facă dreptate împotriva lui Toma Pielarul, „comansor civitatis nostre bistriciensis”, care i-ar fi risipit o moştenire[149]. Se pare deci că pe când acest Adrian lucra în Moldova, concetățeanul său pomenit, profitând de lipsa lui de acasă, i-a împrăştiat o avere de moştenire, ceea ce aflând păgubaşul, se plânse lui Petru Vodă, stăpânul Bistriţei, care interveni în favoarea lui… / Către sfârşitul domniei sale, Petru Vodă intervine la bistrițeni, des şi stăruitor, pentru

[148] Idem, ibidem, p. 325.
[149] Idem, ibidem, p. 371.

un alt meşter zidar. Ai noştri îi ziceau, desigur, Ion Zidarul, saşii îl chemau Hans Maurer, iar scrisorile latineşti îl numesc Iohannes Murator, Murarius, Cementarius şi Lapicida[150]. Acesta nu era însă ardelean, ci supus moldovean, din Suceava[151], refugiat la Bistrița (fusese adus de Ştefan cel Mare de la Lemberg – n. n.), în următoarele împrejurări: primind de la Rareş, încă din întâia sa domnie, suma de 1.500 florini tătăreşti, spre a-i face o biserică de piatră, el construi greşit clădirea, din care cauză aceasta se dărâmă. Domnul zidi o alta, în alt loc, fără concursul meşterului, pe care îl ținu dator cu suma de bani primită[152]. Neputând sau nevoind să se plătească, acesta, când cu expediţia lui Soliman cel Mare, din 1538, se refugie la Bistrița[153]. De aci îl reclama mereu şi stăruitor bătrânul voievod, spre a-i construi biserica episcopiei din Roman sau o alta oarecare, căci, cum zicea el, în scriesoarea de la 9 fevruarie 1546[154], cu ajutorul lui Dumnezeu, a început a zidi multe biserici. În zadar însă: meşterul, pretextând teamă şi boală, nu veni, cu toate că Rareş ţinea să asigure, atât pe el, cât şi pe bistriţeni, că-l cheamă nu să lucreze însuşi, ci numai să „învete" pe alți, deci să conducă lucrarea[155]. / Din pricina refuzului lui Ion Zidarul de a se întoarce în Moldova, se născu un îndelung proces, care, început de Petru Vodă, la 1546, înaintea Sfatului orăşenesc al Bistriţei şi susținut de Iliaş Vodă şi

---

[150] Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, pp. 447-8, 455, 495,497 şi 514.
[151] Idem, ibidem, p. 455
[152] Idem, ibidem, p. 447
[153] Idem, ibidem, pp. 518-9
[154] Idem, ibidem, p. 447.
[155] Idem, ibidem, pp. 441-8.

Alexandru Lăpuşneanu, înaintea Universităţii săseşti, se termină, zece ani în urmă, la 1556, înaintea Împăratului Ferdinand I, la Pojun. Fazele acestui proces, foarte interesante de altfel, nu pot fi expuse aci, întrucât ar constitui un prea greu balast pentru chestiunea ce ne preocupă… / Lăsând deci la o parte pe Ion Zidarul, revenim la meşterii de biserici ai lui Petru Vodă Rareş. Începând a clădi, în paralel, mai multe sfinte lăcaşuri, negreşit el trebuia să aibă pe lângă sine un mare număr de zidari. Dintre ei, însă, nu cunoaştem, până acum, decât prea puțini. Astfel, sunt cei trei meşteri, pe care Domnul îi cheamă, cu scriesoarea din 4 martie 1546, de la Bistrițeni: Adrian, George şi Andrei, care primiseră bani de la magistrul Luca, fără a-şi fi împlinit, se vede, angajamentele[156]. Şi aceştia se întorseseră deci acasă în cursul lucrării. / Cine era Luca, magistrul lor, ştim dintr-o scrisoare a lui Iliaş Vodă de la 2 aprilie 1548: fusese tocmit de Rareş a construi biserica episcopală din Roman[157], în locul lui Ion Zidarul, care, cu toate stăruințele ce se puneau, refuza totuşi a veni în Moldova. / Prost tratat de Episcopul Macarie, vestitul cronicar, care, ca ispravnic al clădirii, nu-i dădea mâncare şi băutură suficientă, Luca, cu tovarăşii săi, la care se vor mai fi adaos zidarii ceruți tot de la bistriteni de Iliaş Vodă, la 18 februarie 1547[158], părăsi lucrarea, întorcându-se acasă. Astfel, zidirea bisericii se întrerupe, acum, a doua oară. Întâia oară fu în timpul lui Rareş, când cu stăruințele pentru venirea lui Ion Zidarul. Întreruperile aceste se confirmă de altminteri şi prin mărturia cuprinsă în

[156] Idem, ibidem, pp. 47-8.
[157] Idem, ibidem, p. 465.
[158] Idem, ibidem, p. 460.

pisanina bisericii, cum că lucrarea a durat opt ani[159], câtă vreme orice biserică în timpul acela se zidea cel mult în doi-trei ani. Biserica episcopală din Roman fu terminată la 1550, sub Iliaş Vodă, care, împreună cu maică-sa Doamna Elena, rămase să continue şi să ducă la capăt locaşurile sfinte ale părintelui său. El scrise, mai întâi, lui Luca, personal[160]. Neputându-l însă decide să-şi reia lucrul, se adresă Sfatului, la 2 aprilie 1548, cu rugămintea de a interveni pe lângă meşter în favoarea sa, căci, asigură Domnul, îi va plăti după învoiala făcută cu Rares, iar în ce priveşte tratamentul, a luat dispozițiuni în măsură a-l mulțumi, căci, în locul vlădicăi, a numit ispravnic al bisericii pe unul din boierii săi, care-i va da, lui şi lucrătorilor săi, mâncare şi băutură din destul, după pofta inimii lor[161]. E de crezut că, după această intervenire, magistrul Luca şi-a reluat lucrul, căci, nu mult în urmă, biserica fu terminată... / Petru-Vodă Rareş e deci cel dintâi Domn care caută şi aduce meşteri din Ardeal pentru bisericile, mănăstirile şi cetăţile sale. După dânsul, până la sfâărşitul secolului XVI, doi sunt Domnii ce se mai disting în Moldova prin monumentale fondații bisericeşti: Alexandru Lăpuşneanu, cu Slatina, şi Petru Schiopul, cu Galata. Ca şi precedesorul lor, ambii aduc meşteri din Ardeal. Iată mărturiile. Mai întâi, în ce priveşte Slatina, splendida mănăstire, care întrecea în proporții, în bogăţie şi frumuşeţe tot ce se zidise până atunci în Moldova. / Se cunosc începuturile acestei mănăstiri.

[159] Melchisedec, *Cronica Romanului*, I (Bucureşti 1874), p. 183-4.
[160] Iorga, *Documente* Hurmuzaki, XV, p. 465.
[161] Idem, ibidem, l. c.

Pornită la 1553[162] şi continuată la 1555, cu toate că fu sfinţită la 1557[163], ea nu fu definitiv terminată decât mult mai târziu, în a doua domnie a Ctitorului, după 1564, an în care Lăpuşneanu, vom vedea, întreprinde ultimele lucrări la Slatina. Încă din primăvara anului 1560, acest Voievod scria bistrițenilor, la 10 martie, că, cu voia Celui de sus, doreşte să înalțe câteva biserici de piatră, şi cum în Moldova sunt zidari puţini şi greu de căpătat, roagă a i se trimite de la dânşii, având mare lipsă de astfel de meşteri[164]. Îi trebuiau pentru Slatina, unde se lucra intens. Zece zile mai apoi, la 20 martie[165], el trimite un om al său la Bistrița, să cumpere anumite lucruri – câlți şi altele – de care avea nevoie la zidirea acestei mânăstiri. / Meşterii vor fi venit şi lucrurile trebuitoare i se vor fi adus, desigur, căci, în luna viitoare, la 6 aprilie, Domnul, după ce făcuse o intervenire anterioară, prin curteanul său Cristofor, scrie vecinilor săi, cerându-le meşteri pentru o fântână şi pentru alte lucrări, de care are cea mai mare trebuinţă. Ruga să i se trimită 20 sau chiar mai mulți astfel de meşteri, pe care-i va mulțumi cu prisos, se adaugă, ca în toate scrisorile de acest fel[166]. Cererea aceasta, în ce priveşte meşterii fântânari, Lăpuşneanu o repetă la 13 mai acelaşi an[167]. Era vorba desigur de o fântână tot pentru Slatina, acea pe care o comemora cândva inscripția din 1561, ce se găseşte, astăzi, pusă,

---

162 Cronica lui Eftimie, la I. Bogdan, *Vechile cronice moldoveneşti până la Urechia*, Bucureşti 1891, p. 221.
163 Cronica lui Urechie, la M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, Bucureşti 1872, I, 210.
164 Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, p, 556
165 Idem, ibidem, p. 556.
166 Idem, ibidem, p. 557
167 Idem, ibidem, l. c.

bineînţeles mai târziu, la casele egumeneşti ale mănăstirii[168]. / Tot pentru Slatina, cere Alexandru Vodă, de la bistriţeni, la 2 decemvrie 1564, nişte meşteri ţiglari[169]. „Vă dăm de ştire”, le scria el, „că am zidit o mănăstire, numită Slatina, pe care n-am făcut-o încă perfectă, după hotărârea noastră: *quod nondum perfecte iuxta statutum nostrum confecimus*. Căci am decis s-o acoperim cu ţigle, cum se obişnuesc în alte părţi: *ut solent in aliis regionibus*. Şi fiindcă meşteri tiglari lipsesc la noi, ştiind că Domniile voastre aveţi destui, vă rugăm să binevoiti a ne trimite şi nouă astfel de meşteri”. Apoi, după ce le dădea asigurările obişnuite pentru bună plată şi liberă întoarcere acasă, le arăta că la târgul Băii se găseşte lut foarte bun pentru fabricarea ţiglelor. / Din această scrisoare, pe care am dat-o mai pe larg, rezultă că, până atunci, nu se obişnuia, în Moldova, acoperămintele de ţigle, materialul îndătinat pentru învelit fiind şindila şi, în cazuri excepţionale, pentru biserici însemnate, plumbul şi arama. Chiar si curţile domneşti din Suceava erau acoperite cu şindilă. Şi aceasta până târziu, la începutul sec. XVII[170]… / Între ultimii meşteri, pe care Lăpuşneanu îi cere de la bistriţeni, sunt acei pe care îi întrebuinţează la zidirea băii din Iaşi. E vorba de baia pe care o cunoşteam până aci numai din mărturia lui Ioan Zamoyski, de la

---

[168] lorga, *Inscriptii din Bisericile României*, I, p. 45.

[169] Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, p. 610.

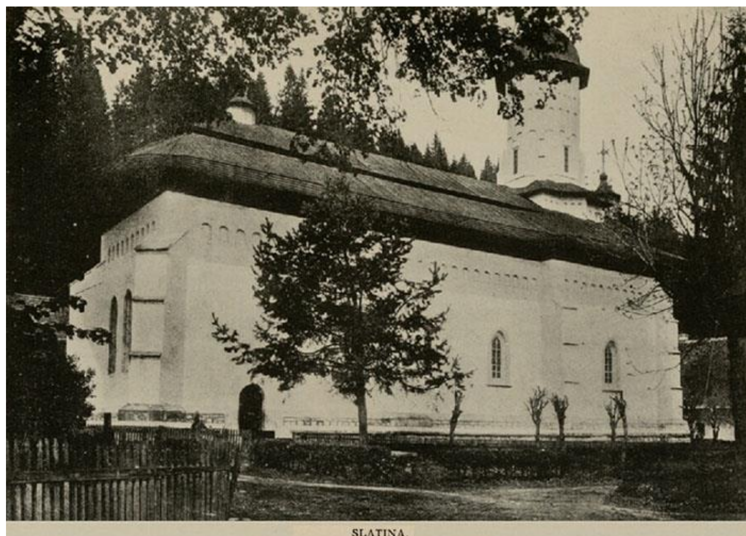
[170] Iorga, *Documentele Bistriţei*, I, p. 24: se cere cuie de şindilă „să acoperim curţile Măriei Dumisale Domnul nostru în oraş la Suceavă”. / În legătură cu această cestiune, e caracteristică mărturia arhitectului Romstorfer, care a dezgropat vechea cetate a Sucevei, că, în decursul întregii explorări, n-a găsit defel ţigle sau olane pentru acoperământ, ci numai resturi de plumb şi aramă.

1595[171] şi care, ştim astăzi sigur, se datoreşte lui Lăpuşneanu. În adevăr, acest Domnitor, strămutând, în a doua sa domnie, capitala, de la Suceava, la Iaşi, simți trebuința de a clădi şi aci o baie domnească, cum era şi se chema acea din vechea capitală a țării. Zidirea s-a făcut la 1564, cu ajutorul meşterilor de la Bistrița, pe care Domnul îi cere cu scrisoarea sa de la 19 mai[172], curând deci după ce se întoarse din Constantinopol, de unde adusese cu sine un arhitect special în construire de băi orientale, zise turceşti. / Aceasta o ştim din o altă scrisoare, de la 10 iunie 1564, adresată bistriţenilor, ca lămurire la răspunsul pe care aceştia i-l dăduseră în chestiunea meşterilor ceruţi: că toți, ca de obicei, ar fi ocupați cu diferite lucrări. Lăpuşneanu le arată că n-are trebuință de un meşter mare – cum se gândeau ei a-i trimite – ci de zidari comuni, meşteri obişnuiți. „*Nam magistrum primarium habemus*", scria, în numele Domnului moldovean, diacul său, Ştefan din Deş[173]: era **arhitectul** pe care-l adusese din Constantinopol, să-i facă o baie după modelul celor de acolo. Aşa o şi făcu. Cancelarul Poloniei, Zamoyski, relatează că era o clădire mare „asiatici operis"[174]. / Din cele arătate mai sus, se vede că Lăpuşneanu a întrebuințat, în măsură mai mare decât Rareş, meşteri zidari ardeleni pentru lucrările sale. E şi explicabil, dat fiind faptul că legăturile lui cu Ardealul, în special cu Bistriţa

---

[171] Apud N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, Vălenii de Munte 1910, I, p. 597, No. 3.
[172] Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, p. 599.
[173] Idem, ibidem, p. 600.
[174] Iorga, *Istoria armatei*, l. c. – Cf. şi şi Lăpedatu, *Baia domnească din Târgovişte*, în acest Buletin, III, p. 89 sq., cu adausele dlui N. Iorga din *Neamul românesc literar*, II, p. 563.

şi Braşovul, sub raport economic, au fost mult mai intense[175]…

SLATINA.

A doua categorie de meşteri bisericeşti sunt **zugrafii**. Aceştia nu ne puteau veni, ca cei dintâi, de la vecinii catolici din Polonia şi Ungaria, ci ceva mai de departe, din Orientul bizantin grecesc al Ortodoxiei. Faptul e firesc şi nu cere dovezi. Din acest Orient au venit, deci, sau au trebuit să fie aduşi zugrafii celor mai vechi biserici şi mănăstiri moldovene. Numele lor ne sunt necunoscute și probabil aşa ne vor rămâne pentru totdeauna. Căci numai târziu de tot, la sfârșitul sec. XV sau începutul sec. XVI, un epitaf, cu data în parte distrusă[176], ne atestă pe cel dintâi zugraf cunoscut până acum în ţara

[175] Vezi N. Iorga, *Documentele Bistriţei*, I, prefaţă.
[176] Iorga, *Inscripţii din Bisericile României*, I, p. 6.

de peste Milcov: „Gheorghe zugraful din părțile Tricalei“, înmormântat în biserica domnească a lui Ştefan cel Mare din Hârlău, poate deci zugraful acestuia. / Din faptul că s-a îngropat la Hârlău, unde marele Domn zidise un palat, în care au rezidat şi urmaşii săi, Bogdan, Ștefăniță şi Rareş, reiese că Gheorghe zugraful, ca meşter de calitate superioară, se bucura de cinste deosebită, căci pare a fi avut chiar rang de boierie (stolnic), dacă cumva întregirea lecturii din inscripţie e sigură. / Tot în o astfel de situaţie deosebită întâlnim și pe al doilea zugraf, ce cunoaştem în Moldova, pe Toma Zugraful lui Petru Vodă Rareş, care, într-o mărturie dată Bistrițenilor, la 6 mai 1541, îşi zice „Thomas Zograph de Chochavia, spectabilis et magnifici domini moldaviensis, Petri Wayvode, familiaris”[177]. Fra deci curtean al Domnului, trăind pe lângă dânsul la Suceava”[178]

[177] Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, p. 400.
[178] Lăpedatu, Alex., *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene / din sec. XVI*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul V, fasc. 17, ianuarie-martie 1912, pp. 23-29

Bibliografie

Academia Română, *Documente privind Istoria României*, vol. IV, Bucureşti 1952

AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. I, Bucureşti 1975

AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. II, Bucureşti 1976

AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. III, Bucureşti 1980

AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. XIX, Bucureşti 1969

AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. XXI, Bucureşti 1971

AŞSP, *Documente Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXII, Bucureşti 1974

AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, vol. XXVIII, Bucureşti 2006

Biserica Orthoxă Română, *Jurnal Periodic Eclesiastic*, Anul XXXIV, nr. 7, octombrie 1910

Antonovici, I., *Istoria comunei Bogdana*, Bârlad 1906, pp. CXLVI-CXLVII, n. 1

Antonovici, I., *Documente ale foastelor schituri… din jud. Tutova*, Huşi, 1929

Antonovici, I., *Documente bârlădene*, V, Huşi, 1926

Arbure, Zamfir C., *Basarabia* / *în secolul XIX*, Bucureşti 1898

Bălan, Ioanichie, Arhimandrit, *Patericul Românesc*, Mănăstirea Sihăstria 2005

Bălan, Teodor, *Noui documente câmpulungene*, Cernăuţi, 1929

Bălan, Teodor, *Refugiaţii moldoveni în Bucovina în 1821 şi 1848*, Bucureşti, 1929

Balş, G., *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, Anul XVIII, no. 43-46, 1925, Bucureşti 1926

Bogdan, Ioan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, volumul I, Bucureşti 1913

Bogdan, I., *Documentele moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi 1933

Bogdan, I., *Vechile cronice moldoveneşti până la Urechia*, Bucureşti 1891

Dan, Dimitrie, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, An. 19, ianuarie-martie 1926

Dan, Dimitrie, *Laura*, în Loghin, Constantin, *Scriitori bucovineni*, Bucureşti 1924

Dan, Dimitrie, *Biserica Sfântul Gheorghe din Suceava*, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, III

Ghibănescu, Gh., *Surete şi izvoade / Documente slavo-române*, vol. I, Iaşi 1906

Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XXII, Iaşi, 1929

Ghika-Budeşti, N., Arh., *Baia. Note arhitectonice şi lucrări noi*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul II, No. 2, aprilie-iunie 1909

Ghika-Budeşti, N., *Mănăstirea Probota*, Bucureşti 1909

Gonţa, Alexandru I., *Documente privind Istoria României. A. Moldova – Indicele numelor de locuri*, Bucureşti 1990

Grecu, Vasile, *Din pictura vechilor noastre biserici*, în *Junimea Literară*, An. 14, Nr. 11-12

Ionescu, Grigore, Arhitect, *Istoria arhitecturii româneşti, Cartea Românească*, Bucureşti 1937

Iorga, N., *Istoria Bisericii Româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, vol. 1, Vălenii de Munte, 1908

Iorga, N., *Vechea artă religioasă la Români*, Editura Episcopiei Hotinului 1934

Iorga, N., *Basarabia noastră*, Vălenii de Munte 1912

Iorga, N., *Relaţiile comerciale ale Ţărilor noastre cu Lembergul*, Bucureşti 1900

Iorga, N., *Românismul în trecutul Bucovinei*, Bucureşti 1938

Iorga, N., *Documente Hurmuzaki*, XV,

Iorga, N., *Studii şi documente*, XI

Iorga, N., *Meşteşugul în pictură şi sculptură în trecutul românesc*, în *Istoria Românilor în chipuri şi icoane*, III, Bucureşti 1906

Iorga, N., *Les élèments originaux de l'ancienne civilisation roumaine*, Jassy 1911

Kogălniceanu, M., *Cronicele României*, Bucureşti 1872

Kozak, E., *Die Inschriften aus der Bukowina*, Wien 1903

Lahovari, George Ioan, *Marele Dicţionar Geografic al României*, volumul IV, Bucureşti 1901

Lahovari, George Ioan, *Marele Dicţionar Geografic al României*, volumul V, Bucureşti 1902

Lăpedatu, Alex., *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene / din sec. XVI*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul V, fasc. 17, ianuarie-martie 1912

Lăpedatu, Alex., *Antichităţile de la Baia*, în acest *Buletin*, anul II, p. 38 sq. şi, în traducere germană, în revista *Die Karpathen*, anul IV, No. 1 şi 2

Lapedatu, Alex., *Monumentele noastre istorice*, Bucureşti 1914

Luţa, Petre Dr., *Raportul secţiunii regionale Cernăuţi a Comisiunii Monumentelor istorice pe anul 1936*, Cernăuţi 1936

Melchisedec, episcop de Roman, *Notiţe istorice şi arheologice*, Bucureşti 1885

Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, Bucureşti 1874

Meteş, Ştefan, *Note despre zugravii bisericilor române / în veacul al XV-XIX*, în *Revista Teologică,* Acul XXII, Nr. 10-11, oct.-nov. 1932

Năstase, Dumitru, *De Potestate* / *Semne şi expresii ale puterii în Evul Mediu românesc,* Historica, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, 2007

Nistor, Ion I., *Luca Arbore Hatmanul / la 400 de ani de la moartea lui*, în *Junimea Literară,* An. XIII, nr. 7-8, Cernăuţi 1924

Onciul, Isidor de, *Fondul Religionariu gr. or. al Bucovinei*, Cernăuţ 1891

Păcurariu, Mircea, Preot prof. Dr., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Bucureşti 1980

Porumbescu, Iraclie, *Desmormântarea Domnitorilor Moldovei*, în *Scrierile lui Iraclie*

Porumbescu, Cernăuţi, Editura lui Leonida Bodnărescu, 1898

Rezuş, Petru, Pr. prof., *Viaţa şi faptele Sfântului Daniil Sihastrul*, în „Studii Teologice”, 1956

Rezuş, Petru, Pr. prof., *Viaţa şi faptele Sfântului Daniil Sihastrul*, în „Studii Teologice”, 1956, nr. 3-4

Sacerdoţeanu, A., *Hrisovul. Buletinul Şcoalei de Arhivistică*, Anul VI, nr. 6, Bucureşti 1946

Simionescu, Alex., preot, *Moşia Lipoveţ, numită din vechi Zugravi*, în *Revista Moldovei*, V, Botoşani, 1926. nr. 4

Stan, Liviu, Pr. prof., *Sfinţi români*, în „Studii Teologice”, 1956, nr. 3-4

Teodorescu-Kirileanu, *Ştefan Vodă cel Mare şi Sfânt. Istorisiri şi cântece populare*, Focşani 1903

Tocilescu, Gr. G., *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici din Ţară*, Academia Română, Bucureşti 1887; Tocilescu, Gr. G., *Raportul dlui Gr. G. Tocilescu către dl ministru al cultelor şi instrucţiunii publice*, *Monitorul Oficial*, 26 august 1889, pp. 2791-2794, despre bisericile din Câmpulung Muscel

Ullea, Sorin, *Încheierea cronologiei picturii moldoveneşti / secolele XV-XVI / cu Datarea ansamblurilor de la Părhăuţi şi Arbure*, Ed. Muşatinia, Roman 2012

Vornicescu, Nestor, Arhim., *Ştefan cel Mare şi Daniil Sihastrul*, în rev. „Mitropolia Moldovei”, 1966, nr. 7-8

Analele Architecturei / şi ale Artelor cu care se leagă, Anul I, No. 5, mai 1890; Anul III, No. 3, martie 1892;

Arhivele Basarabiei, I, II, Chişinău, 1930. no. 4

Buletinul Comisie Monumentelor Istorice, XXII [1929], Anul XVIII, no. 43-46, 1925, Bucureşti 1926

Buletinul *„Ioan Neculce”*, Iaşi, An III, Fasc. III, 1923

Gazeta Transilvaniei, nr. 92, 22 noiembrie 1856; nr. 95, 3 decembrie 1856; nr. 96, 6 decembrie 1856; nr. 97, 10 decembrie 1856; nr. 61, 3 august 1857; nr. 62, 7 august 1857;

Revista Moldovei, 1 (1921), Nr. 5, pp. 10-12; Nr. 6

Revista societăţii istorico-arheologice bisericeşti, XIV, Chişinău 1922, XVII, Chişinău 1927

Timpul, ex 1900 No. 51

Tribuna, Anul VIII, Nr. 127, sâmbătă 6/19 iulie 1904

Cuprins

Refacerea monumentelor de artă medievală nu a însemnat, totuşi, un acces direct la perspectivele acelor vremuri, pentru că era greu de recuperat o arhitectură căreia i s-au

adus numeroase modificări, de-a lungul veacurilor, iar frescele, la rândul lor, au fost, o vreme reînnoite, de zugrafi care au pictat peste zugrăvelile vechi.